

Değerli Kubbealtı Dostları

Yeni yılınızı kutluyor, hayırlı olmasını diliyoruz.

2012 yılının bu ilk sayısı ile birlikte *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 41. yılına girmiş bulunuyor. Türkiye’de istikrarlı bir şekilde yayımına devam eden bu kadar uzun ömürlü dergi sayısı çok fazla değil. 41 kere maşallah!

Mecmuamızın bu sayısına Sâmiha Ayverdi’nin devrin Millî Eğitim Bakanı Ali Nâili Erdem’e hitâben kaleme aldığı “Mektub” uyla başlıyoruz. Sabri Esat Siyavuşgil merhumun “Dilimiz ve Akademi” başlıklı makâlesi dikkatinizi çekecektir. Siyavuşgil, 1940’ta kaleme aldığı bu yazısında, âdetâ 30 yıl sonra 1970’te Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı bünyesinde başlatılan Türkçe dil çalışmalarına işâret ediyor. Keşke ömrü vefâ etseydi de vakfımızın neşrettiği *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* ü görebilmiş olsaydı. Hicran Göze, “Şâir Bir Elçi Yahyâ Kemal Beyatlı”yı anlatıyor. Prof. Dr. Abdullah Uçman ise “Nâmık Kemal’in Edebiyat Anlayışı ve Edebî Görüşleri”ne işâret ediyor. Prof. Dr. Ahmet Güner Sayar, “Vefâtının 25. Yılında Süheyl Ünver’e Dâir Düşünceler”ini okuyucularımızla paylaşırken, Beşir Ayvazoğlu ise, “Bir Kültür Adamı Olarak Ahmet Yâkupoğlu” başlıklı yazısında bizi değerli bir ressam-yazarla tanıştırıyor. Prof. Dr. Mehmet Demirci’nin yazısı ise vakfımız yayınları arasında çıkan Hüseyin Vassaf’a âit *Hicaz Hâtırası* isimli eser hakkındadır. Gürbüz Azak, “Ocağın Hocası”nda yakından tanıdığı ilim adamı merhum Tahsin Banguoğlu’nun portresini çiziyor. Edebiyatçı Nur Özmel Akın’ın, kıymetli edebiyat hocası Prof. Dr. Orhan Okay ile yaptığı mülâkatı zevkle okuyacaksınız. Okay Hoca, burada hakkında kitap telif ettiği Beşir Fuad ile ilgili olarak mühim görüşlerini açıklıyor.

Zeki Önsöz ve Kemal Y. Aren, mecmuamızın diğer kıymetli yazarları; Bekir Sıtkı Erdoğan, Özcan Ergiydiren ve Ekrem Kaftan ise bu sayımızın değerli şâirleri.

Mecmuamız ekindeki "Kubbealtı 2012" takvimini çok beğeneceğinizi tahmin ediyoruz. Kültür, san'at ve fikir hayâtımıza istikâmet veren ve 1950'den sonra vefat eden şahsiyetlerin fotoğraf ve bilgilerinin yer aldığı takvimimiz, bir çok kültür sanat adamının çalışma masasında bir kılavuz gibi hizmet vermektedir.

Kubbealtı Kursları 2012'de de devam ediyor. Tezhip ve Türk Mûsikîsi kurslarımız aralıksız hazirana kadar sürerken, Osmanlı Türkçesi, Hat Sanatı ve Türkçeyi Doğru ve Güzel Konuşma (Diksiyon) kurslarımızın yeni dönemleri 4 Şubat 2012 târihinde başlayacaktır.

Bu arada 2012 yılındaki sohbet programlarımız da devam edecektir. İlki 7 Ocak'da Hüseyin Özkılıç ve arkadaşları tarafından sunulacak "Âsâr-ı kadim", 14 Ocak'ta da "Tanbûri Cemil Bey Konseri", "Kültür Kırathâneleri ve Küllük Kahvesi" ile "Bekir Sıtkı Sezgin" programı gerçekleşecektir. Şubat ayında "Vefâtının 40. Yılında Orhan Seyfi Orhon", "III. Selim Ekolü" ve "Türklerin İslâmlaşması" konulu programlarımızı tâkip edebileceksiniz. Mart 2012'de ise "Türk Tasavvuf Mûsikîsi Konseri", "Osmanlı Medeniyetinden Tablolar", "16 Mart 1920 Şehzâdebaşı Karakolu Baskını", "Doğumunun 100. Yılında Fevziye Abdullah Tansel" ile "Cihad ve Şehâdet" konulu programlarımız var.

2012 yılının ilk aylarında Kubbealtı'ndan çok değerli eserler çıkıyor. Ahmet Yakuboğlu'nun *Rengârenk Kütahya*, Beşir Ayvazoğlu'nun *Üçüncü Tepede Hayat Beyazıt Meydanının Derin Târîhi*, Ahmet Güner Sayar'ın *Sahhaf Râif Yelkenci*, Dursun Gürlek'in *Sohbet Tadında*, Prof. Dr. Mehmet Demirci'nin *40 Levha, 40 Yorum*, Uğur Derman'ın hazırladığı *Tanburi Cemil'in Hayâtı* ve Cemil Altınbilek'in hazırladığı *Hoca Câhit Gözkân'ın Mûsikî Mirâsı Defterleri Cild II* adlı eserler kültür hayâtımıza kazandırılacaktır.

Yeni sayımızda buluşmak üzere...

Devrin Millî Eğitim Bakanı

Ali Nâilî Erdem'e

Yazılmış Bir Mektup*

Sâmiha Ayverdi

Türk gençliği, kendini de etrâfını da göremeyecek bir kaos içine itilmiş bulunmaktadır. Ona, yeniden millî ve târihî şuûrunu kazandırıp sağlama almak, memleketin en âcil ve zaman kaybına müsâadesi olmayan en hayâtî ihtiyâcıdır.

Bu yüzden de, işe 7 yaşındaki çocuktan başlayarak, genci, en körpe yaşında elinden tutup bir millî îman ve ruh terbiyesi ile mücehhez kılmak gerekir.

Ancak teklîfi kolay tatbiki müşkül olan bu dâvânın gerçekleşmesi için eldeki sağlam ve yabancı ideolojilerle kirlenmemiş öğretmen kadrosu yeterli ölçüde mevcut mudur?

Her ne kadar canını mesleğine adanmışçasına ferâgati ve sabrı, ekmeğinin katığı hâline getirmiş fedâkâr bir öğretmen kütlesi varsa da ve başına yıkılmış dünyâsının içinde, gene de talebesinin hikmet ve irfânı ile feyizlendirmek gayretinde olsa da sesini vatan sathına eriştirmesine imkân kalmamıştır. Zîra azınlıktadır.

Öyle ki karşısında, şer kuvvetlerinin teklif, teşvik ve baskısı ile şartlandırılmış şirret, şımartılmış bir başka öğretmenler sınıfı teşekkül etmiştir ki ideolojilerinin temelinde, körü körüne ve bilir bilmez, düşmana hizmet gayreti yatmaktadır. İşte bunlar, bir yandan talebelerini zehirlerlerken bir yandan da kafaları kafalarına uymayan meslektaşlarına göz açtırmamaktadırlar.

* 17.2.1976 târihli mektup.

İşte yarım asırdır kasırğa gibi bütün millî kıymetleri silip deviren zihniyetle yetişmiş bu sol temâyüllü öğretmen kadrosuna güvenerek yukarıda bahsini ettiğimiz evsafıta, dört başı mâmur nesiller yetiştirebileceğini ümit etmek de safdillik olur.

Ne yazık ki hoca-talebe, artık et tırnak gibi bir birini bütünleyici vasfını kaybetmiş bulunmaktadır. Maalesef talebesine millî heyecan ve vatan sevgisi aşılacak yerine, başka milletlerin ideolojilerine kul köle olmayı îman borcu hâline getirmiş bu gâfil öğretmen kütlesi, Türk çocuğunun duygu ve düşüncelerine pençesini geçirmiş, istediği tarafa sürüklemekte, direnenler ile de mücâdele etmek sûretiyle sınıf, âdetâ bir muhârebe meydanı hâline gelmiş bulunmaktadır.

Ama, bunun da mes'ûlü gene biziz. Yâni elli yıllık sakat, başıboş ve gayrimillî eğitim ve öğretim sistemimizdir ki hoca ile talebenin ezeli dostluğuna düşmanlık lekesi sürdürmüştür.

Gözlerden uzak olmayan gerçeklerden biri de, vatan hâinliği ve düşman hayranlığı cereyanının, üniversitelerden tâ ilkokul saflarına kadar inmiş olmasıdır. Öyle ki, maalesef gafletleri derecesinde cehilleri de sâbit, toy ve gerçeklere gözleri kapalı yetiştirilmiş bu öğretmen sınıfı sekiz-on yaşındaki çocukları dahi ilerisi için birer vatan hâini namzedi olarak yetiştirmeyi mârifet sayacak bir mes'ûliyetsizliğin karanlığı içinde bulunmaktadırlar.

*

Ancak, üzüler de olsa tenkit etmek vaziyetinde olduğumuz "öğretmen" îtiraf etmek lâzım gelir ki bugün hakkı yenmiş, vazîfesinin kudsiyet ve ehemmiyeti ölçüsünde lâyık olduğu saygılı mevkî kendisine verilmemiş bir devlet düşkünü, küskün ve zavallı bir mağdurdur.

'Mârifet iltifâta tâbidir' diyen atalarımız doğru söylemişlerdir. Eskiden hoca bir 'atabek' idi. Görenek ve gelenek, onu mübârekleşmiş, âdetâ bir nurdan kaftan içine alarak her türlü şâibeden, kirden ve günahattan uzak ve masun görmüştü. Bu yarı ilâhî seviyeden gençliğe hitâb eden adamın ise sesi dinlenir, sözü tutulur ve kendisi de, yalnız talebesi tarafından değil, bütün bir muhit tarafından iz-

zetlenir, hürmet ve riâyet görürdü.

Hükümdarların, câmide bile hocalarına ayağa kalktıkları devirleri çok uzak bulsak bile, 45-50 sene evveline kadar, an'anenin hocaya kurduğu şerefli taht henüz yıkılmamıştı.

Gene îtiraf etmek lâzım ki hoca bugün, mânen îtibar görmediği gibi, maddeten de sıkıntı içinde bulunmaktadır. Geçimine birkaç kuruş ilâve edebilmek için ders saatlerini çoğaltmak, böylece de bilgilerini arttıracak mütâlaa ve araştırmalarına ayıracağı veya istirahat edeceği zamânı kısmak sûretiyle, zâten tadına pek varamadığı mesleğini bir kat daha tatsızlaştırmaktadır.

*

Maddî ve mânevî dertleriyle yapayalnız ve baş başbaşa terk edilmiş öğretmeni yeniden mesleğine âşık hâle getirmenin şartlarını hazırlamak bir devlet işi ve memleketin ön planda gelen hayâtî zarûretlerindedir.

Belki de celâdetli ve şuurlu bir hamle ile bir 'Öğretmenler Kânûnu' çıkartıp, hocanın eline geçen maaşı, mümkün olan en üst seviyeye yükseltmek, ilk maddî tedbir olmalıdır. Zîra aldığı maaşla geçinemeyen hocaların mühim bir kısmının bütçelerini doğrultmak yolunda başvurdukları en mâsum çâre, gene vakitlerinden ve istirahat zamanlarından çalarak husûsî ders vermektir.

Ama geceleri şoförlük yapan, gizli gizli çorap-mendil satan, bunları da beceremezse yabancı memleketlere işçi yazılan, karılarının kızlarının adına kitapçı, manav veya manifaturacı dükkânı açan öğretmenlerin bu hareketleri, kendilerinin değil, devletin yüz karasıdır.

İstanbul'a yakın vilâyetlerden birinde, 98 imtihan kâğıdı okumaya mecbur bir öğretmenin, hiçbirine bakmadan hepsine 5 verip yarım saat içinde işini bitirerek dükkânına mal getirmek üzere bir başka vilâyete gizlice gitmiş olduğunu söylemek, acı da olsa, maalesef bir gerçek vak'adır.

Gene maalesef şu hakikî hâdise de, işinden bezgin öğretmen rûhunu aksettirmesi bakımından esef ve ibretle üstünde durulacak

örnekler arasından seçilmiş bir başkasıdır.

Vatanî fazifesini yapan iki yedeksubay tesâdüfen hem koğuş hem de ranza arkadaşıdır. Anadolu'da bir orta mektep müdürü olan bu gençlerden biri arkadaşına, bizzat tertiplemediği hâdiseyi zerrece utanç ve azap duymadan, şöylece anlatıyor:

Kasabayı bir dere ikiye bölmektedir. Okul derenin gayrı meskûn kısmında olduğu için çocuklar, iki yakayı bağlayan köprüden geçerek mektebe gelmek zorundadırlar. Ama müdür beyin dinlenmeğe ihtiyacı vardır. Talebelerinden 5-10 gün olsun kurtulmağa can atan adam düşüne taşına nihâyet çâresini bulur ve bir gece gizlice dere kenarına inerek köprüyü yıkar. Böylece de halkın ve mahallî idârenin birleşerek köyün tahta köprüsünü tekrar kuruncaya kadar da müdür bey evinde istirahatini eder.

Uzun zaman işsiz kalan bir gence dostlarından birinin: "Sana bir öğretmenlik bulalım!" dediği zaman:

"O kadar da değil ağabey!" cevâbı da maalesef bir gerçektir.

Evlâtları için "Bir baltaya sap edemedik, bâri hoca yapsak!" diyen babalar da gene maalesef az değildir.

*

Mesleği ile alâkası aydan aya bordro imzâlayıp aylığını almak ve emeklilik senesini beklemek olan öğretmenleri bu utandırıcı seviyeden kurtarmak, asıl Türk gençliğini kurtarmak demektir.

Şuna inanmak lâzım ki devletin öğretmen sınıfına yapacağı fedâkarlık, asla ziyan değildir. Aksine bu, tarlaya atılan tek buğday tânesinin başak olup bire kırk-elli vermesi gibidir.

Vatan ve târih şuûru ile talebesini işleyen hocanın eğitim çarkından çıkan genç, başka milletler hesâbına dağlara çıkıp çeteler kurmaz, banka soymaz, mâsum insanların canına kıymaz, yangınlar çıkarmaz, sabotajlar yapmaz, hâriçten çarpan sloganlarla avlanıp düşman menfaatlerine yem olmaz.

Ama, kafası da cebi de boş bir zavallı olarak ayaklarını sürüye sürüye sınıfına girip çıkan ve kendi devletinin esirgediği millî ideal yerine başka devletlerin ideallerini benimseme vaziyetine bırakılmış

bulunan tâlihsiz bir hocanın yetiştirdiği talebeden elbette yapıcılık değil yıkıcılık beklenir.

İşte elli senelik gafletli tecrübenin netîcesi olarak Türk gençliğinin günümüzde sürüklendiği acıklı durum bunun canlı şahidi bulunmaktadır.

Öyle ki memleketin geleceğini omuzlayacağı beklenen gençlik, maalesef bugün bir barut fıçısı hâlinindedir ve idâresini teslim almayı beklediği vatanını berhava etmek için müsâit kıvılcımı kollamaktadır. Ne yazık ki bu arada ilk havaya uçurulacak olanın kendisi bulunduğunu bilmeyecek kadar da gözleri perdelidir, kördür.

*

Artık memleketin mâruz bulunduğu büyük tehlike bütün dehşeti ile karşımızdadır. Onun için de, dört duvar arasında dertleşmek devri geçmiştir. Şu halde reaksiyonları bırakıp aksiyona geçmek, kısa ve uzun vâdeli tedbirleri hemen gerçekleştirmek vaktidir.

Her zaman söylediğimiz gibi Türkiye'nin maâriften mühim mes'elesi yoktur. Bunu çok iyi bilen düşmanlarımız da, asırlar boyu topla tüfekte canımıza kanımıza, yurdumuza yuvamıza yaptıkları hücumu yeterli görmeyince, bu defa dost sıfatıyla aramıza girerek dilimize, dînimize, târihimize ve topyekûn bizi biz yapan bütün değer hükümlerimize saldırdılar ve bu kansız muhârebede de elhak muvaffak oldular. Ama ne yakalandılar ne cezâyâ çarptırıldılar. Zîra suflör kalmayı bildiler ve oyunu Türk evlâdının kendisine oynattılar. Hâlâ sahnedeki aktör Türk gencidir, firmayı kuran ve mâli güce sâhip olan ise ona bu imkânı hazırlayan düşmandır.

Manzara böylece açıklığa kavuştuğuna göre devlete düşen işin, bir millî maârif felsefesi kurup dilini, târihini, dînini ve iftiharlarını doğru öğrenen nesiller yetiştirmek olduğu şuurundan müstâcelen hareket eylesidir. Zîra bu, ele geçen son fırsattır.

Keyfiyetin, bir yandan ilmî bir yandan da pratik ve tatbîkî iki ayrı vechesi bulunduğuna göre, "Türk Maârifinin Ana Hatları" tesbit edilirken diğer taraftan eğitim ve öğretimimizin acele ve kısa vâdeli amelî ve tatbîkî yönlerine de hız vermek gerekmektedir.

İlk iş, mektep kitaplarının dilinin uydurma kelimelerden temizlenerek tabii Türkçe'ye çevrilmesi. "Radyo, televizyon konuşmaları için de aynı keyfiyetin sür'atle tatbîki."

Sosyal bilgiler grubu içine alınarak ismi dahi unutturulmuş Türk Târîhi'nin istiklâle kavuşturulup, yalan ve iftirâlardan ayıklanarak Türk'ün şerefli geçmişini aksettirecek sâfiyete getirilmesi.

Bâzı askerlik bilgisi kitaplarında "Vatanseverlikte ifrâta kaçmak çok tehlikelidir" sözü gibi, Türk gençliğini memleket uğrunda değil gâzi veya şehit olmak ferâgat ve fedâkârlık şevkinden bile mahrum edecek sinsî fikirlerden arındırmak.

Okul kitaplarını, ecdâda ve geçmişe lânetler ve nefretler yağdıran muharrirlerin ellerinden kurtarmak.

Bilhassa hoca yetiştiren Öğretmen Okulları'nın öğretim kadrolarında çok sıkı bir ayıklama yaparak, gençleri sola angaje olmuş öğretmenlere kurban ettirmemek.

Artık kemiyet gösterişinden geçip keyfiyet üstüne ağırlık vererek, Türk gencinin boş kafa, sakat ve eksik bilgi ve ideal noksanı ile yetişmesinin önüne geçmek başlıca düşünülecek hususlardır.

Gençler ve çocuklar için faydalı, câzip ve ehven fiyatla tedârik edilecek bol ve çeşitli neşriyâta da bu arada hız vermenin faydası büyüktür.

*

Çok kısa çizgilerle temas etmek vaziyetinde olduğumuz bir mes'ele daha vardır ki onun üstünden de şöyle bir geçilse revâdır.

Asırlar boyu Anadolu'nun hristiyan sâkinlerinden bilhassa Ermeniler, sürdükleri refahlı, huzurlu ve mes'ut hayatlarına rağmen, devleti parçalamak üzere haçlı dünyâdan aldıkları vaadlere kanarak bilhassa Rusya ve İngiltere'nin siyâsî emelleri uğruna binlerce isyan ve ihtilâlin fâili olmuş ve sonsuz Türk kanı dökmüşlerdir.

İstiklâl Harbi'nden bu yana, artık Ermeni tehlikesi kalmamıştır. Fakat şimdi de aynı düşmanlar, bir Türk-Kürt ayrılığını tezgâhlayarak yüzyıllarca, Ermeni'ye yaptırmış oldukları habâset ve cinâyetlere, bu defâ da vatani, îmânî hattâ kanı bir olan vatandaşlarımızı âlet

etmek yoluna gitmişlerdir.

Büyük kısmı saf ve câhil olan bu şarklı vatandaşları zorla Kürtleştirip istiklâl sevdâsına düşürerek ayak direyen bir cemaat hâline koymak, hele arada hatırı sayılır maddî menfaatler de rol alırsa, güç sayılmayacak bir keyfiyettir. Nitekim bir işler yara hâline gelmiş bu mes'ele de gene düşman taktiğinin inkâr kabul etmez zaferlerinden sayılabilir.

Ama bu zaferi hezîmete çevirmenin imkânsız hattâ pek güç olduğuna inanmamak lâzımdır. Zîra bu da, sınırlı ve sistemli bir eğitim metoduyla hallolacak mes'elelerdendir.

Bilhassa, kafaları Kürdistan hayalleri, cepleri Moskof rubleleri ile doldurulmuş vatandaşlara, bu günübürlük emellerin güler yüzü altında nasıl korkunç bir gerçek beklediğini anlatacak rehber ve uyarıcı kimselerin gene öğretmen ordusu olduğu gerçeğidir.

Fakat bu defâki ordunun neferleri, misyonlarının şuuruna varmış ve sıkı bir millî terbiye ve îman zırhı ile sağlama alınmış seçkin, güvenilir, faziletine, nâmusuna, dirâyet ve bilgisine îtimat olunur din dersi öğretmenleri ile o bölgeler için husûsî yetiştirilmiş müftü, vâiz, imam ve kayyım gibi din ve îman adamlarıdır.

Zîra dün de bugün de halkın saydığı, sevdiği ve inandığı kimse, îmânına güvendiği adamdır. Eğer o adam, karşısına aldığı cemaate yanlış yolda olduklarını, bölünüp birlikten ayrılma sevdâsının canlarının, mallarının, evlâtlarının, ırz ve nâmuslarının düşman ayakları altında çiğnenmesi demek olduğunu anlatırsa inanır. Bu bâbda verilecek misâl ise sonsuzdur. Bir zamanlar Kırım'ın istiklâl hevesiyle Osmanlı birliğinden ayrıldığı an otuz bin Kırımlının kılıçtan geçirilmiş olduğunu kitaptan okumuş olsa da inanmaz. Fakat müftü efendinin ağzından dinlediği zaman tüyleri ürpererek kabul eder.

Şark'ı, Kürtleşmek ihtiras ve tehlikesinden kurtarmak için bir başka çâre aramanın asla müsbet netîce vermeyeceğini bilerek bir an evvel ona göre mânevî silâhlarla mücehhez orduları yetiştirmek Şark'a huzur ve selâmet getirmenin tek çıkar yolu olsa gerek.

Dilimiz ve Akademi*

*Sabri Esat Siyavuşgil***

Resmî yazılara, mektep kitaplarına ve kânun metinlerine sokularak baskı yolu ile piyasaya sürülen uydurma kelimelerden kaç tânesinin tuttuğunu veya tutar gibi göründüğünü tespit etmek güç değildir. Şâyet bunlar sayılır ve senelerden beri bu yolda sarf edilen para ve emek elde edilen rakama taksim edilirse, her kelimenin millet kesesine kaç mâloldüğü meydana çıkar. Böyle bir hesaplaşmanın hiç olmazsa ilerideki mesâimizin düzene girmesine yarayacak, ibrete değer neticeler vereceği şüphesizdir.

Fakat dil bahsinde, her şeyi olurlarına bırakarak, hiçbir teşebbüse girişmemeli miydik? Memleket realitesini göz önünde tutarak, böyle bir suale menfi bir cevap verilemez. Şüphesiz girişmeliydik, fakat evvel emirde bâzı prensip kararları almalıydık. Bu prensipler şunlar olmalıydı: Dil çalışmalarını politikadan ayırmak, bu işleri memleketin dilini sevdiklerini ve bildiklerini eserle ispat etmiş olan edip ve âlimlerden kurulmuş bir akademiye havâle etmek ve böyle bir teşekkülün herşeyden evvel bir Türkçe lugat hazırlamasına zahîr olmak.

Dil çalışmalarını politikadan ayırmak sûretiyle temin edilecek kazançlar sayısızdır. Bugüne kadar maalesef kaprisli bir siyâsetin kanadı altından çıkamamış olan resmî dil çalışmalarımız, gerek münevverlerin, gerek halkın hoşnutsuzluğunu ve îtimatsızlığını

* Yeni Sabah, n. 4073, 13 Temmuz 1950.

** Derleyen: Arzu Saçan. Marmara Ü. Edebiyat Fak. T.D.E. Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi.

celbetmekten başka bir işe yaramamıştır. Son yirmi yıl içinde birbirini tâkip eden zikzaklı hareketler, aynı şahısların esen rüzgâra göre kanâat değiştirmekte ne kadar becerikli olduklarını açıkça meydana koyarak, umûmî efkârda bâzen mülâyim tekliflerine karşı dahi şüphencilik ve inatçı bir mukâvemet uyandırmıştır. Dil çalışmaları günlük siyâsetten ayrılacak olursa, halkın ve münevverlerin îtimat ve müzâhereti gönül rızâsı ile kazanılmış olur.

Yine bu çalışmalarla maârif teşkilâtımız arasında, bugüne kadar millî bütçeye hayli pahalıya mâlolmuş ve neticede tedrisâtımızın kalitesini düşüren bir dil anarşisine yol açmış bulunan haddinden fazla sıkı münâsebetler tabii ve mâkul nispetlere ircâ edilirse, acele ve ifrâtın geniş mikyasta millet kültürüne zarar vermesine mâni olunur. Bunun içindir ki, bugüne kadar dilimize tek başına tesâhup etmek iddiasında bulunan teşekküle büsbütün başka bir mâhiyet vermek imkânı yoksa; onunla hükümet alâkasının tamâmıyla kesilmesi îcap eder. Halkın ve münevverlerin sempatisini kazanmak ve devam ettirmek isteyen herhangi bir resmî makâmın başka türlü hareket etmesine imkân tasavvur edilemez.

Dil işlerimiz, yepyeni esaslara göre teşkil edilecek bir Türk akademisine tevdi edilmelidir. Akademi fikri bizde yeni değildir. Bundan takriben bir asır önce kurulan "Encümen-i Dâniş" bir nevi akademi idi. Târihçilerimiz bu ilk akademimiz hakkında etraflı bir araştırma yaparak, bu teşekkülün mâhiyetini, teşkilâtını, meşgul olduğu meseleleri ve nihâyet çalışmalarına ârız olan zorlukları ve dağılma sebeplerini tafsîlâtı ile îzah etseler, kültür târihimizin mühim bir noktası aydınlanmış olur. Cumhûriyet devrinde de kalem erbâbımız, sık sık akademi fikrini ortaya atmışlardır. Hattâ matbuatta bu dâvâ etrafında anketler açılmış ve neticede, resmî makamlarımız müstesnâ, memleket münevverlerinin ekseriyetle bu fikre taraftar olduğu görülmüştür. Yalnız hükümetlerimize maârifi idâre eden makamlarımız, sırf politika îcâbı her ne pahasına olursa olsun yürütmek istedikleri mâlum dil cereyânına engel olur endişesiyle, akademi fikrine katiyen yanaşmamışlardır.

Bizde akademi, hiç şüphe yok, hükûmet tarafından kurulmak îcap eder. Ancak, memleket kültürünün mukadderâtında çok mühim bir rol oynayacak olan böyle bir müesseseyi âzamî ihtimamla tesis etmek lâzım gelecektir. Hükûmetin yabancı memleketlerde bulunan mümâsil müesseseleri etraflıca tetkik ettikten sonra, üniversitelerin de rey ve mütâlaasını alarak, tam hürriyet ve serbesti kânunla temînat altına alınmış bir akademi tesisi dâima mümkündür. Bu akademinin ilk âzâsı, tabiatıyla, memleketin fikir iffeti ve içtihat husûsundaki istiklâleriyle tanınmış münevverleri tarafından seçilmeli ve ölüm veya istifâ dolayısı ile vukû bulacak inhilaller, mevcut âzânın intihâbiyla doldurulmalıdır. Asıl mühim olan nokta ilk âzânın seçilmesidir. Türkçenin lugatı ve îcâbında grameri ile, aynı zamanda edebiyâtımıza hamleler verecek tedbirleri almakla iştigal edecek olan böyle bir teşekküle, vaktiyle idâre meclislerine âzâ naspında kullanılan kayırma usulleriyle adam seçmemek îcap eder. Buraya girecek olanların, her şeyden önce, Türk dilinin bütün inceliklerine vâkıf olduklarını eserleriyle ispat etmiş, bilgisini ve zevkini hiçbir zaman günlük politikanın emrinde harcamamış, güzel, iyi ve doğrudan başka kıstas tanımayan, peşin hükümlerin zebûnu olmamış kimseler bulunması şarttır. Mânâsız vehimlere kapılarak akıl ve mantığın hudûdundan dışarıya çıkanlar, sâbit fikirlerin zinciriyle kısıktırak bağlanmış olanlar, menfaat düşkünleri, demagoglar, politikanın zilli bebekleri böyle bir müesseseye asla sokulmamalıdır.

Türk akademisinin ilk işi, hiç şüphesiz, bir lugat hazırlamak olacaktır. Yalnız bu lugatı, bugüne kadar tatbik edilen usullerle değil, diline bağlı her milletin kullandığı objektif usullerle hazırlaması îcap eder. Bu lugat hazırlama işi, mevcudun kalburdan geçirilmesi şeklinde değil mevcudun tespiti ve tahlili mâhiyetinde olmalıdır. Dilimize girmiş, edebiyâtımıza ve kültürümüze geçmiş, âhengimizi almış her kelime, aslı ne olursa olsun, bu lugata sığıntı gibi değil, ev halkındanmış gibi yerleşmelidir. Kelime hazînemiz, uydurma tâbirlerle değil, halk arasında yaşayıp da lugat kitaplarına kabul edilmek

saâdetine kavuşmamış binlerce ve binlerce kelime ile zenginleştirilebilir. Sorarım size, bugün sularımızda yaşayan balıkların, havalarımızda uçuşan kuş ve böceklerin, toprağımızda biten nebatların adları, katî olarak, lugat kitaplarımıza girmiş midir? Herhangi bir zanaat erbâbının husûsi ıstılahlarından haberimiz var mıdır? Demircinin, marangozun, terzinin bütün âletleri, balıkçının, arabacının bütün tâbirleri, hattâ teknil ev eşyâımız adı ile sanı ile belli midir? Bunları, hiç şüphesiz, kullananlar bilirler, fakat bizler, bizler başımız sıkışınca, bir nevi âlet veya zımbırtı deyip geçeriz. Bugün bir anket yapılırsa, mandal, reze, pervaz gibi kelimelerin bile yavaş yavaş unutulmakta olduğunu görürüz.

Akademi, lugatını hazırlarken, muhtelif meslek ve zanaat erbâbı arasında yapacağı geniş ve kontrollü anketlerle bu çeşit kelimeleri en doğru ve yaygın şekillerinde tespit edip Türkçemizi zenginleştirebilir. Kezâ bu lugatta, bilhassa müterâdif gibi görünen kelimeler arasındaki ince farklar belirtilerek birçok kelimenin bu nüanslara kayıtsızlık yüzünden, lüzûmu ve yeri kalmamış zannıyla unutulup gitmesine mâni olabilir. Akademi, bilhassa dilin mûsikîsi içinde yoğrulmuş, zevk sâhibi ediplerden teşekkül edeceği için Türkçenin asırlar boyunca kazanmış olduğu âhenk, kabalıklardan korunmuş olur.

Böyle bir lugat, dilimizin hakîkî bir bilânçosu olacaktır. Eli kalem tutanlarımız, tabiatı ile, istedikleri gibi yazmakta serbest kalacaklardır. Fakat Türk çocuğunun eline vereceğimiz böyle bir lugatla, onu her yazılanı anlamak imkânına sâhip kılmış olacağız.

İntihap hakkı onundur; o, her şeyi öğrendikten sonra, istediğini kullanmakta serbesttir. Zâten bu hususta, milletin bize öğrettiği yoldan gitmekten başka çâre de yoktur. Bugün, idâre edenlerimizi nasıl serbestçe seçmek hakkını kazanmışsak, kelimelerimizi de serbestçe seçip kullanabilmeliyiz. Yeter ki, milletin îtimâdını kazanmış münevverlerden müteşekkil bir akademi, bize mevcûdun tam, hakîkî berrak ve nüanslı bir bilânçosunu versin.

Şâir Bir Elçi

Yahyâ Kemal Beyatlı

Hicran Göze

Şâirden elçi olur mu? Yahyâ Kemal'in Mustafa Kemal'in emri ile 14 Haziran 1926'da Polonya'ya elçi olarak atanmasına pek çok kişi, "Kariyerden gelmemiştir, dışişleri ile alâkası yoktur!" diyerek, kıskançlıktan başka dayanağı olmayan sebeplerle itiraz etmişlerdir. Yahyâ Kemal'in dışişleri ile alâkası yoktur, kariyerden de gelmemiştir ama 9 sene kaldığı Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques'de dış siyâset okumuştur. Tam dört sene... Hâtıralarında bu öğrencilik yıllarından bahseder:

"Paris'e gittim. Orada Ulûm-ı Siyâsiye Mektebi'nin seksiyon diplomatiğine kaydedildim. Bu mektebin beş şûbesinden biri olan hârici siyâset şûbesine yazıldım. Bu şûbede o zaman Fransa'nın en büyük müverrihi sayılan Albert Sorel, diğer büyük müverrih Albert Vandal, Emile Bourgoix ve o târihlerde belki dünyânın en büyük beynelmilel hukuk âlimi Louis Renault ders veriyordu. Fakat ben hepsinin arasında bilhassa Sorel'e hayrandım. Târihe olan meylim dolayısıyla Sorel'in en devamlı ve çalışkan talebesi olmuştum. Benim gibi Sorel'e meftun diğer 104 talebe ile birlikte onun Assace Sokağı'nda kâin konağındaki çaylarda bulunur, orada Sorel'i saatlerce dinlemek imkânını bulurduk."

Pek çok kişinin korkup sindiği yıllarda da millî mücâdeleyi kalemle korkusuzca, büyük bir cesâretle, ileride bir kitap olacak makâleleri ile desteklemişti. Unutulmaması gereken bir nokta da Lozan'a gene Mustafa Kemal Paşa tarafından "Basın danışmanı" olarak gönderilmesiydi. 1923'de Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle Urfa mebûsu seçilmiş, o yüzden Lozan Konferansı'nın ikinci bölü-

müne katılamamıştı. Lozan Konferansı'nın ikinci bölümüne katılmamıştı ama konferansın Güney ilimizle ilgili kararlarını doğru bulmadığı için mecliste Urfa mebûsu olarak çok alkışlanan bir konuşma yapmıştı. Milletvekilliğinden istifasını Meclis'e sunduktan sonra gittiği Polonya, Yahyâ Kemal'in sefir olarak atandığı ilk yerdi. Komünist Rusya'nın tehdidi altında bulunduğu için o yıllarda çok karışık ve huzursuzdu. Bolşevik ordusu 1920'de Varşova'yı nerdeyse işgal edecekti. Türkiye ise diğer adıyla Lehistan'ın bölünmesine karşı çıkan tek ülkeydi. Polonya-Lehistan Cumhurbaşkanı itimatnâmesini sunan şâirimize bilhassa bu noktayı dile getirerek "Lehistan'ın taksimini tanımayan yegâne millet sıfatıyla Türkiye'ye Leh milleti müebbeden minnettardır" diyerek teşekkür etmişti. Şâir elçi bu olayı nakleden raporunu hiç gecikmeden Ankara'ya göndermişti. Rapor şu cümlelerle nihâyet buluyordu:

"Nutuklardan sonra réisicumhurla husûsî görüştüm. Leh Milleti'nin Türklüğe karşı beslediği muhabbet ve şükran hislerini hassas bir lisanla mükerreren ifâde etti ve: Lehistan taksimini tanımayan yegâne millet sıfatıyla Türkiye'ye Leh milleti müebbeden minnettardır" dedi ve ayrılırken: 'Gâzi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ihtirâmâtımın tebliğine tavassut etmenizi ricâ ederim' cümlesini ilâve etti."

Yahyâ Kemal'in Polonya'daki elçiliği çok başarılıdır ve Polonya hükûmetinin o kadar güvenini kazanır ki dışişleri bakanı, Rusya ile yapacakları gizli savunma anlaşmasını ona anlatır. Ve şâir elçi bunu da hemen Ankara'ya rapor eder. Memleket hasretini dostları ile mektuplaşarak gidermekte, onlardan Ankara ile ilgili bâzı haberler de almaktadır. Mektuplaştığı dostları Fâzıl Ahmet Aykaç, Fâruk Nâfiz Çamlıbel, Abdülhak Şinâsi Hisar'dır. Bu çok soğuk ülkede, içinde, yavaş yavaş mısralar da birikmeye başlamıştır. Yalnızlığını çok hissettiği soğuk, karlı Varşova gecelerinde Türk mûsikîsi plaklarını, en çok da Tambûri Cemil Bey'in Hüseyinî peşrevini dinler. "Kar Mûsikîleri" şiiri, işte böyle bir gecede doğmuştur. Nihad Sâmî Banarlı *Yahyâ Kemal Yaşarken* adını taşıyan kitabının Kar Mûsikîleri bölümünde Prof. Dr. Muzaffer Esat Güçhan'ın Cihangir'deki evinde

tertip ettiği bir mûsikî toplantısından bahseder. Zamânın bütün meşhur sîmâları Ahmet Hamdi Tanpınar, Sâdi Irmak, Prof. Kâzım İsmâil Gürkan ve şâirimizin acı tenkitlerine rağmen onu sevmekten ve hayran olmaktan vazgeçmeyen Behçet Kemal Çağlar ve daha niceleri... Ve Fâhire Fersan ile Refik Fersan. Münir Nûreddin de oradadır... Nihad Sâmi Banarlı'nın dediği gibi bu "Şiirle mûsikînin birleştiği" bir erenler toplantısıdır. İstanbul'un bu karlı akşamı mecliste bulunanlara Yahyâ Kemal'in "Kar Mûsikîler"i şiirini hatırlatmış, umûmî arzu "Kar Mûsikîleri" şiirini Yahyâ Kemal'in bizzat okuması üzerinde birleşmişti.

Şâir bu şiiri nasıl yazdığını da o gece anlatmıştı:

"1927 de Varşova'da elçilikte bulunduğum bir akşam odamda çalışıyordum. Dışarda kar yağıyordu. Orada kar başladı mı, günlerce, aylarca durmadan yağar. İnsanda bin yıl sürecek bir yağış tesiri yapar. Bir kuytu manastırda, koro hâlinde söylenen duâlar gibi gamlı bir erganun âhengi insanda ne tesir bırakırsa, orada yağın karın öyle hüznünlü ve devamlı bir sesi vardır. François isimli ihtiyar ve kibar tavırlı hizmetçim böyle yalnız muztarip gecelerimde benim Türk mûsikîsi plaklarıyla avunduğumu bilirdi. Bilhassa Tanbûrî Cemil Bey'in Hüseyinî peşrevini plakta dinlerdim. François bana yarı acıyan ve zamanla bu mûsikîdeki güzelliğe alıştığı için, yarı anlıyan bir gözle bakardı.

Mûsikîmiz beni gurbetten alır, vatana, hattâ vatanımızın muhasalası olan İstanbul'a götürürdü. O gece de öyle yaptım. Plak başlayınca içimdeki hüznün silindi, sesler beni İstanbul'a götürdü. "Kar Mûsikîleri", işte bu gecenin hâtırasıdır."

*Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu,
Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir bu...*

*Bir kuytu manastırda duâlar gibi gamlı...
Yüzlerce ağızdan koro hâlinde devamlı...*

*Bir erganun âhengi yayılmakta derinden...
Duydumsa da zevk almadım İslâv kederinden*

*Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta...
Tanbûrî Cemil Bey çalıyor eski plakta...*

*Birden bire mes'udum işitmek hevesiyle
Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle...
Sandım ki uzaklaştı yağın kar ve karanlık...
Uykumda bütün bir gece Körfez'deyim artık!.."*

Yahyâ Kemal, Varşova'ya biraz alışınca beğenmediği sefâret binâsını seçkin bir semte taşımış, yeniden döşetmiştir. Kendisinden sonra gelen sefirler, onun sâyesinde seçkin bir semte taşınmış ve iyi döşenmiş bir sefâret binâsı bulmuşlardır. Bu olaydan hâtıralarında:

"1926 da Varşova'ya sefir tâyin edildim; oraya Bükreş tarikiyle gittim. Bükreş'te sefârethânede Hüseyin Râgıb'a misâfir kaldım. Varşova'da ilk sefârethânemiz Yahûdi Mahallesindeydi. Orada bir iki ay kaldım. Sonra bizzat tutup tanzîm ettiğim Şupena (Szopena) da iki numarada bulunan sefârethâneye naklettim. Orada üç seneye yakın bir müddet ikâmet ettim."

diyerek bahseder. Şâirimizin Polonya sefirliği 33 ay sürecek, 14 Mart 1929'da sona erecek, hayâtının en çileli yıllarını yaşamasına sebep olan İspanya sefirliği devri açılacaktır. Yahyâ Kemal 14 Mart 1929'da atandığı bu yeni görevine iki aylık bir gecikmeyle 22 Mayıs 1929'da başlamıştır. Hâtıralarında Senelerin Bilançosu başlığı altında el yazısı ile tuttuğu notlarında 1929 senesi hakkında yazdıkları merak uyandırıcıdır: "Kötü tâlihle geçmiş bu hazin senemde" diye başlayarak görevine geç başlayışının sebebi olan gezilerini de kaydetmekte ama Atatürk ile görüşmek ve vedâ etmek için gittiği Ankara seyâhatinden hiç bahsetmemektedir. İşte zikredilmemiş bu seyâhatdir ki o seneyi "Kötü tâlihle geçmiş bir hazin seneye" çevirmiştir. Çünkü bu sırada Ankara Latin Alfebesi'nin alelecele kabul edilmesi ile çalkalanmakta, her kafadan bir ses çıkmaktadır. Atatürk'ün en yakınında bulunan Fâlih Rıfkı Atay gibi kişiler bile hiç olmazsa beş aylık bir müddet tanınsaydı demektirler. Bu Yahyâ Kemal için büyük bir şok olmuştur. Ona göre çok acele edilmekte, ehil olmayan kişiler başı çekmektedirler. Bu düşüncelerinden sözle olsun, mektupla olsun bâzı dost zannettiği kişilere de bahsetmiştir. Onlar ise yaran-

mak, çok istedikleri bâzı mevkilere erişmek için Yahyâ Kemal'in Dil ve Harf devrimlerine karşı olduğunu Gâzî'ye hemen yetiştirmişlerdir. Yahyâ Kemal taşıdığı kültürün istikâmetinde bu işte yanlışlıklar görmekte, eski kültürden tamâmen koparılacağımızı düşünerek, eski harflerin hiç olmazsa Târih, Türkoloji gibi bölümlerde okutulmasını düşünmektedir. Yahyâ Kemal'i, Atatürk'e dalkavukluk etti diyerek aşağılayanlar biraz şaşırarak ama şâirimiz Ankara'ya gittiğinde kendisiyle bu meseleyi konuşmak, fikrini almak isteyen Mustafa Kemal'e dalkavukça nerede, diplomatça bile değil dosdoğru, tam düşündüğü gibi cevap vermişti. Âfet İnan bu konuşmayı 19.11.1961 târihli *Akşam'* da anlatmıştı:

"Yahyâ Kemal Madrit elçiliğine tâyin edildikten sonra Atatürk'e vedâ etmeye gelmişti. Atatürk kendisine tasavvur ettiği harf inkulâbından bahsetmişti. Şâir: Nasıl olur Koskoca Türk kütüphânesi, Türk kültürü ne olacak? diye sormuş, Atatürk cevap vermemişti."

Yahyâ Kemal'in İspanya sefirliği arifesinde sergilediği bu tavrı aslında yeni değildi. 1922 senesinde Dârülfünundaki talebelerini de yanına alarak Atatürk'ü görmek için gittiği, büyük bir hayranlık ve saygıyla eğilerek elini öptüğü Bursa'da da gene Paşa'nın yüzüne karşı nezâketle de olsa doğru bildiğini söylemekten çekinmemişti. "Millî timsal" diye takdim ettiği Paşa onu millî mücâdeleyi her türlü tehlikeyi göze alarak desteklediğinin şuûrunda olarak kendi kaldığı köşke dâvet etmiş, akşam sofrasının da şeref konuğu yapmıştı. İşte bu olay o sofrada cereyan edecek, yapacağı devrimlerden heyecanla bahseden Mustafa Kemal bir ara Müslümanlık bahsine de değinerek o hususta da birçok değişiklikler yapacağını ihsas edince Yahyâ Kemal: *"Aman paşam inkılâpları yaparken Türk milletinin Müslüman olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir"* deyivermişti. Fâlih Rıfkı Atay şâirimizin içinden geldiği için eğilerek Mustafa Kemal'in elini öptüğü o günü dalkavukluk diyerek üvey kızı Mina Urgan'a nakletmiş ama nedense dalkavuklukla çok çatışan bu sözlerinden hiç bahsetmemişti. Yahyâ Kemal'e göre Türk'ün Orta Asya'dan

getirdiği, yıllarca yaşadığı Anadolu'da biriktirdiği bâzı inançları vardı. Bunların Müslümanlıkla karışımı bir Türk Müslümanlığını ortaya çıkarmıştı. Yahyâ Kemal'in bu görüşünü açıklaması Müslümanlığı akıl ve mantık dışı gördüğü şeylerden temizlemek karârında olan Atatürk'ü herhâlde şâir hakkında az da olsa tereddüte sevk etmiş ama etrafını saran kişilerin hiç birinde görmediği bu açık ve cesur tavrına rağmen Yahyâ Kemal'i İstanbul'a göndermeyerek beraberinde Ankara'ya götürmüştü.

Yahyâ Kemal Ankara dönüşü, pek çok yerleri gezip dolaştıktan sonra gittiği İspanya'da sefirlik koltuğuna harf devriminin sebep olduğu bu kafa karışıklığı ile oturacaktı. Fakat İspanya'nın çeşitli yerlerini gezmeğe başlamasıyla ferahlayacak, hele Endülüs Emevîleri'nin İspanya'da bıraktıkları o muhteşem eserleri seyrederken başka bir âleme dalacaktı. Tuleytula (Toledo), Gırnata (Granada), Kurtuba (Cordoba), İşbiliyye (Sevilla) derken sonra çok dost olacağı kral Alfonso'ya ıtimatnâmesini biraz gecikmiş olarak 10 Haziran 1929'da sunacaktı. Kral sefirimizin yaştıydı ve Yahyâ Kemal'e olan hayranlığı o kadar büyüktü ki yakınında bulunanlara "Bana da onun gibi sefirler bulun" diyecekti. Yahyâ Kemal, Kral'ın av partilerinin de konuğuydu. Türk sefirinin sohbetlerine de hayrandı. Solcuların gitgide artan baskıları, bütün belediye seçimlerini kazanmaları, Rusya'nın komünistlerin iktidâra gelmeleri için bölücülere ve anarşistlere destek vermesi üzerine ihtilâl komitesi tarafından tahından indirilen kral, İspanya'yı terk ederek Paris'e kaçmıştı. İspanya, komünistlere karşı duydukları reaksiyonla milliyetçilerin de teşkilatlanmaya başlamalarıyla ikiye ayrılmış büyük bir karmaşanın içine düşmüştü. 1932 senesi İspanyol milletinin sağcı ve solcu olarak ikiye ayrıldığı felâketli bir yıldır. Bu bölünüş çok yakın bir zamanda, bir kaç yıl sonra çıkacak İspanya iç savaşının habercisiydi. Komünist Rusya'nın tetiklediği kardeşin kardeşi vuracağı çok kanlı bir iç savaşın... Şâir elçimiz İspanya'da işte böyle bir karmaşanın içindeydi. Üstelik eski iktidârın ve bilhassa Kralın dostu olarak da huzursuzdu. İktidârı ele geçirmiş olan solcular kendisine de her türlü

kötülüğü yapabilirlerdi. Ankara'da ise kendisinden hiç hoşlanmayan, her vesîle ile komünist olduğunu söylemekten çekinmeyen, komünistliğiyle övünen Tefvik Rüştü Aras gene dışişleri bakanıydı. Çankaya sofralarında şâirin dil ve târih anlayışının yeniliklere nasıl yabancı kaldığı çeşitli dedikodularla süslenerek anlatılıyor, devrimler hakkında tek bir şiir yazmadığı da sık sık tekrar ediliyordu. Çünkü Çankaya sofrası Paşa'ya kasîde yazanların yarıştığı bir meydan gibiydi. Atatürk ise soğukkanlı bir tavırla hep susuyordu. Yahyâ Kemal'in bâzı davranışları da kendisini sevmeyen Tefvik Rüştü Aras'ın eline bâzı kozlar vermiyor değildi. Sefâreti terkederek Ankara'ya haber vermeden sık sık seyâhatlere çıkışı Varşova'da olduğu gibi İspanya'da da elçilik binâlarını daha iyi gördüğü semtlere nakledip, daha güzel döşemek için bakanlıktan tahsisat isteği, kendisi dâhil sefâretteki memurların maaşlarının yükseltilmesi için biraz sert üslûplu mektuplar kaleme alışı Tefvik Rüştü'nün yeri gelince kullandığı kozlardan bâzılarıydı. İstanbul'dan tanıdığı Fransa'nın güneyinde ikâmet eden Halîfe Abdülmecit ile kısa bir telefon görüşmesi yapması da bunlar arasındaydı. Bu kısa telefon görüşmesi abartılarak Atatürk'e, yüzyüze görüştüler şeklinde nakledilmişti. Bütün bunlardan sonra Tefvik Rüştü Aras son kozunu oynayarak, çok mantıkî görünen bir teklifle Paşa'yı da nihâyet iknâ edecekti. Solun iktidâra geldiği, Krallığı yıkmış, cumhûriyeti kurmuş bir İspanya'da Yahyâ Kemal gibi "Kökü mâzide olan âtiyim" diyen muhâfazakâr bir elçinin merkeze çekilmesi en doğrusuydu. Kalması Türkiye'nin yeni görünüşüne de ters düşerdi. Tefvik Rüştü Aras Atatürk'ü bu şekilde kendi safına çeker gibi olduktan sonra belki geri adım atar diyerek şâirimizin bir süre Merkezde çalışmak üzere Ankara'ya dönmesini yazan telgrafı Madrit'e göndermekte de hiç gecikmemişti. Ankara'ya dönüş biletinin de gönderildiğini yazan telgraf Yahyâ Kemal'in eline 5 Nisan 1932'de geçmiş, dış işlerinde bir elçiye verilen bu en büyük cezâ, İspanya'daki olaylarla şok yaşayan şâirimizi ikinci ve şiddetli bir şoka daha sokmuştu. Ankara'daki tanıdıklarından devrimlere karşı tavır sergilediği için Atatürk tara-

fından tutuklanacağı haberleri de gelince iki hafta ne yapacağını bilmeden çeşitli vehimler ve korkular içinde kalmış, nasıl hareket edeceğine bir türlü karar verememişti. Yaşadığı bu bunalımın sonunda Ankara'ya dönmeme kararını almış, 20 Nisan 1932'de yâni merkeze alındığını bildiren telgraftan on beş gün sonra Ankara'dan izin almadan "Elçiliği kendisinden sonra gelen memura bıraktığını, tedâvi için hemen Paris'e hareket edeceğini, dönüş biletinin Paris Vagonli'sine gönderilmesini ricâ eden" cevâbî telgrafını dışişleri bakanlığına göndermişti. Dönüş biletini istemesi bir yerde Paris'ten sonra Ankara'ya döneceğini îmâ eder gibiydi. Ama Tevfik Rüştü âdetâ bu dönüş yolunu da kapatmak ister gibi 25 Nisan 1932'de Yahyâ Kemal hakkında "mustâfi yâni istifâ etmiş sayılma" işlemini de gene alelacele yaptırmış, şâirin Paris'te olduğunu bildiği halde bu kararı Madrit Elçiliği'ne gönderivermişti. Bu noktada şâirimiz de mühim bir diplomatik gaf yaparak dışişleri geleneklerine aykırı olarak izin almadığı gibi, gittiği yerin adresini de ne Ankara'ya ne de Sefârete bildirmişti..

Yahyâ Kemal el yazısı ile yazdığı hâtıralarının "Kaldığım Yerler" başlığı altında yazdıklarının bir yerine "1932 de Madrit azlimden sonra Paris'de Balzac Sokağı'nda Celtic Hotel'de kaldım" diyerek bu istifâ kararını azil olarak yorumlamıştı. Bundan sonrası Yahyâ Kemal için maddî, mânevî olarak büyük bir dram olacak, kendi deyimiyle hayâtının en felâketli ve tâlihsiz devrini yaşayacaktı. Şâirimizin yaşadığı bu tâlihsiz mâcerâda onun düşüncesinin tam tersi bir fikir sistemine angaje olmuş Tevfik Rüştü Aras faktörü ihmâl edilmeyecek kadar mühimdi. Yahyâ Kemal'e istemediği halde bir emrivâkî yaparak, bir de Portekiz sefirliğini yükleyişi de şâire düşmanlığının ve kîninin başka bir örneğiydi. Yahyâ Kemal kendisini üzen bu olayı hâtıralarında şöyle dile getiriyor:

"1929-30 yılında İspanya'ya gittim. Aram hükümetle daha doğrusu Tevfik Rüştü ile iyi değildi. Tevfik Rüştü sık sık Portekiz sefirliğini bana vermek istiyordu. Nihâyet îtimatnâmemi göndermiş!.. Kış sonunda kalkıp Portekiz'e gittim. Lizbon'a varınca 'Aman burda kal-

*ma, Estoril'e git' dediler. Vale ile oraya gittim Gâyet lüks yeni bir otel yapılmıştı. Ona indim Sonra Lizbon'a îtimatnâmemi vermeye gittim. Hükümdar çok iyi bir insandı. İstanbul'u çok sevdiğini söyledi."*¹

Bu olay da Tevfik Rüştü'nün, Atatürk tarafından ne olursa olsun, ne kadar kızarsa kızsın takdir edilen ve sevilen şâirimizi çekemeyişinin apaçık belirtisiydi. Sermet Sâmî Uysal, Yahyâ Kemal'in yaşadığı bu üzücü hâdiseleri *Her Yönüyle Yahyâ Kemal* adını taşıyan kitabında anlatıyor:

"Üstelik, Moskova'da kafasına ekilen tohumlar yeşerip dal budak salan, ömrünün sonuna kadar da Rusya'dan esen rüzgârlarla beslenecek olan, fırsat buldukça komünistliği ile övünen bir bakan bulunmaktadır!.. Bu yüzden de millî değerlerimize sâhip çıkan, kültür zenginliklerimizi şiir ve nesirleriyle gözler önüne seren, komünizmden ve komünistlerden hayâtı boyunca nefret etmiş olan Yahyâ Kemal ile Tevfik Rüştü'nün yıldızları daha başından beri barışık değildir."

diyerek yorumlamıştı. Gene aynı kitaptan öğreniyoruz ki Tevfik Rüştü Aras'ın Yahyâ Kemal'e duyduğu kıskançlığın bir sebebi de şâirimize hayran olmuş olan güzeller güzeli bir hanımdı. Sovyetlerin Dışişleri Bakanı Litvinof'un hanımı Bayan Litvinof... Şâirimizin anlattıklarını büyük bir hayranlıkla dinleyen Bayan Litvinof... Çirkinliği ile Ünlü Tevfik Rüştü Aras da bu hanıma büyük bir ilgi duymakta *"Madam, herkes bilir ki, dünyânın ilk gerçek komünisti benim ve hep böyle kalacağım."* diyerek yerli yersiz komünizmi överek onun ilgisini çekmek istemekteydi. Rus madam Türk Dışişleri bakanının bu tatsız ve uzun konuşmalarından birinde sabrı tükenerek, kaçır gibi sohbetine hayran olduğu Yahyâ Kemal'in bulunduğu yere doğru yürümüş, şâirin koluna girerek sâkin bir köşede onun anlattıklarını dinlemeyi tercih etmişti. Tevfik Rüştü bu Rus madamın kendisinin emrindeki bir elçiyle sohbet etmek için sözünü tamamlamadan Yahyâ Kemal'in koluna girerek uzaklaşmasını hiç unutmamış, Yahyâ Kemal'e duyduğu kıskançlık bu olaydan sonra katmerlene-

rek daha da artmıştı. Sermet Sâmî Uysal *Şiire Adanmış Bir Yaşam-Yahyâ Kemal Beyatlı* kitabında:

“Yahyâ Kemal, kendisine İspanya’yı dar eden, ışıklar şehri Paris’te kapkaranlık günler geçirmesine sebep olan Tevfik Rüştü’den intikâmını şâirce alır!.. Çok çelimsiz ve ayrıca çok çirkin bir insan olan Tevfik Rüştü’nün bu yanını, son derece alaylı bir biçimde, üstelik bir beytin kalıpları içinde vurgulayarak elçi olarak gösteremediği üstadlığı şâir olarak fazlasıyla gösterir:” diyerek o intikam kokan mısırâları da kitabına almış:

*Bir gelir âleme böyle külüstür sanırım;
Hâlikin bir daha hâlk etmesi güçtür sanırım!*

Üzerinde düşünülmesi ve hükme bağlanması gereken, şaşkınlık yaratan bir husus ise Atatürk’ün böyle kıpkızıl bir kişiyi nasıl dışişleri bakanı yaptıdır. Acaba siyâset icâbı Rusya’yı memnun etmek için mi? Peki komünistliğini her fırsatta îlân eden bu dışişleri bakanına rağmen Yahyâ Kemal gibi onun tam zıddı bir şâiri nasıl, hem de tekrar tekrar sefir tâyin ettirebilmişti?

Yahyâ Kemal’in Paris’teki kaçak hayatı 1903’de Paris’te yaşadığı kaçak hayattan çok farklıdır. Birincisinde gelecek hakkında ümitleri olan bir delikanlı vardır. Şimdi ise korku ve vehimlerin tahrik ettiği bir ümitsizlik ve karamsarlık içinde, şekeri ve tansiyonu sık sık yükselen, sınırları iflâs etmiş yaşlılığa adım atmış bir şâir... Tek tesellisi Paris’te onu himâyesine almış olan vefâlı dostu Dr. Nihat Reşat Belger’dir. İstanbul’a hasreti ise gitgide dayanılmaz hâle gelmektedir. Ankara’daki düşmanları sevinirken başta Hamdullah Suphi olmak üzere dostları çok üzgündür. Âdile Ayda’nın babası Sadri Maksûdî Arsal “Sakin bir kadın meselesi olmasın” derken, Hamdullah Suphi “Hayır hayır Sadri Beyciğim, asla zannetmiyorum o ‘Vuslat’ı yazdı ama, kadınlara bu şekilde iptilâsı yoktur. Yahyâ Kemal kadın karşısında işin sâdece şiir tarafını düşünür!” demektedir. Ankara bir dedikodu kazanıdır. Yahyâ Kemal’i, Paşa’nın gözünden iyice düşürmek için devrimler hakkında tek şiir yazmadığı da sık sık gündeme getirilen bir konudur. Çankaya sofrası ise Atatürk’e kasîde yazan-

ların yarıştığı bir meydandır. Şaşırtıcı olan bütün bu dedikodulara ve şâirimizin epeyce mühim diplomatik gafına rağmen Atatürk'ün ısrarla onun dil kurultayına katılmasını istemesidir. Paşa'nın bu isteğinin Yahyâ Kemal'e iletilmesi için o sırada bir konferans dolayısıyla Paris'e gidecek olan Fâzıl Ahmet Aykaç görevlendirilmiştir. Ne yazık ki Fâzıl Ahmet Aykaç'ın elinden geldiği kadar Ankara'daki havanın yumuşadığını söylemesi fayda etmemiş, Yahyâ Kemal her şeyin bir tuzak olduğu düşüncesinden vazgeçmemiştir. Atatürk'ün şâirin dil kurultayına katılmasını ısrarla istemesi üzerine 5 Eylül 1932'de Atatürk'ün emriyle Yahyâ Kemal'i dil kurultayına dâvet eden telgraf Türkiye Cumhûriyeti kâtibi umûmîsi Hikmet Bayur imzâsı ile Paris Türkiye elçiliğine gönderilmişti. Telgraf metni şu-muşak ama bir yerde de direktif gibiydi:

*"Yahyâ Kemal Bey;
C/o Ambassade Turquie Paris*

Yüksek ihtisas ve değerli fikirlerinizden istifâde edilmek üzere Eylül sonlarında toplanacak olan dil kurultayında bulunmanız fâideli görülmüşdür. Ayın yirmi altısında İstanbul'da bulunmanızı ricâ eder gözlerinizden öperim. Kâtibi Umûmî Hikmet"

Yahyâ Kemal bu telgrafa rağmen gene İstanbul'a gitmek istemiştir. Çünkü Ankara'dan kendisine ulaşan haberler Ankara'ya geldiği takdirde tutuklanacağı hattâ Atatürk tarafından asılacağı merkezindeydi. Şâirimizin bu inadı karşısında Atatürk'ün haklı olarak öfkeleneyeceği muhakkaktı. Dostları gene araya girerek Gâzî'ye şâirin hasta olduğu için bu dâvete icâbet edemediğini söylemişlerdi. Yahyâ Kemal, İstanbul hasretinin dayanılamayacak bir hâle gelmesi üzerine çâresiz Ankara'ya dönmeye nihâyet râzı olmuş, ama tek başına dönmeyi bir türlü göze alamamıştı. Güvendiği arkadaşlarından biri olan Hamdullah Suphi, Romanya'da büyük elçiydi. Romanya'ya gitmeli, ondan yardım istemeliydi. Hamdullah Suphi onu, iki ay süren misâfirliği zarfında elinden geleni yaparak vehimlerinden ve korkularından kurtarmak için bıkmadan usanmadan uğraşmış ve kendisine refâkat etmeyi de kabul etmişti. İstanbul'a dönüş Karadeniz yolu

ile başlayacaktı. Vapur İstanbul'a yaklaşırken Yahyâ Kemal'in heyecânı son haddindeydi. Ve Hamdullah Suphî'nin söylediğine göre şâirimizin yüzü "yıkanmış kadar ıslaktı." Bundan sonrası Hamdullah Suphî'nin ve Rüşen Eşref'in gayreti ile kolaylaşacaktı.

Atatürk'ün Yahyâ Kemal'i 20 Aralık 1933 târihinde Çankaya'da havuz başında kabûlü sırasında sıkıntılı anlar yaşanmış, Mustafa Kemal Paşa'nın biraz asık olan yüzünü gevşetmek, Hamdullah Suphî'ye düşmüştü. Şâiri uzun zamandır görmediği köşkü gezdirmiş diye Rüşen Eşref ile berâber uzaklaştırmış ve bu çok kısa fâsılada Yahyâ Kemal'in Paris'te çektiği çileyi ve hastalıklarını o güzel ve iknâ edici konuşması ile öyle bir anlatmıştı ki Gâzi, köşkü gezdikten sonra tekrar huzûra gelen Yahyâ Kemal'e, kırgınlıktan eser kalmamış hattâ biraz da muzip bir tavırla: *"Haberiniz olsun, yarın akşam burada büyük bir içtimâ var!.. Ankara'da kalem kuvveti olarak ne varsa burada toplanacak. Memlekete avdetinizi tes'id edeceğiz"* demişti. Ertesi günün akşamı Gâzi'nin sofrasında artık iyice rahatlamış bir Yahyâ Kemal vardı ve o muhteşem sohbetleri ile gecenin gerçekten kahramânıydı. Ama bu güzel geceye, daha sonra devam edecek nice güzel gecelere rağmen aralarındaki buzlar ne kadar erise de Paşa, yaşadığı müddetçe Yahyâ Kemal'e çok istediğini bildiği hâlde diplomatlık görevini artık vermeyecekti. Sermet Sâmî Uysal'ın dediği gibi *"Millî Mücâdele süresince, hakkında en îmanlı en güçlü makâleleri yazmış olan Yahyâ Kemal'i affetmiştir; yoksa diplomat Yahyâ Kemal'i asla!"*

Fakat Hamdullah Suphî gerçek bir dost olarak gene sağa sola koşturacak, geçim sıkıntısı çeken Yahyâ Kemal onun gayretiyle 1934'de Yozgat milletvekili olarak meclise girecek, aynı yılın sonunda Tekirdağ'dan milletvekili seçilecek, milletvekilliği hizmetine 1943'e kadar devam edecekti. Şâirimizin çok sevdiği diplomatlık görevine kavuşması ise seneler sonra gerçekleşecek, Atatürk'ün ölümünden on sene sonra 1948'de Başbakan Recep Peker'in ve Dışişleri bakanı Necmettin Sadak'ın ısrarları neticesi Cumhurbaşkanı İnönü'nün de tasvip etmesiyle bu sefer Büyük elçi olarak Pakistan'a gidecekti. Bu onun son diplomatlığı ve son sefirliği idi.

Nâmık Kemal'in Edebiyat Anlayışı ve Edebî Görüşleri

Prof. Dr. Abdullah Uçman

Nâmık Kemal, devrinde bir fikir adamı olduğu kadar edebî alanda ileri sürdüğü görüşleri ve eserleriyle de tam bir yol açıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. O, gerek çeşitli makâleleri, gerekse bir kısım eserlerine yazdığı önsözler ve bâzı mektupları ile edebî konulardaki düşüncelerini edebiyatla ilgilenen dost ve arkadaşlarına ulaştırmaya çalışmış, "Edebiyatın vatanı yoktur" diyerek edebiyâta oldukça geniş bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Farklı edebiyatların birbirine sağlayacağı faydaları da gözden uzak tutmayan Nâmık Kemal, buna bağlı olarak sık sık "edebiyat-ı hakîkiye" ve "edebiyât-ı sahîha" tâbirlerini kullanmakta, bununla da 1860'lı yıllardan itibaren ilk örnekleri görülmeye başlayan yeni edebiyâtın doğrudan doğruya realiteyi, yâni yaşanan hayâtı yansıtmasını istemektedir.

Edebî zevk bakımından geleneksel edebiyat anlayışından pek fazla uzaklaşmadığı halde düşünce bakımından tamâmen yenilik taraftarı olan Nâmık Kemal, siyâsî mücâdelesini yanında oldukça geniş bir bakış açısıyla yaşadığı devrin dil ve edebiyat meseleleri üzerinde de durmuş ve devrine göre dikkate değer birtakım teklifler ileri sürmüştür.

Onun, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mehmet Kaplan ve Ömer Fâruk Akün gibi yakın devir edebiyat târihçileri tarafından eskiye karşı yeni Türk edebiyâtının bir nevi ilk beyannâmesi olarak kabul edilen "Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bâzı Mülâhazâtı Şâmildir"²

² *Tasvîr-i Efkâr*, nr. 416, 417; 28, 31 Ağustos 1866; ayrıca bk. Kâzım Yetiş, *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul 1989, s. 6-17.

adlı makâlesinin, Türk dili ve edebiyâtının o günkü meselelerini toplu bir bakış açısıyla ele alan ve getirdiği yeni görüşler itibâriyle de devrini aşan bir mâhiyet taşıdığı üzerinde durulmuştur.

Burada, edebiyâtın bundan böyle artık geniş kitleleri ilgilendirmesi, yâni halka inmesi gerektiğini de isteyen yazar, eski edebiyâtın dili bir nevi oyuncak hâline getirmesine îtiraz ederek, sözün, düşünceleri anlatmak için sâdece bir vâsıtâ olduğunu, düşünce taşımayan bir sözün hiçbir işe yaramayacağını söyler. Ona göre edebiyat, doğrudan doğruya bir milletin dili olmalıdır: “Edebiyatsız millet, dilsiz insan kabilindendir.” Bizim eski edebiyâtımız ise hiçbir zaman bu özelliklere sâhip olamamıştır; çünkü eski edebiyat örnekleri “tezyinât-ı lâfziyye” denilen anlamsız süslerden sıyrılınca, ortada mânâ nâmına bir şey kalmaz.

Öteden beri halk, edebiyatçıların eserlerinde kullandığı dili anlamamakta, dolayısıyla edebiyâtın geniş kitleler üzerinde herhangi bir tesiri de söz konusu olmamaktadır. Aynı şekilde dilin ve edebiyâtın bozukluğu yüzünden halk câhil kalmakta, hattâ edebiyat kisvesine bürünmüş bâzı eserler toplumda ahlâkı bozucu kötü bir rol bile oynamaktadır. Halbuki iyi ve güzel edebiyat örnekleri milleti meydana getiren fertler arasında bir birlik oluşmasında pekalâ yararlı olabilir.

Nâmık Kemal'e göre edebiyâtın doğrudan doğruya insanların duygularını terbiye etmek, bilgiyi ve kültürü halk kitlelerine de yaymak ve millî birliği sağlamak gibi bir görevi de olmalıdır. Ancak eski edebiyat anlayışının geçerli olduğu çağlarda, özellikle dili dolayısıyla eski edebiyat bunu yerine getirememiş, Türk dili Osmanlı sınırları dâhilinde alfabesi bile bulunmayan kavimlerin lisanlarını unutturamadığı gibi, Türk asıllı diğer kavimler arasında bile anlaşmayı sağlayamamıştır.

Nâmık Kemal, ilmî ilerlemenin ancak işlenmiş ve gelişmiş bir dille mümkün olabileceğini, dilin gelişmesinin de edebiyâtın gelişmesine bağlı bulunduğunu belirtir. Hattâ bir adım daha ileriye giderek, Osmanlı Devleti'nin çöküş sebebini mükemmel bir dile

sâhip olamamasıyla açıklamaya çalışır.

İnsanlığın yararlanması için geriye eserler bırakanların bu eserler sâyesinde adlarının ölümsüzleştiğini belirten yazar, kalemin dâima kılıçtan üstün olduğu, dolayısıyla çeşitli amaçların ancak edebî eserler vâsıtasıyla gerçekleştirilebileceği üzerinde de durur. Aynı şekilde edebiyat, millî ahlâk ve terbiyenin gelişmesinde ve verdiği bilgilerle fertlerin ufkunun genişlemesinde de büyük bir önem taşımaktadır.

Her ne kadar Nâmık Kemal'in kendisi de sâde sayılabilecek bir dille yazamasa da, eski dili tenkit etmekten de geri durmaz. Ona göre Tanzîmat'a gelinceye kadar, özellikle yazı dili anlaşılmaz, içinden çıkılmaz, âdeta başka bir dil hâline gelmiştir; dolayısıyla böyle bir dille ifâde edilmeye çalışılan fikirleri de anlayabilmek imkânsızdır.

Bu makâlesinde eski edebiyâtın ve eski dil anlayışının tenkidiyile birlikte yeni kurulmakta olan edebiyâtın çeşitli meselelerini de ilk defâ geniş bir bakış açısıyla ele alan Nâmık Kemal, ileriye dönük olarak birtakım tekliflerde de bulunur. Yapılması gereken işleri şu şekilde belli başlı beş maddede özetler:

1-Dilin gelişmesi için gerekli Arapça ve Farsça kurallar da yer almak şartıyla, Türkçenin gramerine âit kapsamlı bir eser hazırlanmalıdır;

2-Türkçe'de hâlen kullanılmakta olan Arapça ve Farsça kelimelerle batı dillerinden alınacak ilmî terimler ve teknik tâbirlerin de dâhil edileceği Türkçeye mahsus, mümkün olduğu kadar muntazam ve mükemmel bir lugat hazırlanmalıdır;

3-Yabancı dillerden alınan kelimelerin Türk dilinin fonetik yapısına ve Türkçe'de kazandığı yeni anlamlara uygun şekilde kullanılması sağlanmalıdır;

4-Anlatım tarzını ve sözün sağlamlığını dilin tabîî yapısı içinde işleyen eserlerden derlenecek bir nesir antolojisi hazırlanmalıdır;

5-Doğrudan doğruya Türkçeye mahsus bir belâgat ve fesâhat

kitabı hazırlanmalıdır.³

Siyâsî mücâdelesinin yanında Türk edebiyâtının yenileşmesi ve gelişmesi yolunda verdiği mücâdele ile de kendisinden sonraki nesilleri etkileyen Nâmık Kemal, Tanzîmat hareketini tâkip eden yıllarda edebiyâtımızda görülen roman, tiyatro, makâle, biyografi, edebî tenkit gibi yeni edebî türlerin hemen hepsinde örnekler ortaya koymak sûretiyle bu alanda da bir nevi öncülük yapmış, bir bakıma siyâsî mücâdesiyle eserini bütünleştirmiştir.

Nâmık Kemal'in yukarıda belirlemiş olduğu ve ileriye sürdüğü bu teklifler devrin edebiyatçıları tarafından dikkate alınmakta gecikmemiş; gerek gramer ve sözlük, gerekse diğer alanlarda ortaya konulan eserlerle birtakım ciddî adımlar atılmıştır. Ahmed Vefik Paşa'nın Türk lugatçılık târihinde önemli bir yeri olan *Lehçe-i Osmânî'si* (1877) ile başlayan bu alandaki çalışmalar Ebüzziya Tevfik'in hazırladığı *Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye* (1879) adlı ilk nesir antolojisi⁴; Recâizâde Ekrem'in hazırladığı *Ta'lîm-i Edebiyat* (1879) adlı ilk retorik kitabı; Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleme aldığı *Belâgat-ı Osmâniye* (1881) adlı belâgat kitabı ve kendisinin Recâizâde Ekrem'in eseri üzerine yazdığı ancak yıllar sonra yayımlanabilen *Tâlîm-i Edebiyat Üzerine Bir Risâle* (yay. 1950) ile devam etmiştir. Daha sonraki yıllarda bunlara Hacı İbrâhim Efendi'nin *Belâgat-ı Osmâniye'si* (1882) ile Muallim Nâci'nin *Istilahât-ı Edebiye'si* (1890) ve *Lugat-ı Nâci* (1891) adıyla yayımlanan lugatı da ilâve edilebilir.

Çeşitli yazılarında edebiyâtın ve edebî eserlerin sanatla ahlâkı birleştirmek gibi bir gâyesinden söz eden Nâmık Kemal, bu açıdan dîvan edebiyâtını zararlı bulur. Edebiyâtın kuru kuruya ahlâk dersi vermesine de karşı çıkan Nâmık Kemal, *İntibah* romanının önsözünde bu konuda şunları söyler:

“İnsan öyle kuru kuruya mev'ize dinlemeye kâni olmuyor, eğle-

³ Makâlenin değerlendirilmesi için bk. A.H.Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, 5. b., İst. 2009, s. 406-407; Ö.F.Akün, “Nâmık Kemal”, *İslâm Ans.*, C. IX, İst. 1964, s. 68.

⁴ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Âlim Gür, *Ebüzzîya Tevfik-Hayâtı; Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998, s. 181-187.

nerek istifâde etmek istiyor. Ne yapalım; tabiat-ı âlemi değiştirmek elimizden gelir mi?

Îtikâd-ı âcizâneme kalırsa hikâye hakikaten insanlar arasında nâil olduğu itibâra lâyıktır! İnsan eğlencesinde de fâide görececek bir takım nesâyih bulursa zarar mı etmiş olur!

Ahlâk-ı Alâî'den terbiye görmek, hapiste ıslâh-ı nefis etmeye, *Télémaque* gibi hikâyâttan bir şey istifâde etmek ise bir muntazam bahçede ders okumaya benzer. Mahbeslerde, zindanlarda kaç kişi ıslâh-ı nefis edebiliyor? Muntazam bahçeli mekteplerden de ne kadar erbâb-ı dâniş çıkıyor?

Ahlâk-ı Alâî'yi milletimize edebiyatça numûne-i ibret addeden zâtın tabiatını bilemem, fakat ben o kitabı, hâvî olduğu birçok efkâr-ı hakîmâneyi takdir ile berâber, mütalâa etmekten ise mütalâası için lâzım olan vakit kadar mahbesde kalmayı tercih ederim. Bilmediğim ashâb-ı kalemin hangisine sordum ise onlar da bu re'yimi tasvib ettiler."⁵

Celâl Mukaddimesi'nde de "Tiyatronun aksâm-ı edebden olduğundan edebe muvâfık olmasını" ve tiyatronun önemli görevlerinden birinin de "tasvîr-i ahlâk" olduğunu söyleyen Nâmık Kemal, açık saçık ifâdelerle dolu ortaoyununun asla edebiyâta dâhil edilemeyeceğini belirtir.

Nâmık Kemal çeşitli yazılarında "edebiyât-ı sahîha" ifâdesini kullanmak sûretiyle kurulmasını istediği yeni edebiyâtın tamâmen gerçeğe dayanmasını arzu etmekle berâber şu şekilde bâzı tereddütlerini dile getirmemiştir:

"... Biz edebiyât-ı sahîha taraftarları (...) müdrikât-ı beşeriyeyi esâsından harâb edercesine edebiyat nâmına bir cihân-ı vehmiyyâtın vücûduna meydan verilmemesi arzû-yı hâlisânesindedirler."⁶ dedikten sonra şunları söyler:

"Hikmet-i tecrübiye ki, cihânın şu gördüğümüz kemâlât ve terakkiyâtına her şeyden ziyâde hizmet etmiştir; bu kadar fevâidi ile

⁵ Nâmık Kemal'in *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, s. 65.

⁶ Fevziye Abdullah Tansel, *Nâmık Kemal'in Hususi Mektupları*, C. III, Ankara 1973, s. 202.

berâber bir iki asırdan beri her türlü hudûdu zîr ü zeber ederek fikirlerde ne kadar mu'tekadât, gönüllerde ne kadar hissiyât var ise cümlesini birer birer nazar-ı şek ve tedkik önüne çekmek şâibesinden masûn olmamıştır.

Tecrübe nâmına taharrî-i hakikatle me'lûf olanlarda ise aradıklarımızı maddiyât içinde bulmaya hasr-ı nazar etmiş birtakım eşhâs-ı muâheze görülür ki dünyâda temsil ve müşâhedesi nâ-kabil her ne var ise mevhûm veya ma'dûm tutmak isterler." demek sûretiyle de realizme şüpheyi baktığını ortaya koymuştur.⁷

Nâmık Kemal'in yeni edebiyâtın gelişmesi yolundaki hizmeti sâdece yazdığı bir kısım makâleler ve kitaplardan ibâret değildir; sürgün yıllarında kaleme aldığı çeşitli mektuplarla da kendisinden sonra gelen yeni edebiyat nesline mensup gençleri sürekli teşvik etmiş, edebiyâtın yenileşmesi yolundaki çabaları bir adım daha ileriye götürebilmek için büyük bir gayret sarfetmiştir.

Abdülhak Hâmid'e hitâben yazdığı bir mektubunda edebiyatta asıl yeniliği Şinâsi ile Abdülhak Hâmid'in yaptığını, kendisinin arada birleştirici ("hatt-ı ittisâl") bir rol oynadığını söyleyen⁸ Nâmık Kemal'in açıkça desteklediği ve teşvik ettiği bir sonraki nesilden gençlerin başında Recâizâde Ekrem, Abdülhak Hâmid ve Ebüzziya Tevfik gelmektedir.

Recâizâde Ekrem, Şinâsi'nin Paris'e gitmesiyle birlikte 1865 yılında Nâmık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr*'ı tek başına yayımlamaya başlamasından îtibâren yanında bulunan, kendisi Mayıs 1867'de Avrupa'ya kaçarken gazeteyi ona emânet ettiği genç neslin en önemli ismidir.

Nâmık Kemal 4 Ocak 1879 târihinde Midilli'den Recâizâde Ekrem'e hitâben yazdığı bir mektupta Ekrem ile Hâmid'den neler

⁷ Güzin Dino, *Tanzimat'tan Sonra Edebiyatta Gerçekçiliğe Doğru*, Ankara 1954, s. 14-15. Nâmık Kemal'in edebî görüşlerinin daha geniş bir şekilde değerlendirmesi için bk. Mehmet Kaplan, "Edebiyâta Dâir Düşünceler", Nâmık Kemal-Hayâtı ve Eserleri, İstanbul 1948, s. 131-149.

⁸ XIX. *Asır Türk Edebiyatı Târîhi*, s. 467, 1 numaralı dipnot.

beklediğini şu şekilde açıkça belirtir:

“Benim vatandan sonra ma’sukum edebiyat olduğunu bilmez misin? Söylediği şiir ne yoldadır? Belki biz de peyrev oluruz... Ben nesre oldukça hizmet edebildim; fakat şiiri istediğim yola getirmekten âcizim. Eğer o muvaffakiyet mümkün ise, seninle Hâmid’den beklerim.”⁹

Abdülhak Hâmid’i Recâizâde Ekrem vâsıtasıyla tanıyan Nâmık Kemal, bu tanışmadan çok memnun olur ve memnûniyetini yine Midilli’den Hâmid’e hitâben yazdığı 17 Kasım 1879 târîhli mektubunda şu satırlarla ifâde eder:

“Sana daha ciddî bir iki lakırdı söyleyeyim. Şimdi vazife sâikasıyla çalışıyorum. Kemal’in elinden düşmek derecesinde bulunan kalemi, vatan yolunda şehid olmuş bir alemdarın başı ucuna dikilecek bayrak gibi hâk-i sefâletten ref’ edecek iki kardeşim var ki Ekrem ile sensin!... Vatan, bugün edebiyattan gördüğü faydayı askerlikten başka hiçbir şeyden görmedi. Şinâsi âhirete gitti. Beni önünüzde görüyorsanız gayret edin. Sizden kan istemiyorum, çünkü pek kolay bezl edeceğinizi bilirim. Birkaç damla mürekkep istiyorum.”¹⁰

Yine Abdülhak Hâmid’e hitâben Midilli’den yazdığı başka bir mektubunda, onu yenilik vâdisinde övgü dolu cümlelerle gayrete getirmeye çalışır:

“Hâmid, seni muhâtap etmeğe adından büyük bir kelime bulamıyorum!

Allah zihnini güneş kadar parlak yaratmış; fikrin de ziyâ gibi teâlî ile muttasıf olmak kadrine daha şâyân olur.

Çalış, çalış! Ben edebiyât-ı Osmâniye için tasavvur ettiğim ulviyyâtı bin türlü hissiyât ile karıştırdım; âsârımı istediğim dereceye getiremedim. Bakalım sen getirebilir misin?.. Ben dâima Şinâsi’yi yâd edegeldiğim gibi, sen de Kemal’i yâd edersin.”¹¹

Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid’in “Kabr-i Selîm-i Evveli Ziyâ-

⁹ Nâmık Kemal’in *Hususi Mektupları*, C. II, Ankara 1969, s. 348.

¹⁰ a. g. e., s. 379-380.

¹¹ a. g. e. s. 201-204.

ret" şiirini okuduktan sonra ona hitâben yazdığı başka bir mektubuna ise: "Hâmid! Seni muhatab etmeğe adından büyük bir kelime bulamıyorum!" diye başlar ve şu cümlelerle, ona karşı yapılan tenkitlere hiç aldırış etmeden doğru bildiği yolda yürümesini tavsiye eder:

"Sen târih dediğimiz karanlık okyanusun gizli derinliklerine gir! Bize *Eşber* gibi kitaplar yaz. İskender'in ahlâkından büyük ahlâk tasavvur ve tasvir et! Selîm-i Evvel'in türbesini ziyâret eyle! O ziyâretindeki hissiyâtı o pâdişâh-ı azîmü'ş-şâna nedîm-i hâs olan Hasan Can'ın vicdânından sudûr etmiş kadar ruhânî bir belâgatla târif et! Selîm-i Evvel'in meziyet-i siyâsiyyesini Osmanlı ashâb-ı kalemi arasında en evvel târife nesren muvaffak olan Kemal nazmına nazîre söylemeğe çalışsın! Sana kudretin mevhibe-i mahsûsası onu iktizâ eder."¹²

Abdülhak Hâmid, karısı Fatma Hanım'ın hastalığı dolayısıyla Bombay şehbenderliğine tâyin edilmesi üzerine 1883 yılı sonlarında İstanbul'dan hareket eder. Bindiği vapurun yolda Midilli limanında bir süre demirlemesi üzerine de, bir süredir mektuplaştığı ancak henüz görüşmemiş olduğu Nâmık Kemal'le birkaç saat kadar görüşür. Bu görüşme sırasında muhtemelen söz hürriyet ve edebiyattan açılmış olmalı ki, Nâmık Kemal'in Hâmid'e, henüz kendisinden beklenebileceği için şaka yollu "miskin" dediği kaydedilmektedir.¹³ Hâmid üç ay kadar sonra Nâmık Kemal'e gönderdiği bir mektupta ona şunları yazar:

"Ben miskin değil, sâkinim; sükûtum ise dâimî değildir. Bir fırsat düşün görürsünüz ki hiddet ve satvetim de vardır. Ne hâcet. Âsârımın istibdâda taallûk eden cihetleri hiç de miskinlik eseri göstermez. Bunlar kâfi değilse istikbalde -ömrümüz olduğu halde- sizinle musâfaha ederiz. Zannemeyiniz ki ben sizin açtığınız yola gitmiyorum. Yolum o yoldur. Fakat ben yavaş gidiyorum. Zîra koşarsam düşeceğimden eminim. Düşünce gülle gibi, yıldırım gibi düşmeli."¹⁴

Ebüzziyâ Tefvik ise daha gençlik yıllarından îtibâren Şînâsi ve

¹² Nâmık Kemal'in *Hususi Mektupları*, C. III, s. 201-202.

¹³ Gündüz Akıncı, *Abdülhak Hâmit Tarhan* (Hayâtı, Eserleri ve Sanatı), Ank. 1954, s. 20.

¹⁴ Abdülhak Hâmid, *Mektupları*, C. I, İstanbul 1334, s. 1-10.

Nâmık Kemal'le tanışmış ve onların yanında gazetecilik hayatına başlamıştır. 1865'te kurulan gizli Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne o da dâhil olmuş, 1872'de *İbret* 1 çıkaran grupla berâber mücâdele etmiştir.¹⁵

Vatan Yâhut Silistre'nin temsilinden sonra meydana gelen olaylar üzerine Nâmık Kemal Magosa'ya sürülürken, Ahmet Midhat Efendi ile berâber o da Rodos'a sürgüne gönderilmiştir. Sürgün dönüğü Türk edebiyatının ilk nesir antolojisi kabul edilen *Numûne-i Edebiyât-ı Osmâniye*'yi hazırlayan Ebüzziyâ Tevfik, eserin yaklaşık olarak yarısına yakın bir kısmını Nâmık Kemal'in mensur eserlerinden seçtiği parçalara ayırmıştır.¹⁶ Nâmık Kemal'in Sakız'dan, ölümünden önce yazmış olduğu 29 Kasım 1888 târihli son mektubu da Ebüzziyâ Tevfik'e hitâben kaleme alınmıştır.¹⁷

*

Tanzimat sonrası Türk edebiyatçıları arasında Şinâsi'den sonra gerçek anlamda tenkit örnekleri ortaya koyan ve tam bir münekkit hüviyetiyle görünen Nâmık Kemal'dir. Onun öteden beri yeni Türk edebiyatının bir nevi beyannâmesi kabul edilen "Lisân-ı Osmânî'nin Edebiyâtı Hakkında Bâzı Mülâhazâtı Şâmildir" adlı makâlesinden başlayarak *Bahâr-ı Dâniş* mukaddimesi, yukarıda ilgili kısımda üzerinde durduğumuz *İntibah* romanı mukaddimesi, *Tahrîb-i Harâbât ve Ta'kîb risâleleri*, *İrfan Paşa'ya Mektup*, *Mes Prisons Muâhezenâmesi*, *Ta'lîm-i Edebiyat Üzerine Bir Risâle* ile *Celâl Mukaddimesi*'nde, dağınık bir halde de olsa tenkîdî fikirlerinin birçoğunu buluruz.¹⁸

Adı geçen bütün bu mukaddime, risâle ve makâlelerde Nâmık Kemal bir yandan zihniyet ve ortaya konulan örnekler bakımından dîvan edebiyatını eleştirirken, bir yandan da yeni ortaya çıkmaya başlayan edebiyâtı ve yeni bâzı edebî türleri savunur. Onun bu konudaki düşünce ve görüşlerini belli başlı üç başlık altında ele ala-

¹⁵ Nâmık Kemal-Ebüzziya Tevfik ilişkisi konusunda bk. Âlim Gür, *Ebüzziya Tevfik*, s. 25-31.

¹⁶ Antolojinin geniş bir şekilde değerlendirilmesi için bk. *Ebüzziya Tevfik*, s. 181-187.

¹⁷ Fevziye Abdullah Tansel, *Nâmık Kemal'in Husûsi Mektupları*, C. IV, Ank. 1986, s. 626.

¹⁸ Burada adı geçen bütün bu mukaddime, makâle ve risâleler, Nâmık Kemal'in 100. ölüm yıldönümü dolayısıyla yayımlanan *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyâtı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*'nda bir araya getirilmiştir.

biliriz:

1) Dîvan edebiyâtının eleştirisi: Eski Türk edebiyâtının bütünüyle İran edebiyâtının etkisi altında kaldığını iddia eden Nâmık Kemal, "edebiyât-ı sahîha" adına bu edebiyâtı tamâmen reddeder. Özellikle *Harâbât Mukaddimesi* dolayısıyla Ziyâ Paşa'ya yönelttiği eleştirilerde dîvan edebiyâtını "menfûr-ı tabiat" olarak niteler;

2) Eskiden tamâmen farklı yeni bir edebiyat kurma arzusu: Nâmık Kemal bir taraftan klasik Türk edebiyâtına en ağır eleştirileri yöneltirken, bir taraftan da hemen hemen bütün Tanzîmat devri yazarlarının özlediği yeni bir edebiyâtın temellerini atmaya çalışır. Onun sık sık "edebiyât-ı sahîha" ve "edebiyât-ı hakîkiye" terimleriyle nitelediği yeni edebiyat, akla, hakîkata ve insan duygularına aykırı olmayan bir edebiyat olmalıdır;

3) Yeni edebî türlerin müdâfaası: Nâmık Kemal edebî tenkit mâhiyetindeki makâle ve çeşitli eserlerinin mukaddimelerinde Tanzîmat'tan sonraki yıllarda edebiyâtımızda görülmeye başlayan roman ve tiyatro gibi bâzı yeni edebî türlerin de müdâfaasını yapmış, bu şekilde edebiyâta bir yandan yeni konular getirirken, bir yandan da yeni hedefler göstermiştir.¹⁹

Dîvan edebiyâtına dili kullanım tarzı, hayal sistemi, kuralcı bir edebiyat oluşu ve edebî sanatlar bakımından îtiraz eden Nâmık Kemal, eski şiirin tamâmen gereksiz süslerle dolu olduğunu; ses ve kâfiye hevesi yüzünden yapılan oyunlar dolayısıyla bu şiirlerden herhangi bir anlam çıkarmanın mümkün olmadığını; bundan dolayı da zamanla yazı dilinin konuşma dilinden uzaklaşmak sûretiyle tabii şeklini kaybettiğini iddia eder.

Dîvan şiirini hayal sistemi bakımından eleştirirken, bir dîvanı elimize alıp okurken insanın kendisini "gulyabânîler âlemi"nde hissettiğini söyleyen Nâmık Kemal, tabîîlikten uzak bulduğu bu şiiri, özellikle mübalâğaya dayalı edebî sanatları sık sık kullanmaktan dolayı da ağır bir dille eleştirir. Nâmık Kemal, dîvan şiirinde anla-

¹⁹ A.H.Tanpınar, "Nâmık Kemal ve Edebiyatımız", *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 406-411.

mın sanat oyunlarına fedâ edildiğini, mübâlâğa ve mecazlara fazla yer verilmesinden dolayı manzûmelerin büyük ölçüde hakikatten uzaklaştığını da vurgular. Ayrıca, dîvan şâirlerinin kendilerine örnek aldığı İran edebiyâtının da büyük ölçüde “gayr-ı ahlâkî” olduğu görüşündedir.²⁰

Nâmık Kemal bu tarz eleştirileriyle eski edebiyâtın esas aldığı dünyâyı bütünüyle “gerçek dışı” olarak görmüş ve bu gerçek dışılığı hazırlayan sebepler üzerinde de durmuştur. Nâmık Kemal’e göre bu sebeplerin başında, klasik edebiyâtın yüzyıllar içerisinde âdeta kendiliğinden oluşmuş ve hemen hemen bütün şâirlerin kendilerini mutlaka uymak zorunda hissettikleri bir şekil, ortak bir dünya görüşü, dil anlayışı ve mazmunlar sistemi ile şâirin içinde yaşadığı realitenin büyük ölçüde dışında, gerçekliği olmayan muhayyel bir âlemi esas almış olmaları gelmektedir.²¹

Nâmık Kemal’e göre gerçek, hiçbir zaman akla aykırı olmamalıdır; akla aykırı olan, tabiatın gerçekliğine de ters düşer. Bu bakımdan İran edebiyâtı etkisi altında gelişen dîvan şiiri aklın kânunlarını çiğneyen bir özelliğe sâhiptir. Nâmık Kemal bu konuda *Celâl Mukaddimesi*’nde yer alan şu meşhur sözleri söyler:

“Dîvanlarımızdan biri mütalâa olunurken insan, muhtevî olduğu hayâlâtı zihninde teressüm ettirse, etrâfını mâden elli, deniz gönlü, ayağını Zuhâl’in tepesine basmış, hançerini Merrih’in göğsüne saplamış memduhlar, feleği tersine çevirmiş de kadeh diye önüne koymuş, cehennemi alevlendirmiş de dağ diye göğsüne yapıştırmış, bağırdıkça arş-ı a’lâ sarsılır, ağladıkça dünya kan tufanlarına gark olur âşıklar; boyu serviden uzun, beli kıldan ince, ağzı zerreden ufak, kılıç kaşlı, kargı kirpikli, geyik gözlü, yılan saçlı ma’sukalarla mâlâmâl göreceğinden kendini devler, gulyabâniler âleminde

²⁰ M. Kaya Bilgegil, *Harâbât Karşısında Nâmık Kemal* (İstanbul 1972) adlı incelemesinde, Nâmık Kemal’in dîvan edebiyâtı üzerine ileri sürdüğü hemen bütün görüşleri ayrı ayrı ele alıp değerlendirmiş, isâbetli olup olmadıklarını çeşitli örneklerle açıklamıştır.

²¹ Bu konuda ayrıca bk. Bilge Ercilasun, “Edebî Tenkitlerine Göre Nâmık Kemal”, *Türk Kültürü Araştırmaları* (Prof. Dr. Muharrem Ergin’e Armağan), sayı 28/1-2, Ankara 1992, s. 319-324. Ayrıca bk. Beşir Ayvazoğlu, *Geleniğin Direnişi*, İstanbul 1996, s. 73-76.

zanneder.”²²

Nâmık Kemal'e göre, eski edebiyâtın bu şekilde gerçek dışı bir edebiyat hâline gelmesinde başlangıçta örnek aldığı İran edebiyâtının ve bu edebiyatta “mübalâğa”ya büyük ölçüde yer verilmiş olmasının etkisi vardır.²³

Ancak bu noktada Nâmık Kemal'in görmezlikten geldiği ve onu yanılta husus, eski edebî anlayışı ortaya çıktığı çağların ölçüleri ile değil de realizm çağı olan XIX. yüzyılın kriterleriyle ele alması, yâni bir tür anakronizm yapmasıdır.

Dîvan edebiyâtının, Tanzîmat'tan sonraki yıllarda özellikle Şinâsi ve Nâmık Kemal'den başlayarak edebiyâtı sosyal ve siyasal çerçevede toplumu yönlendirecek bir vâsıta olarak kullanılma gibi bir niteliği olmadığından, bu edebiyâtın gerçekçi olmadığından bahisle eleştirmek, usul bakımından pek doğru bir yaklaşım görünmemektedir. Halbuki Tanzîmat'tan sonra, özellikle Yeni Osmanlılar hareketiyle birlikte bir kamuoyu oluşturmak sûretiyle okuyucunun taleplerine cevap vermek ön plana çıkmış, dolayısıyla bu devir yazarlarının büyük bir kısmının gözünde edebiyat didaktik bir doğrultuda ve belli bir gâyeye hizmet etmeye yönelik bir araç olarak anlaşılmıştır. Hattâ birçok edebî örnekte edebiyâtın nerede başladığı, fikrin nerede son bulduğu açıkça anlaşılacak kadar edebiyat büyük ölçüde politize olmuştur.

Bu noktada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tesbitini hatırlamakta fayda var: Tanpınar, “Modern Türk edebiyâtı bir medeniyet kriziyle başlar” derken, âdeta Tanzîmat'tan sonra teşekkül eden yeni edebiyâtın eski edebiyattan farklı olarak, bir anlamda üstlendiği misyonu da belirtmektedir. Bu sırada başta Nâmık Kemal olmak üzere yenileşme dönemi yazarlarını eski edebiyat karşısında doğrudan doğruya tenkitçi bir tavır almaya yönelten, daha ziyâde klasik edebiyâtın Tanzîmat'la birlikte değişmeye başlayan toplum hayatının meselelerini dile getirmede çeşitli açılardan yetersiz kalmasıdır.

²² Nâmık Kemal'in *Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, s. 342.

²³ *Harâbât Karşısında Nâmık Kemal*, s.62-76.

Kıt'alar

Yük. Mim. Özcan Ergiydiren

âşıkların misâli yanıp tükenen mumdur
seni seven kişiler hep hasrete mahkûmdur
bir ben değilim senin tâ ezelden âşıkın
bendelerin sayılmaz sanki çöldeki kumdur.

aşkın kasırgasında bir kum gibiyim ben
hasretle yanıp tüten bir mum gibiyim ben
muhabbet zincirine bağlamış şâhım beni
tâ ezelden ebede mahkûm gibiyim ben

Vefâtının 25. Yılında Süheyl Ünver'e Dâir Düşünceler

Prof. Dr. Ahmed Güner Sayar

Süheyl Ünver, düşüncede ve aksiyonda bugün 90 yaşına ulaşan Cumhûriyet Türkiyesi'nin kültürel dünyâsının şekillenmesinde, Osmanlı ile târihî sürekliliğin sağlanmasında mühim çalışmalarda bulunmuş çok yönlü bir ilim, sanat ve gönül adamıdır. Ünver, çok yazmış, parmaklarının ucuyla pek çok sanat eseri (tezhip, minyatür, resim) üretmiştir. Kayda geçmiş mevcut bilgi verilerinden hareketle esaslı bir Süheyl Ünver portresinin çizileceği muhakkaktır. Ancak, elde mevcut pozitif bilgi verileri bize sâdece bir bilim ve sanat adamı olarak onun yüz çizgilerini aktaracaktır. Bu hâliyle de olsa, Süheyl Ünver'in entelektüel portresi tamamlanmış sayılamaz. Bilinen, fakat günışığına çekilmiş olsa bile yeterince aydınlatılmamış olan gönül adamlığı ise onun kalbiselim tarafını temsil eder.

Süheyl Ünver'in mutasavvıf kimliğini gösterir bilgi verileri, mistik şiirlerinde bulunmaktadır. Fakat, bunlardan öte, Süleymâniye Kütüphânesi'ne vakfettiği defterlerine saçılmış durumda bulunan notlarının toplanmasıyla onun gözlerden irak bu kimliği ortaya çıkacaktır. Görülen odur ki, Süheyl Ünver sâhibi olduğu derin ruh selâmet ve aydınlığını el yapması eserlerine, kitap, makâle ve gazete yazılarının satır aralarına, dost ve yakınlarına yazdığı toplanmamış mektuplarına ve bilhassa, huzur veren can sohbetleriyle insanlarla ilişkilerinde dışa vuran davranışlarına taşımıştır. Bu sözlerimizin kıymet hükmü şudur: Süheyl Ünver'le, ayak üstü dahi olsa, sohbet eden herkes onun her sözü hikmete bürünmüş konuşmasından müstefid olmuşlardır. Ona husûsi olarak sohbet yoluyla ulaşanların

kişisel târihinde bu sohbetler mühim ve kalıcı izler bırakmıştır.

Ünver'e sohbet yoluyla ulaşamayan Türk süslemesini yaşatan ellere gelince; onlar da sanat eserlerinden dışa vuran bir rûhâniyeti nasipleri nisbetinde yakalayarak, Ünver'in sanatkârlığının başka bir kimlikle beslendiğini idrak edeceklerdir. Benzer durum, kitap, makâle ve gazete yazıları için de geçerli olacaktır. Şu kadar ki, Süheyl Ünver'in, pozitif bilgi verilerine dayalı çalışmalarında, bir mevzûun tıkanması karşısında, hiç beklenmedik bir şekilde, metafizik bir mü-lâhazayı çalışmasına ustalıkla yorum olarak katması, objektif bilgiyi tasdik eden, kuvvetlendiren katkılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde, Ünver'in bilimsel yazılarını okuyanlar, pozitif bilginin aydınlattığı yolda mesâfe alırlarken, metafizik dışsal şoklarla, bâzı hallerde, her iki bilgi küresinin örtüştüğünü akıl etmeleri olağandır. Bir başka açıdan, bu yolla Ünver, ihtimal ki objektif bilgi küresine sızmak isteyen metafizik, ya da subjektif-irrasyonel çıkar-samalarla bilginin kapsama alanını genişletmeyi amaçlıyordu. Bil-hassa, târih araştırmalarında sıkı bir determinist, ultra-amprist olan Süheyl Ünver, karınca çalışkanlığı ile ulaştığı her bilgiyi toplarken yaptığı araştırmanın tıkanması, giderek kilitlenmesi karşısında, bu defa Rankevâri târihçiliğini dikkatlice subjektif alanın bilgileriyle desteklemekte bir beis görmemekte, ulaştığı subjektif-irrasyonel kaynakların da künyelerini göstererek bilimsel objektifliğini muhâ-faza etmektedir.

Ortaya çıkan entelektüel tablonun bize uzattığı ışıkların yardımıyla Süheyl Ünver'in gönülle akıl arasındaki o inanılmaz uzaklık-taki mesâfeyi daralttığını, hattâ onları örtüştürerek, kalb-i selimle akl-ı selime birlikte hareket edebilecekleri bir alanı kafasında yarattığını söyleyebiliriz. Bu hâlin bilim ve sanat adamlarının bir çoğunda görülmeysi, Süheyl Ünver'i talebelerinin ve sohbet tiryâkilerinin gözünde bir çekim merkezi yapmıştır. Bu vesîle ile bizzat yaşadığım bir olayı nakletmek, herhalde söz konusu noktanın anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Epey bir vakitten beri, Süheyl Hocamızın sohbetlerine cuma

günleri öğleden sonra İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Târîhi Enstitüsü'ne gider, kendilerini dinler ve muntazaman notlar alırdım. Birgün hocamız dersini tamamladı. Birlikte dershânedan çıktık. Bineceği vâsıtaya kadar refâkat ettim. Hocamıza tam vedâlaşacakken: “Efendim! Nasipse sizinle önümüzdeki hafta gene burada görüşeceğiz. Sizi bugün dinlediğim için çok mutluyum. Fakat, bu bir hafta nasıl geçecek?” deyince, Hocamız buyurdular ki:

*Giderken başka bir neşe,
Dönerken başka bir şâd,
Aceb hâk-i der-i meyhâne
Kimlerden duâ almış?*

Süheyl Hoca, sanki bana bir ev ödevi vermişti. Ödevim şu idi: “Süheyl'e kimler duâ etmişti?” Bunu araştıracaktım. Kafam, bu ödevi netîcelendirmekle meşgulken Süheyl Hocamız hayatta idi. Ödevimi hazırlarken bir parça yol aldım ama somut bir bilgi ile techez edemediğim için tamamlayamadım. Vefâtı ertesi, Süheyl Ünver için esaslı bir biyografik çalışmanın içerisine çekildim. Bu çalışmamı sürdürürken yardımlarını dâima şükranla andığım sevgili kerimesi Gülbün Mesara Hanım, unutamayacağım bir cömertlikle, kendilerinde mevcut Süheyl Ünver arşivini istifâdeme sundular. Çiftelievler'da Gülbün Hanım'ın saâdethânesinde çalışırken Süheyl Ünver'in henüz tasnif edilmemiş eski yazı ile kaleme aldığı kâğıt parçalarını içeren bir tomardan mühim bir not çıktı. 8 Ağustos 1941 günü, Süheyl Bey, hocası Balıkesirli Abdülaziz Mecdi [Tolun] Efendi'nin ziyâretine, Beyazıt Soğanağa'daki saâdethânesine gider. O günkü sohbette Mecdi Efendi buyururlar ki:

“...Süheyl! Meczuplar sana dokunamazlar. Sen câzipler sınıfına karıştın.”

Abdülaziz Mecdi Efendi'den gelen bu tebşir ile kafamdaki düğüm çözüldü. Süheyl Ünver, vefâtıyla varlığın büyük tekliğine, âlem-i cemâle gitti. Fâni vücudunu, diğer ölülerimize yaptığımız

gibi, sâdece toprağın merhametine teslim etmedik. Zira, Ünver'in eserleri buna izin vermedi. Vefâtından bu güne 25 yıl geçti. Muaz- zam rûhu sevenlerine, yakınlarına ve öğrencilerine taksim olmakla büyüklüğünden zerre miktar bir şey kaybetmedi. Şu kadar ki, onunla çeşitli bağlamlar içerisinde bir yakınlık kuran herkes, kendi gönül evinde ya da akıl evinde yaşattığı Süheyl'le meşgul oldu. Bu meşgûliyet, işin zâta mahsus (kişiyeye özel) yanını temsil etmektedir. Madalyonun öteki tarafına geçince, işte orada eserlerinden dışa vuran bir Süheyl Ünver vardı. Bugün itibâriyle, Süheyl Ünver kendisiyle tanışmak isteyenleri orada beklemektedir. Dolayısıyla, ortada bir mîrâs vardır. Bu mîrâsın dökümü onun yayınlanmış eserleri yanında, başta yayınlanmamış el yapması defterleri ile arşivinde bulunan ve sayısını bilmediğimiz konu ve şahıs başlıklarına göre tanzim edilmiş dosyalardır. Yayınlanmış eserlerinin -kitap, makâle, risâle, gazete yazıları olarak- tamâmına yakın dökümünü *A. Süheyl Ünver Bibliografyası*'nda bulmak mümkündür. Ünver mîrâsının en önemli damarı ise, sayısını tam olarak bilemediğimiz el yapması defterleridir. Bu defterlerden 1150 tânesi, Süleymâniye Kütüphanesi'ne bizzat Süheyl Ünver tarafından vakfedilmiştir. Oradaki defterlerin sayısı ve isimlerini içeren liste elimizde bulunmaktadır. Söz konusu 1150 defterden, şimdiye değin, 20 civârında defterin tıpkı basımının gerçekleştiğini kaydedelim. Süleymâniye Kütüphanesi'ndeki defterlerin dışında Ünver'in kerîmesi Gülbün Mesara Hanım'ın arşivinde 400 kadar defter daha vardır. Ancak, bunların önemli bir kısmı nâ-tamam vaziyettedir. Bu defterlerden de sâdece ikisinin tıpkı basımı gerçekleşmiştir. Ayrıca, gene sayısını ve isimlerini bilmediğimiz Ünver defterlerinden bâzıları, Ankara'da Türk Tarih Kurumu'ndadır. Bunların dışında, bilebildiğimiz kadarıyla, Uğur Derman arşivinde 25 kadar mektup-defter bulunmaktadır. Süheyl Ünver'in akıl almaz bir çalışkanlıkla yaptığı defterlerin hülâsası nedir? Bir sohbetimizde Süheyl Hocamıza sormuştum: "Neden sayısı 1200'lere varan el yapması bu defterleri hazırladınız?" Hocamız buyurdular ki: "Şâyet Selçuklulardan günümüze 10 tâne el yapması defter ulaşmış olsaydı

biz bugün batıya karşı daha kuvvetli olurduk. Onlar yapmamış, ben bunları yapmayı, ülkeme vakfetmeye gayret ettim ve bu topraklarda geleceğimize mütevâzı bir katkıda bulunmak istedim. Benim düşüncem budur.”

Süheyl Ünver muhteşem bir arşiv bırakmıştır. Maalesef, arşivi parçalanmıştır. Süleymâniye Kütüphanesi'ne bağışladığı arşivinin yanında bilim târihine âit toplamalarını Kandilli Rasathânesi'ne, târihle ilgili olanlar Ankara'da Türk Tarih Kurumu'na bağışlanmıştır. Ayrıca kurucusu olduğu İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Tıp Târîhi Enstitüsü'nde kütüphanesi yanında özellikle tıp târihi ile alakalı toplamalarını içeren dosyalar bulunmaktadır. Kerîmesi Gülbün Mesara'da bulunan arşivinin belki dikkate değer yanı hâlâ tasnif edilmeyi bekleyen notların zenginliğidir.

Süheyl Ünver'in bir insan olarak bıraktığı en zor ve zahmetli mîras onun kalbiselim, akliselim ve zevkiselim damarlarını başarıyla birlikte yol alacakları bir sarmala dönüştürmesidir. Süheyl Bey'in bu farklı üç boyuttan en fazla dışa vuran ve bilinen cephesi zevkiselim kimliği olmuştur. Eserleriyle, Türk târihinde, asırlar içerisinde farklı sanat dallarında Türk zevkinin doğuşunu, bunlardan bâzılarının benimsenip gelenekselliğe dönüşümünü, nihâyet bâzılarının da çözümlenmesini ve kilitlenmesini târihî kayıtlara göndermede bulunarak incelemiştir. Bu keyfiyet, onun bir ilim adamı olarak sanat târihçiliğini gösterir. Ancak, onun bir de sanatkâr kimliği vardır. Tezhip, minyatür, hat sanatı vd. yanında sâdece Osmanlı'dan Cumhûriyet'e ulaşmadan kesilen, parlaklığını yitiren bâzı dalları da canladırıldığı görülmektedir. Meselâ, kâtiâ sanatı üzerine yaptığı ilmî çalışmalar ve bizâtihi kendisinin ürettiği el yapması kâtiâ örnekleri bu cümledir. Süheyl Ünver'in zevkiselime açılan bir diğer yönü de onun suluboya ve karakalem ressamlığıdır. Bu çizgide hocası, Üsküdarlı ressam Ali Rızâ Bey'dir. Daha sonraki yıllarda Ünver, klasik resim anlayışını terkederek belgesel resim anlayışına geçmiştir. Ayrıca, şâirdir de. Şâyet yazdığı şiirler toplanacak olsa, bunlar bir dîvan teşkil etmeseler bile bir “Dîvançe-i Süheylî” olacak kadar çoktur.

Süheyl Ünver'in bir hekim, bir Türk tıp ve sanat târihçisi olarak kaleme aldığı eserlerini, herşeyden önce, birer yol açıcı olarak görmek gerekiyor. Onun bir müthiş projesi olan Türk târihinin sürekliliği içerisinde yaptığı Türk tıp târihi araştırmalarıyla, 1071 öncesini Türk-Anadolu tıbbıyla eklemleştirdiği görülecektir. Ayrıca, Osmanlı asırları içerisinde saçılmış tıp târihine ilişkin monografileri de bulunmaktadır. Bugün ortada bir Türk tıp târihi yoktur. Ancak, yazılacak olsa tıp târihi araştırmacıları, Süheyl Ünver mâdeninde işleyebilecekleri bir çok cevherin kendilerini beklediğini görecektir. Süheyl Ünver'in, vefâtlarıyla toprağın merhametine terk edilen bir çok hekim için kaleme aldığı nekroloji yazıları da bir kadirbilirlik ve vefâ örneğidir. Şâyet bunlar toplanacak olursa, ortaya İbnüleminvâri bir "Son Asır Türk Hekimleri" başlığı verilecek mühim bir biyografik eser çıkacaktır.

Elbette bu kısa soluklu yolculuk, Ünver mâdeninin içerdiği bilgi verilerine dâir bir iki fırça darbesinden ibâettir, dolayısıyla ortaya konulan tablo eksiktir. Buna rağmen, Ünver'in bıraktığı mîras, ufkunun genişliği, zeminin derinliği ile inanılmaz bir zenginliktedir. Netîce îtibâriyle, bu mîras bu milletindir. Bu mîrâsı kullananların Türk kültür târihinin şimdiye değin karanlıklar içinde kalmış köşelerine ışıklar salacağından şüphe etmiyoruz. Süheyl Ünver, yaptığı yurt içi ve yurt dışı seyahatlerinde gördüğü yerleri Evliyâ Çelebi rûhuyla el yapması defterlerine kaydeder, ayrıca Çelebi'de olmayan resim boyutuyla tezyin ederdi. Gittiği yerlerdeki kütüphanelerdeki yazma kitapların künyelerini alır, derkenarları not ederdi. Bu hâliyle o, Kâtip Çelebi'yi izlemiştir.. Fakat, görünen o dur ki, Süheyl Ünver, iki Çelebi'yi Evliyâ Çelebi ile Kâtip Çelebi'yi çalışmalarında başarıyla bir etmiş, müstesnâ bir akliselim sâhibi araştırmacıdır.

Süheyl Ünver'in yayınlanmış eserleriyle, yayınlanmamış defterlerinde ve arşivindeki dosyaların dışı dokunur kısmı, buna suluboya resimlerini de katmak gerek, İstanbul'la alâkalı olanlardır. Düşüncesinde ve somutlaşmış eserlerinde bu kadar ciddî bir yer tutan İstanbul'un bu önemi nereden kaynaklanmaktadır? Herhalde, bu

sorunun cevâbını, İstanbul'un müstesnâ coğrafyası ile dikkate değer târihî birikiminde, kısaca zemin ve zamânın muhteşem birlikteliğinin ortaya koyduğu emsalsiz terkipte aramamız gerekiyor. İstanbul, iki büyük cihan devletine, Bizans ve Osmanlı'ya, kesintisiz 1500 yıl başkent olmuştur. Ünver'i büyüleyip teslim alan İstanbul gizini, onun şu tesbitinde bulduk: "Ben 1500 yıllık İstanbulluyum. 1000 yıllık Hıristiyan, 500 yıllık da Müslüman İstanbulluyum." Aslında Ünver, doğumu, yetişmesi, aldığı kültür ve nihâyet ölümü ile kavuştuğu toprağı ile İstanbulludur. Onu has bir İstanbullu yapan gerçek, bu şehrin pitoresklerini yakalamak isteğiyle açıldığı İstanbul'a dâir sâdece kalemiyle yazdıkları değil, fırçasının ucundan dökülen ruhlu İstanbul köşeleridir.

İlk kez büyük bir şuurla açıldığı İstanbul, doğası, insanı, târihi eserleri ve sokak ve evleriyle tıpkı onun elyazması bir eserde karşısına çıkan enfes tezhip örneklerini andırıyordu. Gerçek çizgilerini ancak Yahyâ Kemal Beyatlı'nın şiirlerinde, Abdülhak Şinâsi Hisar'ın romanlarında, Hoca Ali Rızâ Bey'in suluboya ve karakalem resimlerinde gördüğümüz bu son güzel İstanbul'u Süheyl Ünver doya doya yaşadı. Şehri keşfetmeye başlaması ise mütârake günleriyle birlikte. O günlerden vefâtına değin, eksilmeyen bir sevgi ve çalışma temposu ile, İstanbul'un târihî ve tabiî güzelliklerini İstanbul efendiliğiyle birlikte tespit ederken, belgesel resim yaparak sahneyi terketmiş târihi köşe taşlarını derin bir vukuf ile tesbit etti. Fotoğraflar çekti, hemşehrileriyle konuştu. Onlardan, İstanbulla alâkalı sözel târihe ilişkin bilgi verilerini kaydetti. Netîcede topyekun bir İstanbul belgeseli olabilecek son derece kıymetli yüzlerce dosya, onlarca defter hazırladı, makâle ve kitaplar neşretti. Ünver'in yayınları ile arşiv kayıtlarında İstanbul'un bulunduğu kıymetin özü şudur: "İstanbul, bütün Türk târihinin, Türk coğrafyasının bir terkibi, bir hülâsası ve bir tecellisi olmuştur." Kalemiyle ve fırçasıyla tespitlerini başarıyla gerçekleştirdiği fakat şimdi yok edilmiş İstanbul'a dâir haykırışı ise şöyledir: "Bugünkü ihmallerimizle İstanbul'un en ruhnüvaz hâtralarını yok ettik ve şehrimizi acâib hallere koyduk. İstan-

bul, en son bundan yarım asır önce... gıpta olunacak bir huzur, sükûn ve şiir şehri idi.”

Artık bugün avucumuzdan kaçırdığımız İstanbul’un tesellisini onun fırça ve kaleminde, toplamalarında ararken, Süheyl Ünver bütün bu çalışmalarıyla adını tereddütsüzce bu büyük şehrin kütüğüne kaydettirmiş, selefleri İhtifalci Mehmed Ziyâ Bey, Balıkhâne nâzırı Ali Rızâ Bey ile çağdaşları İbrâhim Hakkı Konyalı ve Reşat Ekrem Koçu ile birlikte anılmaya hak kazanmıştır.

Bu müthiş Türk, kendi entelektüel birikimini nasıl gerçekleştirmiş ve zoru başarmıştır? Dedesi ünlü hattat Mehmed Şevki Efendî’nin Hasekî’deki konağı bir sanatkârlar ocağı, duvarları hat sanatının enfes örneklerinin teşhir yeri idi. Süheyl Ünver, daha çocuk denecek yaşlardan itibaren, kendisini zevkiselime götürecektir kimlik kazanmalarının ilk temrinlerini burada yaptı; işleyeceği çoğu malzemeyi de burada hazır buldu. Artık, kendi odasını nasıl tezyin edeceğini biliyordu. Bu bilgi ve duygu ile doktora sonrası çalışmaları için gittiği Paris’teki odasının duvarlarını Türk sanatının tezhip, hat örnekleriyle süsledi. Günlük mesâisini tamamlayıp odasına çekildiğinde, sanki Hasekî’deki evin odasına girmiş gibi oluyordu. Süheyl Bey, İstanbul’u Paris’e taşımıştı. Cumhûriyet’in ilk yıllarından itibaren batıdan maddî hayâtımıza âit çok şey alınmakta, bunlar, garbın madde-dışı değerleri ile birlikte rûhu yiyip bitiren aşağılık kompleksinin temsilcisi Türk taşıyıcılarla yurda getirilmekteydi. Oysa Süheyl Ünver, Paris günlerinde hekimlik çalışmaları yanında, Bibliotheque National’da şark yazmaları arasından Türk süslemesi örneklerini çıkaran bir velî idi. Zîra, onda garba gidişin şaşkınlığı yoktu. Daha Paris’e gelmeden önce, kendisine tahmil ettiği muazzam yol haritasına uygun bir şekilde çalışıyordu. Bunu anlamakta zorluk çekmiyoruz. Fakat, bir de Süheyl’in Paris’te bir Türk sembolü oluşunu mümkün kılan ruh tarafı var. Süheyl Hoca bir sohbetinde anlatmıştı: “Yıl 1927. Paris’e gitmezden evvel Hocam Mecdi Efendî’nin ziyâretine gitmiş, ‘Efendim! Paris’ten bir emriniz var mı?’ demiştim. Mecdi Efendi buyurdular ki: ‘Süheyl, İstanbul’daki

hal-i etvârını Paris'te de muhâfaza et!' İşte bu söz, beni dünyânın bir numaralı batakhânesinde korumuştur."

Süheyl Ünver, bir büyük rûha mâlikti. Bu mâlikiyet, bir kılıç gibi, ölümüyle kınından çıktı, eserleri ve bilhassa 25 yıl içinde yayınlamasına geçilen el yazması defterleri ile aklıselim sâhiplerini büyülemeye başladı. Başka bir Süheyl doğuyor, ruhlarda bir büyülenmeyi gerçekleştiriyordu. Bu cihadın, şimdiki ve gelecek nesillerdeki cihangirâne fetihlerinin önümüzdeki bin yılın eşiğine Türklüğü sağlam bir ruhla götüreceğinden şüphe etmiyoruz. Yoksa, ölüm denen mânâ, ölenin toprağın kınına sarılarak sâdece toprağın insâfına teslim ve terk edilmesiyle, kısaca unutmakla kendi varlığını tescil ettiriyor. Oysa Süheyl Ünver, öyle bahtiyar insanlardandır ki, ölümüyle keskin bir kılıç gibi, kınını terkederek üstlendiği muazzam misyonu somutlaştırıyor. Ona koşacak olanlar, bu topraklardaki garipliklerinin bittiğini göreceklerdir.

Benim Süheyl Ünver hakkındaki kanaatimin özü şudur: Türklüğün bu topraklardaki bekâsına sönmeyen bir îmanla bağlı, bu îmanla eser üstüne eser vermiş gönlü saf velîler ordusunun mütevâzı bir eri, Allah'ın da bize bir güzel emânetidir. Bu emânetin bilinci ise; onun kalplerimize îman, aklımıza çalışma gayretini veren bir örnek insan olmasıdır.

Bir Kùltür Adamı Olarak Ahmet Yâkupoğlu

Beşir Ayvazoğlu

Nedir şehir? Bence, zekâsıyla diğer bütün canlılardan ayrılan insanın tabiata bağımlılıktan kurtulmak için kendine açtığı hürriyet alanı ve tabiata ilâvelerde bulunmak için gerçekleştirdiği yaratıcı faaliyetlerin bütünü... Daha özlü bir biçimde söylemek gerekirse, şehir, medeniyettir.

Medeniyet kelimesi Arapçada şehir anlamına gelen *medîne* kelimesiyle aynı kökten gelir. Batı dillerinde de öyle; *civilisation*, şehir anlamındaki *civitas*'tan türemiştir. Şehirlilik, bir bakıma, bu ilişkinin, yâni şehir-medeniyet ilişkisinin farkına varmak, şehrin üretkenliğine katkıda bulunmak, en azından üretilmiş olanı koruma şuûruna sâhip olmaktır.

Modern Türkçede şehir kavramının karşılığı olarak kent de kullanılıyor. Şehir'i Türkçeden kovmak için îcat edilen kent, bana sorsanız, Ankara gibi yeni kurulmuş modern şehirler için kullanılabilir. İstanbul, Bursa, Kütahya, Konya vb. şehirler şehirdir, kent değil. Ben, bir irâdenin dayatmadığı, kendi kendini yaratan üretken "dişi" şehirlere "şehir", bir irâde tarafından baştan sona planlanarak yapılan "erkek" şehirlere de "kent" demeyi tercih edenlerdenim.

Şehir, kendisini yaratanların rûhunu yansıtır; dünya görüşünü, yaşama tarzını, estetiğini... Bu sebeple kendimizi o şehrin bir parçası hissederiz. Kesilen bir ağaçla kesilir, yıkılan bir eserle yıkılırız. O halde şehrin rûhunu korumak gerekir; bu rûhu şehrin geçmişinde, dolayısıyla şehri geçmişine bağlayan, şehri târihî kılan eserlerde aramak, onları gözümüz gibi korumak zorundayız. Küçücük bir taş, minicik bir tahta parçası bile olsa...

Şehirlerimiz, dolayısıyla bu şehirlerde asırlar içinde birikmiş mîras, bizim bu coğrafyada var oluşumuzun hem belgeleri, hem garantisidir. Bu zengin mîrâsı koruyarak gelecek nesillere aktarmak vazîfesini hakkıyla yerine getirmek için bilgiye, târih ve çevre şuûruna ihtiyâcımız var. Bu, bizim gibi kültürel sürekliliği çeşitli müdahalelerle sekteye uğratılmış ülkelerde daha âcil bir ihtiyaç... Çünkü yanlış sanâyileşme ve şehirleşme yüzünden kontrol edilemeyen nüfus hareketleri, yâni iç göç ve tabîi modern teknoloji, şehirlerin çehresini inanılmaz bir hızla değiştirdi ve değiştirmeye devam ediyor.

Bu değişimin en sarsıcı sonuçlarından biri, insanların hâtıralarındaki şehri kaybetmeleridir. Benim doğup büyüdüğüm, çocukluğumu, ilk gençliğimi yaşadığım şehrin dokusu tamâmen değişti. Ne evimiz, ne oynadığım sokaklar, ne tırmandığım ağaçlar, ne okuduğum okullar yerinde duruyor. Artık memleketime gittiğim zaman kendimi geçmişini kaybetmiş biri gibi hissediyorum. Nasılsa bugüne ulaşabilen târihî âbideler de olmasa, Anadolu'da bu şehirlerin atalarımız tarafından kurulan şehirler olduğunu söylemekte zorlanabiliriz. Şehirler rûhunu kaybediyor ve modern teknolojinin imkânlarıyla ve sâdece barınmak amacıyla yapılmış çok katlı yapılardan oluşan, şehirle gönül bağı olmayan insanların yaşadığı yerleşim birimleri hâline geliyor. Evet, maalesef, insanlara yaşamaları için sunulan çerçeveler, onları kaçınılmaz olarak yabancılaştırıyor, tek tipleştiriyor.

Biz, muazzam bir mîrâsın üzerinde oturan ve bu mîrâsı geleceğe taşımakta zorlanan, bu mîrâsın büyüklüğüne nisbetle küçük ve fakir bir ülke; rûhunu ve içinde geldiği medeniyetin şifrelerini unutmuş, anahtarlarını kaybetmiş bir toplumuz. Bâzan yapmaya çalışırken yıktığımızı, düzeltmeye çalışırken bozduğumuzu söylersem, ne demek istediğimi daha iyi anlatmış olurum.

Bu korkunç çözümlenin erkenden farkına varan ve kalemine, fırçasına, fotoğraf makinesine sarılan bir avuç aydın, elde kalanı kayda geçirmek ve hiç olmazsa görüntü olarak kurtarmak için insan

üstü bir gayretle çalıştı. Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ bunlardan biriydi.

Türk resminde “Üsküdar Ekolü”nün kurucusu olarak kabul edilen ve hayâtı boyunca İstanbul’un tarihî ve tabiî güzelliklerini yağlıboya, suluboya, karakalem gibi çeşitli tekniklerle bıkmadan tuvaline aktaran Hoca Ali Rızâ’nın en büyük arzusu, milletin hayâtına “sâdik ve hakikî tercüman” olmak, “İstanbul’u ve onun Boğaz’ını ölmez bir hayat lisanıyla söyleten eserler vücûda getirmek”ti. İstanbul’un bahçe-şehir kimliğini henüz koruduğu yıllardaki sokaklarını, evlerini, mescitlerini, çeşmelerini, servili mezarlıklarını, Boğaz’ı ve Boğaz sırtlarındaki benzersiz manzaraları, mehtaplı geceleri, karakteristik ağaçları, özellikle çok sevdiği fıstık çamlarını, kır kahvelerini, kahve içlerini, günlük hayatta kullanılan eşyaları, resmin diline bir fotoğraf makinesi sadâkatiyle aktardı.

Kendinden ve sanatından söz ederken, “İslâm ve Türk âleminin bediî zevklerinin kemâlini gösteren eserleri toplamayı ve bunu bir meslek ittihaz ederek, onda ihtisas sâhibi olmayı gönlümce pek muvâfık buluyorum” diyen Hoca Ali Rızâ’nın sanatı, aslında memleketin güzelliklerini küçümseyip aşağılayanlara efendice bir meydan okuyuştu. Yanından hiç eksik etmediği kalemleri, fırçaları ve boya-larıyla sürekli resim yaparak İstanbul’un yakında kaybolacağını hissettiği güzelliklerini ve değerlerini Üsküdar penceresinden bakarak ölümsüzleştirdi.

A. Süheyl Ünver, onun talebesiydi; İstanbul’un her göz tarafın-dan fark edilemeyen ince güzelliklerini görmeyi ondan öğrenmiş, “mülk-i İslâm”ı kör kazmaya emânet ederek “diyâr-ı küfr”e ben-zetmeye kararlı devlet adamlarının ve aydınların vandallığını bağır-ıp çağırarak değil, yazarak ve çizerek protesto etmeye başlamıştı. Bu çabasını sâdece İstanbul’da değil, zengin kültür mirâsına sâhip Anadolu şehirlerinde de sürdüren Süheyl Ünver’in yolu 1941 yılın-da Kütahya’ya da düştü ve burada, Vâhit Paşa Kütüphânesi’ndeki yazmalar üzerinde çalışırken resme çok kâbiliyetli bir gençle tanıştı. Çaldığı bütün kapılar yüzüne kapandığı için derin bir hayal kırıklığı yaşayan bu gencin çok istediği Güzel Sanatlar Akademisi’ne gir-

mesini sağlayan Süheyl Ünver, ona kendi ideallerini de aşıladı.

İlk soyadı "Çalışel" olan bu genç, daha sonra ismi Kütahya'yla âdeta özdeşleşen Ahmet Yâkupoğlu'ydu.

Güzel Sanatlar Akademisi'nde okurken bir yandan da A. Süheyl Ünver hocadan tezhip ve minyatür dersleri alan ve neyzen Halil Dikmen'den ney meşk eden Ahmet Yakupoğlu, Feyhaman Duran Atölyesi'nden mezun oldu. Süheyl Ünver'in yakın dostlarından olan Feyhaman'ın da aynı zamanda hattat ve çağdaşlarının birçoğunun aksine, içinden geldiğimiz dünyâdan kopmamış, yerli tarafı ağır basan bir ressam olduğunu unutmamak gerekir.

Yeri gelmişken Ahmet Yâkupoğlu'nun ney hocasından da kısaca söz etmekte fayda vardır. Neyzen Emin Dede'nin talebesi, yâni kadim bir meşk zincirinin önemli halkalarından biri olan Halil Dikmen, aynı zamanda Paris'te eğitim görmüş kudretli bir ressam ve İstanbul Devlet Resim ve Heykel Müzesi'nin ilk müdürüydü. Bu müzeye tahsis edilen Dolmabahçe Veliahd Dâiresi'ndeki odasında isteyen gençlere ney meşk ettirirdi. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir gün onu uzun uzun dinledikten sonra "Halil, bu yaptığının ne kadar büyük bir iş olduğunu bilemezsin. Bununla Türkiye'yi yeniden inşâ ediyorsun!" dediğini söylersem, Halil Dikmen'in kültürümüzde sürekliliğin yeniden tesîsi bakımından nasıl bir rol üstlendiğini daha iyi anlatmış olurum. Aynı Tanpınar, Süheyl Ünver'e de İstanbul'u emânet etmişti.

Böyle bir kültür atmosferinde ressam, nakkaş, müzehhip ve neyzen olarak yetişen Ahmet Yâkupoğlu, Akademi'den mezun olduktan sonra, soluğu Avrupa'da değil, köklerinin bağlı olduğu Kütahya'da aldı ve hocası Feyhaman Duran'ın tavsiyesiyle Kütahya resimleri yapmaya başladı; çünkü şehrin dokusunun hızla yok olmakta olduğunu farkındaydı. Bu yüzden sanatta yeni eğilimleri, yeni arayışları bir çeşit lüks sayarak modern resim akımlarından hiçbirine iltifat etmedi, bıkip usanmadan sevgili Kütahya'sını resmetti; hocası Süheyl Ünver'in ve onun hocası Üsküdarlı Hoca Ali Rızâ'nın İstanbul'da yaptıklarını yapıyordu; bir fotoğraf makinesi

sadâkatiyle, fakat bütün sevgisini, heyecânını ve samîmiyetini renkçi paletinde yoğurarak elde ettiği eşsiz lirizmi tuvallerine aktararak, tam kırk yıl... Yıllar önce evini ziyâret ettiğimde, duvarlarını süsleyen yüzlerce tablo, bana Kütahya'nın geçmişine açılmış yüzlerce küçük pencere gibi görünmüştü. Yâkupoğlu, 1940'ların sonlarında başladığı ve sağlığı elverdiği sürece devam ettiği bu büyük çalışmayla, Kütahya'nın çoğu muhtemelen târihe karışmış olan sokaklarını, câmilerini, evlerini, çeşmelerini, hanlarını, hamamlarını, ağaçlarını, dağlarını, derelerini ve yağlıboya tablolar hâlinde süre ırmağından çekip alarak ebedileştirdi. Yahyâ Kemal'in:

*Gönül isterdi ki mâzîni dirilten san'at
Sana târîhini her lahza hayâl ettirsin*

mısrâlarındaki temennisi, Ahmet Yâkupoğlu tarafından Kütahya için hayâta geçirildi ve şanslı Kütahyalılar, şehirlerinin "kent"leşmeden önceki hâlini yansıtan hârîka bir koleksiyona sâhip oldular. Bu koleksiyondan seçme eserler, Türk Petrol Vakfı tarafından 1991 yılında *Rengârenk Kütahya* adıyla nefis bir albüm hâlinde yayımlanmıştı. Hemen başında yer alan kitap çapındaki metin, Ahmet Yâkupoğlu'nun aynı zamanda hiç de yabana atılamayacak bir kalem erbâbi olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Rengârenk Kütahya'nın sayfaları arasında ne zaman gezinsem, kendimi çocukluğumu ve ilk gençliğimi yaşadığım Sivas'ın sokaklarındaymişim gibi hissederim. Tabiata sonradan ilâve edilmiş değil de, tabiattan doğmuş gibi görünen bu şehir dokusu insanlık târihinde benzersizdir. Kütahya, bütün şehirlerimiz gibi, betonarmeye teslim olmanın arefesinde, Ahmet Yâkupoğlu'nun fırçasıyla ölümsüzleştirildi. Onun yaptığı fotoğrafı da aşan bir şey; Kütahya'nın sâdece dış görünüşünü değil, sûfiyâne bir duyula görüntülerin arkasına geçerek rûhunu, yaşanmışlığını, derûniliğini yansıttı tuvallerine. Bu tuvallerde tek bir motorlu vâsıta yok, beton yok, gürültü yok! Sanatın dünyâsında, zamânın pençesinden kurtarılmış bir âsûde şehir; içimizi ısıtan zarif ahşap evler, ağaçlar, çiçekler, dağlar, çağıl çağıl

akan sular... Nazlı nazlı akan dereleri, gürül gürül çeşmeleri ve küçük çağlayanların coşkun dökülüşünü ve köpürmüş yeşillikleri büyük bir ustalıklarla tuvaline aktaran Yâkupoğlu, *Rengârenk Kütahya'*daki resimlerinin her birine açıklayıcı notlar da yazdı. Meselâ:

Kurşunlu önünden. Solda Hacı Mehmet Özbilen'e âit konak, bitişiğinde çarıkçı merhum Hacı Abdullah evi. Daha sonra Kulaksız evi ve Germiyan devri âbidelerinden Kurşunlu Câmii minâresi."

Saray Mahallesi'nden Gâzi Kemal Mektebi'nin arka sokağı. Önde İkkapılı'nın konağı. Bitişiğinde Hikmet Alabay Evi (Annemin doğduğu, çocukluğumun geçtiği Ahmed Ağa evi). Sonra Sucuklar'ın ev, sonra Çalışkan Mustafa'nın evi, Şûbe Revisi'nin evi ve Pamuk dedelerin konağı... Hisar Bey Câmii minâresi.

Bu resimlerin ve notların kültürel hâfızamız için ne kadar önemli ve değerli olduğunu ayrıca vurgulamaya gerek var mı? Kütahya târihini ve kültürünü yazacak şanslı târihçi için bu malzeme büyük bir değer ifade edecektir. Ahmet Yâkupoğlu söz konusu notları yazmamış olsaydı, birkaç nesil sonra resimlerindeki mekânları hiç kimse teşhis edemezdi.

Hiç şüphesiz, Ahmet Yâkupoğlu'nun tek gâyesi Kütahya'yı sâdece görüntü olarak kurtarmak değil, bütün hüviyetiyle geleceğe aktarmaktı. Nitekim Demirkapı diye bilinen Vâcidiye Medresesi'nin müze olarak düzenlenmesini sağlayarak bu müzede dört yıl görev yaptı. Yelice dağı eteklerindeki yirmi bin dönümden fazla arâzinin çam korusu hâline getirilmesi için verdiği örnek mücâdele de kayda değerdir.

Ahmet Yâkupoğlu, Kütahya için savaştı; çünkü Kütahya'nın bir parçası, yâni yerlisiydi. Bir şehrin yerlisi kalmamışsa, o şehrin kültürünü ve kendine has atmosferini koruyacak kimse de kalmamış demektir. Şehirlerin hakîkî yerlileri, soyları gitgide tükenmekte olan cins adamlardır. Âşinâsı oldukları mekânların ve hayat tarzının asil çizgileri bir bir yok olurken derinden sarsılırlar. Ne yazık ki, şehirlerimizde asıl mânâsında yerlilerin sayısı büyük bir hızla azalmakta ve kalanların çok azı, doğup büyüdükleri şehrin kimliğini koruma

yolunda mücâdeleyi göze almaktadır.

Ahmet Yâkupoğlu işte bu az sayıdaki “has” adamlardan biridir. “Göz açıp gördüğü, gönül verip sevdiği” Kütahya'nın kimliğini göz göre göre kaybedip kentleşmesine râzı olmayan, çılgınca tahribattan ne kurtarabilirse kâr sayan “nev'i şahsına münhasır” bir adam... Onun gibi adamlar daha fazla olsaydı, bu fetret devrini daha az zararla atlatabilirdik.

Hicaz Hâtırası*

Prof. Dr. Mehmet Demirci

Osmanlı'nın son döneminde eğitim-öğretim kurumları eskiye göre daha yaygın hâle geldi. Doğu ve batıdan birkaç dil bilen, eserler yazan insanlarımızın sayısı çoğaldı. Bunlardan biri de Hüseyin Vassaf'tır.

Hüseyin Vassaf (1872-1929) eski kültürümüzle yetişmiş Arapça, Farsça ve Fransızcaya vâkıf, edip, şâir ve mutasavvıftır. Osmanlı'nın son devir mutasavvıfları ve ilim adamlarımızın hayatları ve eserleri hakkında 30 civârında kitabı vardır. Bunlardan en meşhuru, beş ciltlik *Sefîne-i Evliyâ*'dır²⁴.

Bu yazıda onun yeni çıkan kitabı *Hicaz Hâtırası*'nı tanıtmak istiyorum. Kitabı yayına hazırlayan Prof. Dr. Mehmet Akkuş şöyle der:

"Vassaf'ın eserlerinden biri olan *Hicaz Hâtırası* da âilesinin himmetleri ve Kubbealtı'nın değerli çabalarıyla elinize ulaşmış bulunmaktadır. Bu eser, onun diğer kitaplarından oldukça farklıdır. 1906'da yapılmış Hac seyahatiyle ve onun zeyli durumunda olan 1914'teki Sûriye ve Filistin seyahatinin hâtıraları, fotoğraflarla birlikte kaydedilmiş, edebî ve hissî yönü ağır basan, târihin en zor döneminde Ortadoğu ve bu bölgedeki Osmanlı idâresi ve kültürü hakkında birinci elden bilgiler vermesi bakımından oldukça önem arz etmektedir." (s. XII)

Kitap, yazarının ifâdesiyle "gözleme dayalı, mânevî bir aşkla kaleme alınmış târihî bir eser"dir.

* *Hicaz Hâtırası*, muharriri: el-Hac Hüseyin Vassaf, hazırlayan: Mehmet Akkuş, Kubbealtı neşriyâtı, İstanbul, 2011, büyük boy, resimli, lüks baskılı, 388 sayfa

²⁴ Bk. Kitabevi yayını.

Günümüzde uçakla birkaç saatte Hicaz'a varılmaktadır. 20. asrın başlarında üç-dört ayda gidilip gelinirmiş. Bugün gidiş geliş zamânı kısaldı, ama coğrafyamız da küçüldü. Aşağıda sayacağımız yerler ve Hicaz o zamanlar bizimdi, Osmanlı toprağıydı.

Hicaz Hâtırası 28 Aralık 1905'ten 11 Nisan 1906'ya kadar üç buçuk ay süren bir Hac yolculuğunun hikâyesidir. İstanbul'dan Cidde'ye gemiyle, Cidde-Mekke, Yenbu'-Medîne arasında develerle gidilmiştir. Asvan adlı gemiyle İstanbul'dan yola çıkılmıştır. Gemi de hacca gitmek üzere İranlı, Kırmımlı, Dağıstanlı, Buhâralı, Kazanlı hacı adayları vardır. Gemi Marmara ve Akdeniz'den geçer, Süveys kanalı, Kızıldeniz yoluyla 19 gün süren çileli ve mâcerâlî bir yolculuktan sonra Cidde'ye ulaşır. Develerle kumlara bata çıka Cidde'den Mekke'ye yapılan seyahatte çekilen sıkıntılar, Kâbe aşkıyla tatlı bir heyecâna dönüşür.

Hüseyin Vassaf hac görevini yaptıktan sonra Cidde-Yenbu arasını gemiyle, Yenbu'-Medîne kısmını yine develerle kateder. Medîne'ye yaklaşınca heyecânı iyice artar. Yazar, Hz. Peygamber'e duyduğu özlemi ve aşkı, kendi yazdığı na'lerin yanı sıra, başka şâirlerinkini de ekleyerek gâyet âşıkâne bir şekilde dile getirir.

Müellif, gezip gördüğü topraklardaki gözlemlerini de aktarır. Çökmekte olan Osmanlı idâresinin zâfiyeti, şehirlerin görünüşü, ahâlinin sıkıntıları, ulaşım zorlukları...

H. Vassaf'ın gerek kendi çektiği, gerekse o zamanki kartpostal ve gazetelerden topladığı, 100 sene öncesine âit 260 adet fotoğraf, kitaba ayrı bir değer katmaktadır.

Asıl değerli olan ise yazarın millî-dînî hassâsiyeti, Resûlullah aşkı, mukaddes topraklara olan muhabbetidir. Bu mânevî imkânlar ve güzellikler onu rûhen kanatlandırıp uçurur. Ancak bütün bu güzelliklere yakışmayan, geçen asrın başındaki sefâlet manzaraları, âsâyişsizlik ve hele oralardaki askerlerimizin maddî perîşanlıkları yazarımızın içini kanatır.

Kitaptan bâzı alıntılar:

İstanbul'dan kalkan gemi bir vesîleyle Çanakkale'ye uğrar. Bu fırsattan istifâde Hüseyin Vassaf Gelibolu'da, *Muhammediyye* müellifi Mehmed Efendi ve kardeşi Ahmed Bican'ın türbelerini ziyâret eder. Yazarımız türbe ziyâretlerinde halkın bâzı yanlış tavrı olduğunu kabul etmekle birlikte şöyle der:

"Ancak onlarda (türbelerde) tecellî etmiş olan irfân-ı Muhammedî tesîriyle kalbimizde hâsıl olan heyecan ve hürmet duygusunu göstermekten ibâret olan hareketi kötüye yormamak gerekir. Bu husus mânevî zevk konusu olup, zevk sâhipleri o gibi mübârek makamları ziyâretle iç ferahlığı duyarlar. Zevkleri müşâhedeye, müşâhedeleri müşâfeheye (söyleşmeye), müşâfeheleri teâlîye (mânen ilerlemeye) doğru uzanır. Tatmayan bilmez." (s. 18)

*

Vapur Süveyş kanalındayken Mısırlı bir kitapçı gelir. İskenderiye ve Mısır kartpostalları satmaktadır. Yazarımız hepsinden birer tâne alır ve şöyle der: "Gerçi İskenderiye ve Kâhire'ye gidemedim, ama hiç olmazsa resimlerini görmüş oldum ve onları bu seyahatnâmemize yapıştırdım." (s. 56)

İşte bu fotoğraflardan biri de İbrâhim Gülşenî (v. 1534) türbesine âittir. Hüseyin Vassaf resim altına şunları yazmıştır: "Kâhire'de olup ziyâretgâh olan Pîr-i tarîkat-ı Gülşenî Hazretleri'nin türbesidir. Türbenin bânisi Sultan Süleymân-ı Kânûnî'dir. Çini ile müzeyyendir. İbrâhim Gülşenî *Ma'nevî-i Şerif* müellifi olup Hz. Celâleddin-i Rûmî'nin zuhûr-u İbrâhim'den evvel medîhasına (övgüsüne) mazhar olmuş büyük sûfilerdendir." (s.64-5)

*

İhram giymenin sırrı:

Bilindiği üzere Hac yolculuğu sırasında mîkat denen belli yerlere varınca ihram giyilir. İhram iki parça bez veya havludan ibârettir. Biri peştamal gibi vücûdun altına sarılır, öteki omuza atılır. Hac tamâmen sembollerle dolu bir ibâdettir. Bunların iç mânâları geniş biçimde îzah edilir. Hüseyin Vassaf ihram için şunları yazmış:

“Hacda yapılan hareketlerin sırları hakkında evliyâullah efendilerimiz buyurmuşlar ki: Büyük insanların huzûruna gösterişli elbiseyle girmek umûmî bir usûldür. Harem-i şerîfe Allah'ın evine girmek isteyen ziyâretçiler gündelik elbiseden soyunup yalnızca ihram giyerler, baş açık ayak yalın şekilde olurlar. Bunun hikmeti şudur: Yaratıkların kapısından girmek Beytullahın kapısıyla kıyaslanmaz. Hacıların ecir, sevap ve mükâfatları çok ve Hakk'a mânevî yakınlıkları o nispette fazladır. İşte bu hikmetledir ki ihram giyerek, hacı adayı dünyânın fânî süslerinden müstağnî ve onlardan soyunarak sanki doğum anlarını ve ölümlerini haşredileceği günü düşünür. Âhîret vaktinin duraklarını hatırlar. Böylece ilâhî feyz kapılarına yaklaşma arzûsuyla tevâzu göstermiş olur.” (s.64)

*

O devirde Mekke'deki bir hastahânemizi anlatır: Gurabâ-yı Müslimîn (kimsesiz Müslümanlar) hastahânesi Mekke-i Mükerrermenin en faydalı hayır eserlerindedir. Bezm-i âlem Vâlîde Sultan vakfıdır. Oldukça muntazamdır. Burada tedâvî ve ilâç ücretsizdir. Başhekim Servet efendi adında biridir. Eczâcıları ve hizmetkârları Arap, doktorları Türktür. Başvuran her hastaya iyi davranırlar. Bütün masraflarını İstanbul'da Evkaf İdâresi karşıladı. (s.142)

*

Mekke'de bir hamama gidişini anlatır: Hamam pek kalabalık idi. Sûriyeliler vardı. Mısırlılar da gördüm. Bunlar pek serbest idiler. Peştemalları terk etmişler, anadan doğma bir halde yıkanmak istiyorlardı. Bunu edep ve terbiye kabul etmez. Husûsiyle Mekke-i Mükerreme'de hiçbir şekilde câiz görülmez.

Bir kurnada yıkanmakta iken yirmi kişi kurnaya geldi. Onlar da yıkanmaya başladılar. Suyu kurnadan almaktan ise musluktan dolurarak dökünmeyi tercih ettim. Ne ise belki temiz girip kirli çıktık. Çamaşırımı ve havlumu mendilime koyup bir çiviye asmıştım. Böylece Allah'a şükür bittin uzak kalmış oldum. Bir daha hamama gitmedim. Avret yeri örtülü olan bizim Türklerdir. Başka milletlerde edep ve hayâ kalmamıştır. (s.146)

*

Arafat'ı anlatırken İsmâil Hakkı Bursevî'den (1653-1725) şu alıntılarını yapar: Arafat'ın Harem'den hâriç olmasının hikmeti şudur. Hz. Âdem ve Havvâ işledikleri hatâ sebebiyle cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildiler. Nice müddet sonra burada buluştular. Cenâb-ı Hak tövbelerini kabul buyurdu. Allah Kâbe'yi ziyâret etmelerini istiyordu. Buradaki ağlayıp inlemeleri affedilmelerine sebep oldu. Harem-i Şerîfe tövbe etmiş olarak girdiler. Daha sonra Kâbe'yi ziyâret ettiler.

Arafat'tan Harem-i şerîfe ve Harem'den Kâbe'ye sırasıyla gitmekte, fiillerden sıfatlara ve sıfatlardan zâta yükselme şekli vardır. Bunlar sanki sultâna müteaddit perdeler gibidir. Ünsiyet ve huzur âlemine ise tadrîcen varılır ve âdap ve erkân kâidesi üzere girilir. (s.154)

*

Şeytan taşlama yerini anlatır: Burası Hz. İbrâhim (as)'ın oğlu İsmâil'i kurban etmek üzere götürürken şeytanın vesvese verdiği yerdir. Atılan taş o hâdiseyi gösteren özel bir işârettir. Bunun hakikatini sûfilerin büyükleri açıklamıştır. İnsan vücûdunda İbrâhim'i İsmâil'i bulup şeytanın onlara vesvese vermesini tasavvufa göre sebeplerini anlatmışlardır. Yoksa yine bizim yapmış olduğumuz bir duvara taş atmak, hakîkatten habersiz olanları dalâlete düşürür. (s.154-155)

(Şeytan taşlama hareketi çeşitli şeytânî ve nefsânî dürtülere karşı yapılmış sayılır. Her birimizin içimizdeki kendi şeytanımıza muhâlefet etmede bir kararlılık gösterisi olarak tekrarlanan sembolik bir uygulamadır. M.D.)

*

Hüseyin Vassaf'ın Medîne'ye olan yolculuğu Resûlullah aşkını alevlendirir. Peygamber övgüsüyle yüklü şiirleri hatırlar. Gönlü heyecanla doludur. Salâhî'nin şu beyitle başlayan na'tını okur.

*Gönül fikr-i hayâlinle sabahlar yâ Resûlellah
Olur şem'-i cemâlinle sabahlar yâ Resûlellah*

Şöyle der:

"Dağlar arasından inişli yokuşlu yollardan saatlerce geçtik, sabahı ettik.

*Olmaz uyumak âşıkta, Allah yoludur bu
Nâlân olup Allah diyelim hû diyelim hû*

diyen bir âşıkın sözüne baktık, harekette bulunduk." (s,194,195)

*

Medîne yolculuğu feyizli geçmiştir, öyle der. "Devecimizden ricâ ettik, bir şey oku dedik. Güzel bir tesâdüf, Hz. Ahmed er-Rifâî'nin Peygamberimizin huzûrunda okuduğu meşhur kıt'asını okumaya başladı. Deve üzerinde duramadım. Kendimi aşağı attım. Bir saat kadar yaya yürüdüm." O kıt'a şöyledir:

فِي حَالَةِ الْبُعْدِ رُوحِي كُنْتُ أَرْسَلُهَا
تَقْبَلُ الْأَرْضَ عَنِّي وَهِيَ تَأْتِي
وَهَذِهِ نَوْبَةُ الْأَشْبَاحِ قَدْ حَضَرَتْ
فَامْدُدْ يَمِينَكَ كَيْ تَحْطِيَ بِهَا شَفْتِي

Hüseyin Vassaf bu dörtlüğü hisli bir ifâdeyle şöyle Türkçe'ye çevirmiştir.

"Ya Resûlellah! Kendim Basra'da bulunduğum zaman, senin mübârek zâtını düşünür, aradaki mesâfenin uzaklığı sebebiyle vekâleten rûhumu dâimâ mübârek huzûruna gönderirdim. O benim vekîlim olarak senin ayağının tozuna yüzler sürerdim. Bu sefer Allah'ın lutfu ve Resûlünün feyzi olarak nöbet, o rûhu taşımakta olan bu sâdık kuluna geldi. Senin saâdetli huzûrunda bulunuyorum. Aman yâ Nebiyyallah! Lütfen, kereminle, inâyetinle nurlu elini uzat öpeyim. Dudaklarım o mübârek eline temas etmek şerefine ererek lezzet alsın." (s. 197)

(Bunun üzerine Peygamberimizin kabr-i şerifinden nûrânî bir el uzanır ve Ahmed er-Rifâî bu eli öper. 1160 senesi hacılarından orada bulunanlar bu manzaraya şâhid olur. Bu sebeple A. Rifâî'nin lakaplarından biri de 'sâhib-i meddi'l-yed' yâni Hz. Peygamber'in elini uzattığı kimsedir. M. D.)

*

Hüseyin Vassaf Medîne-i Münevvere'ye yaklaşma anlarını anlatır: "Tam bu sırada uzaktan şehir-i Medîne görüldü. Gözler nurlandı, gönüller şenlendi. Rûhâniyeti bizimle berâber olan Hz. Şemsî-i Sivâsî:

Cânân ilinin güllerinin bâğı görüldü
Dost iklîminin lâlesinin dağı görüldü

Dil-hastesinin derdine dermân erişti
Şemsî'ye bugün dostunun otâğı görüldü

Bu son mısırâda, "Uşşâka bugün dostunun otâğı görüldü" demek uygundur. (s. 210)

"Bir müddet kendimden geçtim. Şeydâlık tesîriyle lâübâlîliğe dâçar oldum. Nâbî merhum gelip fakîre ihtâra başladı ve dedi ki:

Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-ı Hudâ' dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makâm-ı Mustafâ' dır bu

Mürâat-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândır cilve-gâh-ı enbiyâdır bu (s. 211)

*

Müellif Medîne'de, Resûlullah'ın huzûrunda pek çok mânevî güzelliklere ve ikramlara nâil olur ve şöyle der. "Ben her türlü saâdetin menbaı olarak o Efendimi, veliyy-i nîmetimi bilirim. Benim ondan başka kimsem yoktur.

Ben gibi var mı cihanda olmayan hiç kimsesi
Yetiş imdâdına ey kimsesizler kimsesi

Bu benim virdimdir. İmdâdına yetişti." (s. 217)

Devam eder: "Gözlerim Harem-i Şerîf'e (Ravza-i Mutahhara'ya) dikildi kaldı. Artık bir şey görmek istemiyordum. 'Gözü dünyâ mı görür âşık-ı dildâr olanın' Benim bu manzaraya meftun oluşum onun taşına, kirecine değildi. Ben putperest değildim. O mübârek binânın ihtivâ ettiği mukaddes yerde:

*Tende cânım canda cânânım Muhammed Mustafâ
Mülk-i dil tahtında sultânım Muhammed Mustafâ
Muntazırdır meh-cemâlin görmeye âşıkların
Gel tulû' et mâh-ı tâbânım Muhammed Mustafa*

diye medholunan; hayâtımın, saâdetimin ve âlemin yaradılışının sebebi olan Efendimin(as)ın mübârek ve kutlu cesedini kucağına almış bir muazzam yer vardı. Orada defnedilmiş zât-ı mukaddese alâkam vardı. Onu ihtivâ etmek şerefine sâhip olan Harem-i şerife de hürmetle sevâba ermiştim." (218)

*

"Babüsselâm'a girince beni bir titreme tuttu, gözlerim karardı. Bastığım yeri, dolaştığım yüce makamları fark edemeyecek derecede aklım karıştı. Namaz kıldıktan sonra şiddetli bir ağlama geldi. Döktüğüm gözyaşları aşk deryâsında fırtınalara sebep oldu."

"Heybet-i saltanat-ı Muhammediyye büyüktür. Beşer akli onu idrakten âcizdir. İnsân-ı kâmil ve mükemmil olanlar seviyelerine göre vâkîf oldukları hakikatler bakımından, her birinin ziyâret sırasında dâhar oldukları haller vardır. Bunlar *Mir'ât-ı Medîne* adlı kitapta anlatılır. Meselâ İmâm-ı Âzam Efendimiz Bâbüsselâm'ın önüne kadar 27 defa geldiği halde bir türlü içeri girememiştir. İmâm-ı Mâlik Efendimiz, Medîne içinde bir binite binerek dolaşmaktan edeb etmiş; Resûlullah'ın mübârek ayağının temas ettiği toprağa ben ayakkabı ile basamam diye yalın ayak yürümüştür." (s. 226)

*

Müellif Mescid-i Nebî hakkında bilgi verir. Osmanlı pâdişahlara âit oradaki hâtıralardan söz eder. Sultan Abdülmecid'in bu mukaddes yapıyı tâmîri vesîlesiyle şu olayı anlatır:

"Harem-i şerîfin tâmîri sırasında taş kum ve sâir inşaat malzemesinin taşınmasında kullanılan katır ve develerin, hayatları boyunca bir daha hiçbir yere âit yük taşımamak üzere ve üzerlerine kimse binmemek şartıyla her biri ölünceye kadar otu, arpası, suyu ve sâir hizmetlerini gören adamlar tahsîsi için vakfiye düzenlenir. Onlara mahsus bir ahır yapılır. Bu yaptıkları kutsal hizmetin bir

karşılığıdır. Bu düşünce altın harflerle yazılacak bir şeydir." (s. 244)

Sonra şu dörtlüğe yer verir:

*Ol Resûl-i müctebâ hem rahmeten li'l-âlemîn
Bende medfundur diye eflâke fahr eyler zemîn
Ravzasın edip ziyâret dedi Cibrîl-i Emîn
Hâzihî cennâtü Adnin fe' dhulûhâ hâlidîn* (s. 245)

Son mısraın anlamı: Burası Adn cennetleridir. Buraya ebedî kalacak şekilde girin."

Vakit saat gelince Ravza'dan ayrılmanın teessürünü azaltmak ve tesellî bulmak üzere şu ve benzeri beyitlere yer verir.

*Hâk-i pâ-y-i Mustafâ'ya yüz süren mesrûr olur
Her ne denlî mücrim ise âkıbet mağfûr olur.*

*

Dönüşte Tur şehrinde vapura karantinaya alınır. Gerekli işlemler yapılır ve sefer izni verilir: "Saat onu çeyrek geçe hareket ettik. Süveyş'e kadar 120 mil mesâfemiz vardı. İnşallah yarın sabah oradayız. Tur Dağı'na hürmet nazarıyla bir daha baktım. Kamarama geldim. Seyr ü sefer selâmeti için Yâsîn ve Fetih sûrelerini okudum. Vapurumuz engine daldı." (s. 287)

Yolculuk sırasında vapurda mevlidler okunur, duâlar edilir. Çeşitli Müslüman ülke hacılarıyla sohbetler yapılır.

Müellif hac yolculuğu hâtıralarını bitirirken 11 Nisan 1906 târihine dâir şunları yazar: "Cenâb-ı Hak tekrârını nasib etsin diye duâ ettim. Fakat bu yollar kapanmıştır. Kalbimde ve din kardeşlerimin kalbinde muhabbet-i ilâhiyye ve muhabbet-i Muhammediyyeyi sâbit ve dâim kılsın. Âmîn!" (s. 314)

Sabır Sarmaşıkları (Rubâîler)

Bekir Sıtkı Erdoğan

Hayal Perdesi

Gel dost, gönül kâsemi doldur kanayım,
Bir gizli alev çal, gece gündüz yanayım!...
Mâdem ki hayâl üzre kurulmuş perde,
Sen hep aldat; ben sana hep aldanayım...

Aşk Efsânesi

Leylâ dediler; gönlümü açtım sana ben,
Sevdâ dediler; ömrümü saçtım sana ben...
Beyhûde yanar sonunda Mecnûn'a cihan,
Baştan bırakıp kendimi kaçtım sana ben...

Hür Sevdâ

Biz dostun elif lâmina meftûn olduk;
Kün sırrı henüz kef demeden nûn olduk!...
Artık bu şifâhânedeki gömlek nemize,
Kırdık nice zincirleri Mecnûn olduk!...

Ocağın Hocası

Gürbüz Azak

Ne zaman Aydınlar Ocağı'na gelse veya bir toplantıya uğrasa hemen ilgi odağı-mız oluverirdi. Ciddî tahlilleri, sempatik tavrı ve gönül kırmayan tenkidleriyle özlenen bir karakterdi. Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu'ndan söz ediyorum.

Hoca'nın; kültürümüz, insanımız, dilimiz ve ülke üstüne sürüp gitmiş yoğun emekleri unutulacak gibi değildir. Bir ömre âdeta üç hayat sığdırabilmiş bu müstesnâ insanı hocalık dışında milletvekilliği, bakanlık hattâ senatörlük bile yapıyorken buluruz.

Yorulmazdı.

Her dâvetimize yetiştiğini, şehirler ötesi kongrelere bile yaşına ve rahatsızlığına rağmen yüksünmeden katıldığını hatırlıyorum.

Banguoğlu, yâni Aydınlar Ocağı'ndaki "Hoca"mız bir bakıma 20'nci yüzyıl Türkiye'sinin hayran olunacak hâtıralarıyla yüklüydü ki, kendisine pekâlâ "Canlı Târih" diyebilirdiniz. Bu sebeple her fırsatta Metin Eriş Bey'in "Hoca artık hâtıralarımızı yazma vakti gelmedi mi?" sıcaklığındaki serzenişlerini günlerden bir gün nihâyet cevapladı: "Yazmaya başladım."

Sevindik elbet.

Ortaya ibret alınacak tecrübeler, mükemmel anekdotlar çıkacaktı. İşte şimdi o önemli eser yakında neşredilecek.

Yaptığımız mini toplantılarda durmadan sualler yöneltirdik. Hoca bizleri hafifsemeden uzun uzun cevapları. Soran kimdi hatırlamıyorum. Bir ara denmişti ki: Tahsin Hocam, şu, "Yurtta sulh, cihanda sulh" sloganının derinliği ve ömrü nedir, nicedir?...

Banguoğlu “Bakın çocuklar” şu oldu: ‘Her sloganın bir ömrü vardır, bunun da ömrü yirmi senedir’.. Bu durumda ‘Yurtta sulh cihanda sulh’ sözünün hedefi dış politikamızın vazgeçilmez esâsı olmamalı. Çünkü o dönemdeki önemini çoktan yitirmiş, eskimiştir.”

Gene bir defâsında Türk halkının her seçimde isâbetli karar verip veremediği gündeme gelmişti. Hoca bir misalle şunları aktardı: “Yıllar evvel senatör seçimleri öncesi Edirne’de akşam sonraları iki aday arkadaşımın kahvelere uğruyor, beşer onar dakîka konuşuyorlarduk. Ben her seferinde o iki arkadaşını biraz dışarıda bekletiyor, içeriye dönüp halka soruyordum: ‘Bu iki adayımızı da dinlediniz. Söyleyin bakalım hangisi işe yarar? Cevaplar hep ama hep aynı oluyordu: ‘Gözlüklü olana pek güvenmedik, ama öbürü ardına düşülecek adamdır.’... Şunu demek isterim, bizim halkımız beş dakîkade karşısındakini çözer ve derhal hükmünü verir. Yanıldığı görülmemiştir. İşte bu öngörüye irfân diyorlar. İrfân her zaman doğruyu işâretler ve asla yanıltmaz. Aydınlarımız bu toplum için karar verirken erkenci davranmamalı.”

Yorumları, gündemlere bakışı, anlatışı, Boğaz’a komşu villasında yediğimiz (Hamfendinin yaptığı) börekler kadar özenli, temiz ve doyurucuydu.

Hep deriz ya, kimileri tek başına okuldur. Prof. Banguoğlu da onlardandı. Fâtihâlarımız, rahmet dileklerimiz hep “Hoca” ile olacak. O, görevlerini tamamladı da öyle gitti.

Bir Hüzün Şarkısı (1)

Ekrem Kaftan (Kâfi)

Gönlümün cümle teli rüzgârsız kaldı ey yâr
Bunca neşe ve gamı elemin aldı ey yâr
Ben vefâ istedikçe iftirak saldı ey yâr
Aşk derdini çekmekte bîkarar ettin beni

Ahdinde durmayana ateşler de az gelir
Bir tebessüm isterim cevâbın hep naz gelir
Zülfünü göster derim her dem itiraz gelir
Hem sinende yatırdın, hem inkâr ettin beni

Mehtâbı seyretmedim cemâlin yeter diye
Gözlerin verir bana her gece bin fer diye
İstanbul'u yolladım yollarına ser diye
Kimsenin bilmediği bir diyâr ettin beni

Zülfünün gölgesini karıştırdım arş ile
Varamadım bir türlü seninle son menzile
Ehl-i dil der ki bana nice yazsan nâfile
Elde kalem dilde kan, hep eş'âr ettin beni

Prof.Dr. Orhan Okay ile Beşir Fuad Üzerine

Nur Özmel Akın

Ekim ayının son günü Prof. Dr. Orhan Okay hocamızın evindeydim. Sevgili dostum Prof. Dr. Cüneyd Okay'ın yardımları ile bu buluşma gerçekleşti. Orhan Bey hocamızı çalışmalarından taniyordum. Bu kez kendisi ile bizzat tanıştım ve 1960'ların ortasında üzerine doktora tezi yazdığı Türk düşünce târihinin önemli ismi Beşir Fuad'la ilgili bir röportaj gerçekleştirdik. Kitap ve sevgi dolu bir evde, çay eşliğinde üç neslin bir arada yaşadığı sıcacık âile ortamını soludum. Görüşmenin sonunda o evden adıma imzâlanmış bir deste kitapla ayrıldım. Hocanın *Bir Hülyâ Adamının Romanı Ahmet Hamdi Tanpınar* isimli kitabını "Değerli Meslektaşım" ifâdesini kullanarak imzâlaması ise bugün özlemini çektiğimiz, büyük insanlara mahsus tevâzuun kanıtı oldu. Cüneyd Bey de -eskiden olduğu gibi- son çıkan kitaplarını bu kez imzâlamaksızın takdim etti. İmzâları bir sonraki görüşmede almak üzere sözleştik. Kendilerine pek çok teşekkür ediyorum.

Sayın Hocam, Silik Fotoğraflar isimli kitabınızın önsözünde "Bana geçmiş zamâna hep bir dürbünün tersinden bakıyormuşuz gibi gelir" diyorsunuz. Bugün dürbünün tersinden gördüğünüz Beşir Fuad nasıl bir kişidir?

Dürbünün tersinden bakmak uzaktan bakmaktır. Dürbünün tersi, olaylara ve kişilere, ayrıntılar biraz daha azalarak, daha genel olarak bakmamızı sağlar. İçinde yaşadığımız hâdiseleri ve kişileri ayrıntıları ile tanırız ama bütünü ve çevresi ile birlikte kavrayamayız. Bir başka ifâdeyle yaşayan insanlar hakkında konuşmak, yargı-

da bulunmak zordur. Kişileri yaşadıkları dönemleri ve ortamları ile tanımak için uzaktan bakmak gerekir. Beşir Fuad'a bakmak da böyledir. Ben de onun yaşadığı dönemde yaşasaydım belki birçok ayrıntıdan, asıl bütünü göremezdim. Onun dönemine bir buçuk asır sonrasında bakınca onu çevresinden ayıran tarafları daha iyi görüyorum. Bir defa tek başına bir insan, ortamının dışında bir insan. Edebiyâta bakışı farklı, romantizmi reddediyor. Münâkaşa usullerinde, tenkitlerinde farklı ve objektif davranan bir insan. Şahsiyat yapmıyor. Münâkaşa ve tenkitte objektifliği ilk o getiriyor.

Sizinle daha önce yapılmış bir mülâkatta Beşir Fuad'a karşı merhamet duyduğunuzu belirtiyorsunuz.

Evet. Bu duygum onunla özel olarak ilgilenmem, özel olarak ona eğilmiş olmamdan kaynaklanıyor. Onunla aynı yüzyılda yaşasaydım bu şekilde bakabilir miydim, bilmiyorum. Beşir Fuad tek ve çevresinde yalnız bir adam. Dünya görüşümüz farklı da olsa onu seviyorum. Merhamet duygusunun ardında onun kendi hayâtına

son verecek bir ruh hâli yaşamış olması da var elbette. O günlerin toplumunda aydın intiharı yok gibi. Pozitivist karakterine rağmen, belki de bu yüzden, intiharının gerçek sebebini kendisinin de bildiğine emin değilim. Onu intihara götüren sebepler üzerinde bir takım tahminler yürüttüm. Yine de gerçek sebebi bilememekten eksiklik ve acı duyuyorum.

Ölümünün ardından uzun bir süre, hattâ sizin çalışmanıza kadar, ilgisiz kalmış, bir bakıma târihin bir köşesinde unutulmuş. Sizin çalışmanıza kadar onun hakkında esaslı bir araştırma yok gibi. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Bunun çeşitli sebepleri var. Birincisi maddî yâhut somut sebep. Onun intihar haberinin ardından gazetelerde ardarda intihar haberleri yayınlanıyor. Bu haberlerin başka intiharlara yol açtığı düşüncesiyle bir ay kadar sonra gazetelerdeki intihar haberleri yasaklanıyor. Böylece psikolojik bir reklamın önüne geçilmiş oluyor. Bu durum etkendir. Ben bu yasakların örneğini çocukluk gençlik yıllarımda yaşadım. 1940'lara yâni Ankara Vâlisi Nevzat Tandoğan'ın intiharına kadar gazetelerde intihar haberi görmek mümkün değildir. Böyle haberlerin farklı biçimde verildiğini görürsünüz. "Tabancasını temizlerken çıkan bir kurşundan dolayı" veya "bahçeden geçerken çamaşır ipine dolandığı için" gibi. İkinci ve asıl önemli sebep de mânevîdir diyebiliriz. Aslında tamâmen unutulmuş, ilgilenilmemiş olduğunu söyleyemeyiz. Ahmet Midhat Efendi'nin, Muallim Nâci'nin ondan pek bahsetmemiş olmaları sosyal baskı nedeniyle olmalıdır. Hem basının tutumu hem de Beşir Fuad'ın feci âkıbeti onları bu konu üzerinde artık suskun olmaya sevk etti diyebiliriz. Daha sonraki dönemlerde ondan bahsedildiğini az da olsa görebiliyoruz. Meselâ Ali Kemal bir yazısında ondan söz ediyor, *Mâlûmat* mecmuasında bir fotoğrafı yayınlanıyor. Edebiyat târihlerine girmiştir. Birçok yayını var. Dil öğrenme ve öğretme üzerine kitapları var. *Beşer* isimli kitabında insan fizyolojisini incelemiştir. Bâzı edebiyat târihleri Beşir Fuad'ın insan fizyolojisine, deneye, gözleme önem veren düşünce yapısı nedeniyle diğer pozitivist ve materyalist aydınlar

gibi tıbbiyeden mezun olduğunu söylerler. Halbuki Harbiyelidir. Ayrıca ilk kez 1943 yılında *Küllük* dergisinde Lütfü Erişçi ayrıntılı biçimde Beşir Fuad'dan bahsediyor. Fakat yine de bu kadar eseri ve döneminde basında uyandırdığı olaylarla karşılaştırıldığında ölümden sonraki ilgisizliğin sebebi dîne karşı almış olduğu olumsuz tavır ve toplumun intiharlara karşı tepkisinden kaynaklanmış olmalıdır. Yâni bir çeşit görünmeyen sansür. Böyle bir sansürün kalkmış olması gereken İkinci Meşrûtiyet sonrasında ve Cumhûriyet döneminde ise aradan geçen sükût yılları Beşir Fuad'ı unutturmuş olmalıdır.

Beşir Fuad'ın açtığı yoldan gelenlerin daha cesâretle yürüdüğünü söylüyorsunuz. Örneğin Tevfik Fikret'in Târih-i Kadim'ine bakarak onun da Tanrı ve din ile arasının bozuk olduğunu daha net görebiliyoruz. Hâlbuki Beşir Fuad dîni eleştirirken sâdece Hıristiyanlığı eleştirmiş, geleneğin boyunduruğundan kurtulmuş insan tipini savunmuştur. Bunun sebepleri nelerdir?

Fakat *Târih-i Kadim* II. Meşrûtiyet döneminde yazılmıştır. Daha doğrusu II. Meşrûtiyet'ten sonra ortaya çıkmıştır. Bu yıllar Türk siyâsî târihinde çok önemli bir dönemdir ve kendinden önceki dönemlere göre yâni Beşir Fuad'ın devrine göre, hattâ kendisinden sonraki döneme, 1950'lere kadar olan dönemle kıyasladığımızda çok daha serbest bir ortam vardır. Siyâsî, sosyal, ideolojik fikirler daha rahat söyleniyor. Gerçi bu biraz da başıboşluktan kaynaklanıyor ama, o ayrı bir konu.

Beşir Fuad'ın din ile ilişkisinin gerçek sebeplerini bilemeyiz. Âilesinin dîni terbiye konusunda nasıl bir tutum içinde olduğunu bilemiyoruz. Babası Halep Vâlisi olduğu için Sûriye'de Cizvit Okulu'nda okuyor. Belki okula ve ortama karşı bir tepki olabilir. Okulun etkisi ile Hıristiyanlığı da seçebilirdi. Ama seçmemiştir. Yâni okulun onun üzerinde olumsuz bir tesiri var. Hıristiyanlık aleyhine olumsuz bir tesir olmalıdır. İslâmî inancının da zayıf olduğu yâni hiç olmadığı muhakkaktır. Ama o yıllarda söyleyebileceği bu kadardır.

Hocam Beşir Fuad'ın düşünce hayatımıza nasıl etkileri olmuştur?

Düşünce hayatımıza kazandırdıkları çoktur. Edebiyat târihimize baktığımızda romantizmin, eski edebiyat geleneğinin, aşk şiirlerinin devam ettiği bir dönemde onun bunlara karşı bir düşünce geliştirdiğini görüyoruz. Romantizmin aleyhinde bulunarak edebiyâtın gerçekçi ve natüralist bir edebiyat olması gerektiğini söylüyor. Ona göre ahlâkı telkin ederken gerçekte mevcut olmayan örnekler vermek yerine ahlâka uymasa da doğruyu göstermek gereklidir. Bu yüzden Fransız romantiklerinin aleyhindedir. Ve yine bu yüzden Türkiye'de realistlerin, natüralistlerin tanınmadığını söylüyor. Böylece Emil Zola'yı Türk edebiyâtına tanıtan ilk yazar oluyor. Bir süre sonra Nâbizâde Nâzım -ki o da Harbiyelidir- ilk natüralist uzun hikâye olan *Karabibik*'i yazar, Ahmet Midhat Efendi *Müşâhedat* romanını kaleme alır ve Emil Zola gibi yazacağını iddia eder. Yâni Beşir Fuad gözyaşı dolu bir edebiyâtı gerçekçi, natüralist bir edebiyâta sevk etme rolü oynuyor. Romantizmin kötü olduğunu söylemiyorum. Beşir Fuad, fikir hayatımızda aydınların bilmediği bir yığın düşünceyi, düşünce adamlarını tanıtır. Stuart Mill, Auguste Comte, Herbert Spencer gibi. Darwin ile ilgili bir yayını yok.

Acaba bir Beşir Fuad külliyâtı yeniden yayınlanabilir mi?

Beşir Fuad'ın edebiyat ve düşünce târihi ile ilgili eserleri üzerine çalışmalar yapılmıştır. Önemli eserlerinin birçoğu yayınlanmıştır. Handan İnci'nin çalışmasında edebiyat ve şiir ile ilgili münâkaşaları ve yayınları yer alıyor. Askerlikle ilgili eserleri, yabancı dil öğreten eserleri, tiyatro tenkitleri, kısa kritikleri var. Bunların yeniden yayınlanması ancak bu konularla ilgili olanların dikkatini çekebilir.

Beşir Fuad'ın Sultan Abdülaziz'in yâverlik görevinde bulunduğunu biliyoruz.

Yâver olup da sarayda görevli olduğunu sanmıyorum. O zaman için böyle bir görev hademe kelimesiyle ifâde ediliyor. Askeriye

içinde seçkin bir subay, savaflara katılıyor. Bugün anladığımız anlamda yâverlik gibi bir şey olmasa gerek.

Çalışmanızı yaparken ne gibi zorluklarla karşılaştınız?

Hayâtını yazarken büyük boşluklar var. Tabii o zaman kaynaklar azdı. Onu tanıyanları arayıp bulmaya çalıştım. Âileden kimse çıkmamıştı. Onu tanıyanlardan hayatta kalmış olanların bulunmaması tabiidir. Fakat o çevrelerden gelen nesillerin çocuklarından da bir bilgi edinememiştim. Böylece o sırada sâdece yayınlarla yetinmek zorunda kalmıştım.

Bugün onun âilesinden olan kişiler var mı?

Çalışmam bittikten 20 yıl kadar sonra torunu ortaya çıktı. Ondan pek çok değerli bilgi ve belge elde ettim. Âile içinde, intiharından sonra, Beşir Fuad'dan hemen hiç bahsedilmemiş olduğunu söyledi. Çünkü Beşir Fuad'ın karısı ölümünden sonra ondan hiç bahsettirmemiş. Bunun pek çok sebebi varsa da en temel sebep olarak hayâtında başka bir kadın daha olması, ondan bir de bir kız çocuğunun dünyâya gelmesi düşünülebilir.

Bu görüşme ve verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ederim.

Almanya'ya Türk Göçünün 50'nci Yılı

Zeki Önsöz

Türkler bundan 50 yıl önce, târihlerinde ilk defa kitleler hâlinde, ekmeğ parası kazanma uğruna vatanlarını terk ederek; dili, dîni, kültürü, değerleri farklı yabancı bir ülkeye çalışmaya gittiler.

Getirdikleri ve götürdükleriyle çok yazılıp çizilen, bizzat içinde yaşadığım bu göçün, ilk yılları ve günümüzdeki dört aynı hayat alanını karşılaştırarak değerlendirmek istiyorum.

*

1960'ların başında Almanya'nın sanâyileşme hızı nüfus artışından hızlı olduğu için Türkiye gibi ülkelerden işgücü istedi. Türkiye'de ise o yıllarda, hızlı nüfus artışı ve köylerden şehirlere göç nedeniyle işsizlik giderek artıyordu.

Türkiye başlangıçta sâdece işsiz sayısını azaltmayı amaçlıyordu. Sonraları 10 yılda 140 misli artan işçi döviz transferleri nîmet kabul edilmeye başlandı. Nitekim Türkiye 1971 yılında 677 milyon dolarlık ihrâcâta karşılık, 1 milyar 171 milyon dolarlık ithâlat yaptı. Dış ticâret açığı 494 milyon dolardı. Aynı yıl Türk işçilerinin gönderdiği döviz, 471 milyon dolardı. 1972 yılında ise, dış ticâret açığı 615 milyon dolardı. Türk işçilerinin gönderdiği döviz, 740 milyon doları buldu.²⁵

Görüldüğü üzere; o yıllarda yurt dışındaki Türk işçileri gönderdikleri dövizle ülke ekonomisine kelimenin tam anlamıyla "Can kurtaran simidi" oldu.

²⁵ Devlet Planlama Teşkilâtı, Ankara, 1975.

Ne yazık ki; gurbet ellere ekmek parası için giden bu vatan evlâtlarına yıllar içinde "döviz yumurtlayan tavuk" gözüyle bakılmış, onların sorunlarıyla gerektiği gibi ilgilenilmemiştir. Onlar karşılaştıkları çoğu sorunları kendileri çözmüşlerdir.

1. İlk Yıllar

1.1. Yaşadıkları çevre

Almanya, 31 Ekim 1961'de basit bir anlaşmayla başlattığı işçi alımını 1973'de durdurdu. Bu târihte Almanya'da resmi yoldan gelen 599 bin Türk işçisi vardı.²⁶ 1973'den sonra Türkler âile birleşimi ve yasa dışı yollardan Almanya'ya gelmeye devam etti. 80'li yılların başında Almanya'nın "Geri Dönüşü Teşvik Yasası" ile bir bölüm göçmen Türkiye'ye döndü.

Türkler Almanya'ya geldiklerinde çok zor şartlar altında yaşadılar. İşçi yurtlarında kalabalık koşullarda yattılar. Banyo, tuvalet ve mutfakı müşterek kullandılar. Saat başı az bir ücretle, cumartesi, pazarlar da dâhil çalıştılar. Almanca bilmedikleri için en doğal isteklerini bile dile getiremediler. Daha sonraları, çocuk parası yasası yüzünden çocuklarını Türkiye'den yanlarına getirdiklerinde kötü evlerde oturdular. Bu evlerde banyo ve tuvaleti komşularıyla kullandılar. Berlin, Köln, Frankfurt gibi büyük şehirlerde Türk "Getto"ları oluştu. "Getto" eskiden Avrupa şehirlerinde etrafı çevrili, sevilmeyen yahûdilerin mahallelerine verilen addı. Türkler, Almanlarla kaynaşmadı. Çünkü Alman yönetim ve toplumu Türkleri kendi içlerine almak için mevcut engelleri ortadan kaldırmadı. Almanlar ucuz bir işgücü olarak, ülkelerinde çalışan ve ekonomik kalkınmalarında büyük pay sâhibi olan Türkleri küçük gördü ve dışladı. Türkler, kendi dünyâlarına çekilerek yaşadı.

1.2. Göçmenlik yaşantısı

Yıllarca aynı toplumda Almanlarla yaşayan Türklerden Alman devleti her türlü vergiyi aldığı halde onlara götürülen hizmetler

²⁶ Bundesanstalt für Arbeit, Presseinformation, Nürnberg, 4.7.1974.

baştan savma kabilinden oldu. İş hayatında, eğitimde, sosyal hizmetlerden yararlanmada hep ayrımcılık gördüler. Yabancılar yasası, kalma izni, taşınma izni, çocuk parası yasası, gibi yasalar onların hayatını daha da güçleştirdi. Yabancılar polisi, problem çıkaran yabancıyı hemen kapı dışarı etti. Türk göçmenler Alman toplumunda ikinci sınıf insan olarak görüldüler.

Yurtlarından, kültür ve değer dünyâlarından kopan insanlarımız geldikleri ülkenin dil, din, târih ve değerlerine yabancı oldukları için kendi hayatlarında tutarlı süreklilik sağlayacak ilişkiler oluşturamadılar. Eski toplumlarından kopma; büyük bunalımlar, suçluluk duyguları ortaya çıkardı. Bu da göçmen insanının yaşamının kuşku, korku, bunaltı, depresyonla geçmesine neden oldu. Almanların göçmenlere ön yargılı davranmaları ve dışlamaları göçmenlerin kendilerine olan güven duygularının hızla çözümlerine ve kimlik krizlerine neden oldu. Almanya'da çeşitli kliniklerde göçmen Türkleri muayene ve tedâvi eden bir psikiyatrist: "Göçmenlik yaşantısının genelde ruhsal örseleyici bir niteliği olduğunu ve bunun çeşitli ruhsal ve bedensel hastalıklara sebep olduğunu" belirtmektedir.²⁷

Yeni bir kültür çevresi içinde büyüyen Türk çocukları ebeveynlerinin kültür ve değer dünyâlarıyla ile çatıştılar. Birinci nesil göçmen Türklerin, çocuklarına kendi kültür ve değerlerini aktarmaları kopuş sürecini daha da hızlandırdı.

Almanların sevmedikleri işleri yabancı işçiler yaptı. Turuncu üniformalarıyla şehirleri temizleyen ve çöp toplayanlar, fabrikalarda zor işleri yapanlar genellikle Türkler oldu. Türkler, meslekî uzmanlıkları olmadığı için genellikle yardımcı işçi olarak çalıştılar.

Anadolu'nun köy ve şehirlerinden bir sanâyi toplumuna gelen Türkler, her sâhada karşılaştıkları sorunları çözmek için çok çaba harcadılar. Almancayı bilmemeleri, eğitimlerinin yetersiz oluşu, içinde buldukları toplumla az iletişim sağlamaları ve medyayı az

izlemeleri de güçlükleri idi. Türklerin sorunlarını çözmek için başvurdukları Türk ve Alman kurumlar olmakla beraber, bunlar yeterli olamadı. Türkler, gurbetteki en belirgin özellikleriyle; kendi aralarında yardımlaşma ve dayanışmayla sorunlarını çözmeye çalıştılar.

Türkler, Alman toplumunda geleneği olan yabancı düşmanlığı ile karşılaştılar. Her seçimde yabancı düşmanı partilerin Türkleri hedef alan afişleri duvarlara asıldı. 1990'larda iki Almanya'nın birleşmesinden sonra Nazi grupların başlattığı yabancı düşmanlığı dalgası Türklere yöneltildi. 1992 yılında Mölln'de, 1993'de Solingen'de Türklerin evleri yakıldı ve 8 Türk hayâtını kaybetti.

1.3. Çocukların eğitimi

1975 yılında Almanya'da okul öncesi çağıdaki çocuklarımız 75.000 civârında idi. Bu sayının ancak %3'ü anaokullarına gidebiliyordu. Okula giden çocuklarımızın sayısı 94.635 idi. Bu öğrencilerin devam ettikleri okul tiplerine göre sayıları şöyle idi;

Grundschule ve Hauptschule (1- 9.sınıflar)	84.956	%89,7
Realschule (5-10.sınıflar)	3.346	%3,5
Gymnasium (5-13.sınıflar)	1.192	%1,3
Berufschule (Meslek okulları)	3.161	%5,5

Bir okul bitirmeden tasdiknâme ile ayrılan veya bir meslek eğitimine başlayamayan çocuk ve gençlerin sayısı da 62.914 idi.1974 yılında Almanya'da 197 Türk öğretmeni görev yapmakta idi. Bu sayıya göre Türkçe derslere devam eden öğrenci sayısı 2 bin civârında idi.²⁸

Yukarıdaki sayılardan Türk çocuklarının büyük bölümünün yüksek okul ve yüksek meslek okuluna gidilmeyen 1-9. sınıflarda okuduğu anlaşılmaktadır. Büyük bir kısmı da bu okulu dahi bitirmeden tasdiknâme ile ayrılmaktadır. Meslek okullarına devam eden çocukların sayısı da çok düşüktür. Türkçe derslere devam çok azdır.

²⁸ Eğitim Baş Müşavirliği, T.C. Almanya Büyükelçiliği, Bonn, 1976.

Bu tablonun çeşitli sebepleri vardır. Almanya'da Türk çocuklarının eğitim sorunları ilk yıllarda Alman makamları tarafından işçilerin bir müddet sonra ülkelerine dönecekleri düşünülerek geçici nitelikte önlemlerle çözümlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında bazı Türk anne ve babalar da birkaç yıl sonra Türkiye'ye döneceğini düşünerek, çocuklarını Türkiye'de bırakmış, daha sonra insânî sorunlar yüzünden Almanya'ya getirmiştir. Bütün bu kararsızlıklar çocukların eğitimine yön verilmesini engellemiştir. Kısaca; Alman makamları okullarına gelen Türk çocuklarının eğitimiyle ilgilenmemiş, Türk âileler de içinde buldukları şartlar yüzünden çocuklarının gelişimine bir katkıda bulunamamışlardır.

1.4. Türkiye ile ilişkiler

Türkler Almanya'ya bir ev ve iş yeri parası biriktirmek için geldiler. Bu amaçla yıllarca çalıştılar. 1970'li yılların Türkiye'si Almanya ile mukâyese edilemezdi. Almanya o yıllarda iktisâden gelişme ve refah dönemini yaşıyordu. Yollar, sağlık sistemi, bolluk, düzen, temizlik, devlet dâirelerindeki çalışma Türklerin Almanya'ya gıptaıyla bakmalarına neden oluyordu. Türkiye'ye izine geldiklerinde kendi göçmenlik yaşantılarını söylemeyip, Almanya'da gördükleri üstünlükleri, ballandırarak anlattılar. Türkiye'de havaalanlarında, sınır kapılarında, devlet dâirelerinde yaşadıkları düzensizlik, bürokrasi ve rüşvetle canlarından bezdiler. Almanya'ya âile üyelerini de yanlarına alan Türk işçilerinin yurda kesin dönüşleri hep ertelendi. Ama gelecek için tek istekleri; günün birinde vatanlarında ev bark sâhibi olup huzurla orada yaşamaktı. Bu amaçla başlangıçta birikimlerini devletin güvencesi altında olan projelere yatırdılar. Türkiye, işçilerin birikimlerini değerlendiremedi. Kurulan işçi şirketlerinin hiçbiri başarılı olmadı. Toplanan paralar çarçur edildi. Döviz ihtiyacı duyulan yıllarda Merkez Bankası yurt dışındaki işçiler için vâdeli döviz hesapları açtı. Yatırılan bu paraların Almanya'da vergilendirilmeyeceğine söz verilmesine rağmen, Merkez Bankası'ndaki hesap bilgileri Almanların eline geçti. Merkez Bankası'nda hesabı

olan işçiler Alman Devleti'nin tâkibine uğrayarak yüksek cezâlar ödedi. Bu proje de başarısızlıkla sona erdi. Sonra sahneye dînî motifler kullanan, fâizsiz kâr payı dağıtacağını söyleyerek para toplayan Türkiye'den gelen çakma holding temsilcileri çıktı. Binlerce Türk işçisi yıllarca alın teriyle, gayretli çalışmalarının karşılığı zorlukla biriktirdiği parasını sahtekârlara kaptırdı.

Diğer bir başarısızlık da, Türkiye'nin vatandaşlarını Alman vatandaşlığına geçmeye teşvik etmesidir. Almanlar, Alman vatandaşlığı için Türk vatandaşlığından çıkmayı şart koştu. Türkiye, Alman vatandaşlığına geçip, yeniden Türk vatandaşlığına aldığı Türkler konusunda hiçbir devlete hesap vermemesi gerekirken, yeniden Türk vatandaşı olanların bilgilerini (vukuatlı nüfus kayıt örneği ile) Almanlara verdi. Almanlar da bu Türkleri Alman vatandaşlığından çıkardı.

2. GÜNÜMÜZ

2.1. Yaşadıkları çevre

2011 yılında Almanya'da 3 milyonu aşkın Türk yaşamaktadır. Bu sayının 700 bini Alman vatandaşlığına geçmiştir. Türkler Türkiye'ye yaptıkları yatırımlar başarısız olunca Almanya'da kendi iş yerlerini kurmaya ve ev almaya yöneldiler. Almanya'daki Türk girişimcilerin sayısı 70 bin civârında olup, 115 sektörde faaliyetlerini sürdürmektedir. Türklerin işletmelerinde 451.000 kişi çalışmakta, bu işletmelerin cirosu 40,5 milyar Euro'dur. Türklerin Almanya'da satın aldığı gayrimenkullerin sayısı 250 bini geçti. Her 3 Türk âilesinden biri kendi evinde oturmaktadır.²⁹ Bir başarı öyküsü olan döner, Almanların millî yemeği hâline geldi. Çeşitli şehirlerde tapusu DİTİB'e (Diyânet İşleri Türk İslâm Birliği) âit câmi sayısı 1000'e yakındır.

²⁹ Faruk Şen v.d, Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü, TAM, Essen, 2007.

2.2. Göçmenlik yaşantısı

Birinci nesil Türkler çalıştıkları meşakkatli işler ve ruhsal sorunlarıyla yıpranıp emekli olabildiklerinde çok az bir emeklilik maaşı aldılar.

Türkler yerel seçimler de dâhil seçme ve seçilme hakkına sâhip olmadı. Alman Meclisi Kasım 2011'de Türklere çifte vatandaşlık verilmesini kabul etmedi. Yabancılar Meclisi, Uyum Meclisi gibi yabancıların seçtiği meclisler göstermelik kuruluşlardır. Alman vatandaşlığına geçmiş Türkler, Alman partilerine girerek; şehir ve eyâlet meclisleriyle Federal Meclis'e girdiler. Federal Meclis'te bir partinin eş başkanı ve çeşitli partilerde 5 milletvekili Türk kökenlidir. Beş eyâlette 21 Türk kökenli eyâlet meclis üyesi ve 2 eyâlette 2 Türk kökenli bakan görev yapmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nda 2 Türk kökenli üye vardır.

Almanya'da 2007'de uygulamaya konulan Yabancılar Yasası, Almanya'da yaşayıp Türkiye'den evlenenlerin, Türk gelin ve dâmatları Almanya'ya getirmesini engelledi. Almanca sertifikası almadan Türkiye'den gelmesi engellenen bu gelin ve dâmatlar için Ankara, İstanbul ve İzmir'de kurslar veriliyor. Alman vatandaşı olsa da Türklere zorluk çıkarılıyor. Almanlar ve diğer yabancılar ise herhangi bir ülkeden aldığı eşini Almanya'ya getirmekte güçlük çekmiyor. Baden Württemberg eyâleti Alman vatandaşlığına geçiş için aşağılayıcı vicdânî test yarasını yürürlüğe koydu. Son yıllarda fâili meçhul 8 Türk seri cinâyetinin de Türk düşmanı ırkçı Naziler tarafından yapıldığı, Alman İstihbârat Örgütü üyelerinin de cinâyet şebekesinin içinde olduğu Kasım 2011'de ortaya çıktı.

2.3. Çocukların eğitimi,

31.12.2005 târihinde Almanya'da 0-25 yaşları arasındaki genç nüfusumuzun sayısı (Alman vatandaşlığına geçmişler hâric) 621.914 olup, 5 yaş altı çocuk sayısı 27.694'dür. 2005-2006 öğretim yılında bütün Almanya okullarında 400.239 Türk öğrenci okumaktadır. Bu öğrencilerin okul tiplerine göre sayısı ve oranları ile buna karşılık aynı okullardaki Alman öğrencilerin oranları şöyledir;

Schulkindergarten-Vorklasse (Okul öncesi)	2.477		
Grundschule (1-4.sınıflar)	156.428	%39	
Hauptschule (5-10.sınıflar)	94.076	%39	(Alman öğrenci %15)
Realschule (5-10.sınıflar)	44.118	%18	(Alman öğrenci %22)
Gesamtschule (Karma okul)	34.967	%13	(Alman öğrenci %16)
Gymnasium (5-13.sınıf)Lise	26.734	%11	(Alman öğrenci %42)
Sonderschule (Özürlü Ok)Genel	26.080	%11	(Alman öğrenci % 6)

Görüldüğü üzere ilkokuldan sonra, karma okulun aynı bölümünü de sayarsak her iki Türk çocuğundan biri Hauptschule'ye gitmektedir. Üniversite ve yüksek okullara geçiş imkânı veren Gymnasium'larda okuyan çocuklarımız %11 iken, bu oran Alman çocuklarda yüzde kırk üzeridir. Özürlüler okuluna, özellikle öğrenme özürlüler okuluna giden çocuklarımızın oranı Alman ve diğer yabancılara göre yüksektir. Bâzı ilkokulların bünyesinde bulunan Schulkindergarten (Okul anaokulu) ve Vorklasse (Okul öncesi sınıf) yaygın değildir ve çok az Türk öğrenci devam etmektedir. Almanya üniversitelerinde 2005/2006 öğretim yılında 22.419 Türk öğrenci okumaktaydı. Bu sayı 1982/1983 öğretim yılında 8.254 idi.³⁰

Federal İş Ajansı'nın verilerine göre; 2010 yılında Türk işgücünün % 73'ü, işsiz vatandaşlarımızın ise % 82'inin bir meslekî niteliği bulunmamaktadır. 3 Türk gencinden biri meslek öğrenirken, bu oran Almanlarda 3 de 2'dir. Türklerde suç işleyenler genellikle 30 yaşın altındaki eğitimsiz, mesleksiz gençlerdir. Suç işleme oranı Türk gençlerinde %34,4 iken, Alman gençlerinde bu oran %18,6'dır.

Yukarıdaki rakamlarla 1974 yılındaki rakamları karşılaştırdığımız zaman Türk çocuklarının eğitiminde olumlu bir yol aldığımız söylenemez. Bunun bâzı önemli nedenleri;

- Almanlar, Türk çocuklarına ev ödevlerine yardım ve ek ders geliştirme kurslarını kaldırdı. Türk çocuklar okul öncesi eğitim imkânlarından yararlanamadı.
- Alman eğitiminin kalitesizliği Pisa raporu ile; Alman okullarında yabancı çocuklarına ayırimcılık yapıldığı ve fırsat eşitli-

³⁰ Bundes Statistisches Amt, Wiesbaden, 31.12.2005.

ğinden yararlanamadıkları da Birleşmiş Milletler raporlarıyla ortaya kondu.

c) Alman okullarında Türk çocuklarına isteğe bağlı verilen Türkçe anadil derslerinin kaldırılma sürecine gidildi. Bâzı eyâletlerde Türkçe, müfredattan kaldırıldı ve okullarda Türkçe konuşulması yasaklandı.

2.4. Türkiye ile ilişkiler

Türkiye, Almanya'daki Türk vatandaşlarına buldukları ülkeden seçimlerde oy kullanma hakkını bir türlü gerçekleştiremedi. Halbuki daha yeni devlet olan bâzı ülkeler bile Almanya'daki vatandaşlarına bu imkânı sağladı

Türklere asıl darbe ise Türkiye'den gelen dolandırıcılardan oldu. Fakirlere yardım yapacağız diye, Türk işçilerinin dîni duygularını istismar ederek yardım parası toplayan "Deniz Feneri" derneği kanalıyla Türkiye'ye 50 milyon Euro aktarıldığı ve bu paranın Türkiye'de buharlaştığı Alman mahkemeleri tarafından karâra bağlandı. Almanya'daki dernek yöneticileri mahkûm edildi. Türkiye'deki dâvâ henüz devam ediyor.

1980 yılından itibaren Almanya'da sayıları 50'yi bulan yeşil sermaye holdinglerinin işçilerimizin yaklaşık 30-40 milyar Euro'sunu topladığı tahmin ediliyor. Bu para da buharlaştı. Alman mahkemeleri bu işi nitelikli dolandırıcılık sayarak, bu holdingleri mahkûm etti. Bu kararların Türkiye'de tanınması için açılan dâvâlardan sonuç çıkmadı.

3. Sonuç

Türklerin Almanya'ya göçü bir "saldım çayıra, Mevlâ'm kayıra" öyküsüdür. Birinci nesil göçmenler, yabancı bir ülkeye gelmelerine ve uzun yıllar burada kalmalarına rağmen vatandan ve vatan kültüründen kopmadılar. Almanya'nın ekonomik kalkınmasına gayretli, çalışkan ve ucuz işgücü olmalarıyla büyük katkı sağladılar. Almanya'ya göç eden birinci nesil Türkler, tasarruflu yaşayarak âilelerine

baktıktan sonra Türkiye'deki yakınlarına yardım ettiler. Dövizleriyle Türkiye'nin kalkınmasına yardımcı oldular. Türkiye'de Almanya hakkında anlattıkları ile şehirden köylere Türk insanlarında istekler devrimi ve değişim rüzgârları başlattılar. Ama Türkiye'de "Alamancı" Almanya'da "Auslaender" (Yabancı) diye aşağılandılar. Almanya'daki Türkler, her iki devletin de ihmalleriyle birikimlerini dolandırıcılara kaptırdı. Bu nedenle, hastahânelere düşenler, hayâtına kıyanlar görüldü. Göçmenler, Türkiye ve Almanya'da seçimlere katılamadılar. Türkiye, Almanya'da Türklerle ilgili ırkçı, dışlayıcı politikaları engelleyemedi. Bütün olumsuzluklara rağmen, Türkler atılğan, esnek, iletişim yetenekleri ve girişimci ruhlarıyla kendilerine iş ve başarı alanları yarattılar.

Ancak, Türklerin Almanya'da asıl zorlandıkları alan, sosyal hayat ve eğitim oldu. Çünkü Almanlar yabancıları, özellikle Türkleri dînî ve târîhî arka plan nedeniyle dışladılar. Hükûmetler, şehir yönetimleri Türkleri içlerine alacak, uyumu kolaylaştıracak politikalar üretmedi. Türkler bu ayırıcı bakışın cezâsını özellikle çocuklarının eğitiminde yaşadı. Türk çocukları Alman okullarında dışlandı ve fırsat eşitliğinden yararlanamadı. Az da olsa başarılı Türk çocukları olmakla birlikte, ikinci, üçüncü nesil çocukları genellikle eğitimsiz, mesleksiz ve kimliksiz kaldılar. Türk anne ve babalar, içinde bulduklar şartlar nedeniyle çocuklarının eğitim ve öğretimine katkıda bulunamadılar. Almanya azalan nüfûsu yüzünden kendi geleceği olabilecek Türk çocuklarını iyi eğitemedi.

Almanya'ya Türk işçi göçünün 50. yılı nedeniyle yaptığımız bu değerlendirme, göçün; götördükleri getirdiklerinden fazla, acı bir öykü olduğunu ortaya koyuyor.

Okuduklarım-Gördüklerim Duyduklarım

Kemal Y. Aren

Hanım Hanımcık

Geçen gün misâfirlikte, bir diğer misâfirin dört-beş yaşlarında ki kız çocuğu annesinin yanında, elleri kucağında oturuyordu. Bizim hanım, "Maşallah ne güzel 'hanım hanımcık' oturuyor." diye misâfir anneye iltifat etmek istedi. Bunun üzerine sohbet, günümüzde 'Çocuk terbiyesi' mevzuuna intikal etti.

Ben ise 'Hanım Hanımcık' kavramına takıldım. Daha doğrusu 'hanım' kelimesi beni aldı, sürükledi, geçmiş zamanlara götürdü, çocukluğumdan kulağımda kalmış sesler zihnimde aksisedâ yapmaya başladı... babamın anneme seslenişi: "Hanım!", annemin karşılığı: "Buyur bey!" nidâları, bir mûsikî nağmesi gibi seneler ötesinden rûhumu hazla doldurdu.

"Hanım!..." han sözüne eklenmiş iyelik (-m) eki ile kalıplaşmış bir kelime.

"Han" *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te* "Eski Türkçede kullanılan bir kelime olduğu, buradan Arapçaya, Farsçaya ve batı dillerine geçtiği ifâde ediliyor. Emir, karşılığı."

Şimdi mânâya bakar mısınız: Erkek, eşine: "Han-ım, emredenim" diye hitabediyor.

Gizli kalmış, kelimelere dökülemeyen bir sevginin, yine gizli-den ifâdesi...

"Erkek egemen" olarak vâsfedilen, biraz da bu sıfatıyla küçüm-

senen bir toplumda şu hitap şekli, yapıştırılan yaftanın ne kadar yanlış olduğunu ortaya koyuyor.

Ve, diyor ki erkek: "Söyle benim emredenim!... Cânım, efendim, sultânım, söyle!.. Emrindeyim!..."

Tek kelimelik muhteşem bir aşk risâlesi!

*

Şimdi... Türk vokabülerini hazırlayan mâşerî şuur 'Hanım' kelimesinden başlayarak, kayınvâlidesi için: Hanımanne; çok hürmet ettiği bir hanım (bayan değil, hanım) için: Hanımefendi; birisini methederken: Hanım kadın; ve daha bunun gibi nice zarif, güzel söyleyişler koymuş kelime hazînesine.

Milletimin bu inceliğine meftûnum. Böyle bir milletin ferdi olduğum için Rabbime ne kadar şükretsem azdır.

*

Bu Çocuklara Neler Oluyor?

Gazetelerde, üçüncü sayfa haberleri arasında çoklukla görülen, "Aşırı sür'at yapan üniversiteli gençler kazâ yaptı. Şu kadar ölü, şu kadar yaralı... v.s. v.s."

Bir değil, beş değil!

Hemen her Allah'ın günü okuyoruz. Çocukların birer vesîkalık fotoğrafı... Feryatlar, ambulanslar, yoğun bakımlar, cenâzeler; ağlayan anne-babalar ve yakın arkadaşlar...

Neler oluyor bu çocuklara?

Üniversiteliler.

Bir dereceye kadar aydın gençler yâni.

İçki içip, bir direksiyona yapışıyor, yanında arkadaşı ya da arkadaşları, basıyor gaza... Bam güm... Feryatlar, feryatlar...

Bâzen sâdece kendilerinin, bâzen hiç günâhı olmayan başkalarının da canlarını yakıyorlar.

Evet, neler oluyor bu çocuklara?

Kişiliklerini mi kanıtlamak istiyorlar?

Başkalarına olan bana olmaz mı demek istiyorlar?... Ben başkayım... Bir nevi öz güven...

Ya da özgürce yaşama isteği. 'Ben özgürüm, canımın istediğini yapar, canımın istediği gibi yaşarım. Hiçbir kayıda kuyuda bağlı değilim.' mi demek istiyorlar?

Cehâletin itışı, yetersizliğin çekişi mi?

Ya da yarından ümidi olmadığı için ân'ı yaşama arzusu... bir boşvermişlik hâli mi?

Ya da yaşamanın anlamsızlığına takılıp kalmak!

Hangisi?

*

Belki biri, belki hepsi ...muharrik unsur. Bilemiyorum.

Muhterem sosyologlar, pedagoglar, felsefeciler, kişisel gelişimciler...

Bu konuda sizlerin görüşlerinizi almak isterdim!

Benim aklıma gelen şu: Yıllardır işlediğiniz "Özgürlükçü yaşam" anlayışı böyle olayların sebebi olamaz mı?

Özgürlüğün başıboşluk olmadığını anlatamayıp mısınız mı acaba?

*

Şapkanızı önünüze koyup bir düşünseniz, daha hakçası hep beraber düşünsek, derim.

E ğitimde Başarı, İnsânî ve Vicdânî Duygularla Düştü...

Her şey, okullarda kenarı sarı şeritli şapkanın serbest bırakılmasıyla başladı.

*

26 Nisan ÖYS öncesi bir özel okulda son sınıf öğrencilerine şu karar tebliğ edilir: "Sınavlara kadar okul formasını giymeseniz de olur. Kendinizi çalışırken daha rahat, daha özgür hissetmeniz için bu karar alındı." denir.

Öğrenciler, kendilerine bunu bildiren idâreciye toplu halde: "Bu karârı kaldırın hocam, biz okul forması ile kendimizi disiplin altında ve çalışma zorunluluğu içinde hissediyoruz. Onun için bu karârı kaldırın, biz serbest kalmak istemiyoruz" demişler. Okul idâresi de karârından vaz geçmiş.

Bakar mısınız: 17/18 yaşlarındaki çocuklar bunlar. Gençlere özgürlük nidâları ile ortalığın ayağa kaldırıldığı bir zamanda seslerini yükseltip, "Biz özgürlük-mözgürlük istemiyoruz. Biz disiplin istiyoruz!" diyorlar...

Bu hâdise beni bir hayli düşündürdü!...

*

20.yy. kadına, gence, çocuğa özgürlük şerbeti içirdi. Bu ikramla onlara büyük iyilik yaptığını iddia etti. Bu zümreler de kulaklarında ve beyinlerinde kalan bu tatla o günden beri yalanıp duruyorlar.

Yolun aşağısına gitmek kolaydır.

Bu yüzden kadınlar ve gençler özgürlük şerbetinin tiryâkisi oldular.

Âile ve insanlık anlayışında yırtılma önceleri küçüktü. Giderek büyüdü ve yama tutmaz hâle geldi. Kadın kocayı, gençler ve çocuk-

lar anne-babayı dinlemez oldular. Özgürlük, serbestlik, asâyişsizliğe ve anarşiye dönüştü. Toplulukta kim baş, kim ayak seçilemiyor.

Halbuki peygamber sözü: "İki kişi bir iş yapmaya karar verse biri baş olsun!" buyurulmuş. İngilizlerde de iki kişi durakta otobüs beklese hemen sıraya girerlermiş. Türk töresi: "sıra, saygı!.." der.

Şimdi bu kabullerin olmadığını düşünelim: İki kişi bir işi yapmak üzere bir araya gelmiş, ikisi de kafasına göre hareket ediyor. O işin yapılması daha doğrusu iyi yapılması mümkün mü? Otobüs durağında bekleyenler sıra/mıra dinlemeyip -zaman zaman bizde görüldüğü gibi- hep berâber otobüsün kapısına yığılsalar, birinin bile binebilmesi mümkün olur mu? Ya Türklerin gelenekten gelen sıradakine saygının güzelliğine ne diyelim!...

Köklü medeniyetlerde serbestlik edepsizlik sayılmış ve kınanmıştır.

Ne var ki Türk Millî Eğitimini yönlendiren âkil adamlar Fransız kültürünün hayrânı olduklarından mıdır nedir, onların "Lesse fer-Lesse passe"(bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) düsturunu okullarımıza taşıdılar.

Hatırlıyorum, 1968-1970'li yıllarda orta öğretim okullarındaki lâcivert ceket ve kenarı sarı şeritli şapka giymek mecbûriyeti, mecbûriyet olmaktan çıkarıldı. Türkiye genelinde bu konuda karar verme yetkisi 'okulların öğretmenler kuruluna' bırakıldı. Kurullarda da bâzı 'fakirlik edebiyâtı tutkunu, yufka yürekli sosyalist öğretmenler', hemen 'halkın fakirliğinden, yiyecek ekmeği, sırtına giyeceği elbisesi olmadığından, son derece veciz ve duygulu ifâdelerle söz ederek, âilelere, çocuklarının okul masraflarını azaltarak diğer zârûrî ve elzem ihtiyaçlarını karşılamada kısmen olsun rahatlatma yoluna gidilmesinde yardımcı olunmasını' teklif ettiler. Eh, kuruldaki öğretmenler de vicdan sâhibi ve merhametli kişiler ne de olsa, hâliyle bu tarz insânî tekliflere hayır diyemediler. Kimse 'acımasız, merhametsiz!' damgasını yemeyi göze alamadığı için, 'peki, mâdem öyle, olsun, âileleri serbest bırakalım, çocuğuna ceket ve şapkayı alabilen alsın, ama alamayanları da zorlamayalım, serbest

birakalım' dendi. İşte okullara ilk özgürlük mikrobu böyle insânî-
vicdânî elbise giyerek girdi.

Halbuki lâcivert ceket ve sarı şeritli şapka öğrencinin öğrencilik kimliği idi. Şehrin sokaklarında yürürken dikkatli olma, öğrenciliğe yakışmayan davranışlardan sakınma, terbiyeli konuşma, ölçülü davranma... gibi bir takım mecburiyetler getiriyordu. Bunun adı disiplin idi.

Lâcivert ceket ve sarı şeritli şapkanın altında geçen yıllar çocukta önceleri bir ağırbaşlılık görüntüsüyle berâber derslerine çalışma alışkanlığı da kazandırıyor. Nitekim o zamanlar, ders konuları bugüne göre daha ağır olmasına rağmen başarı oranı daha yüksekti. İşin başında iken velî çocuğunun, çocuk da kendisinin, daha yüksek okulları okumaya kabiliyetli olup olmadığını anlıyor, hayat yolundaki seçimlerini küçük yaşlarda yapıyorlardı.

Okullardaki başarının bugüne göre yüksek oluşunda bu ayıklanmanın rolü büyüktü. Peki sonra ne oldu?

Ne olacak, eğitim dokumasında açılan bu küçücük delik giderek büyüdü, işte bu günkü bozgun noktasına geldi.

Yüksek okullara talebe seçmek için yapılan sınavlar, bugün konup, yarın kaldırılıyor.

Sebep?

Sebep başarısızlık oranının izah edilemez ölçülerde yüksek olması!..

Çâre?

Çâresi yok.

Arı yuvasına parmağını sokmaktansa, bırak olduğu gibi kalsın! Kim öldürdüyse, mevtâyı da o kaldırsın'...

Demokrasilerde çâresizlik de bir çâredir.

*

Doğru. Çâresizlik de bir çâredir ama filiz gibi çocuklar işsiz-güçsüz, bir baltaya sap olamadıkları için, sokaklarda boş boş dolaşıyor, statlarda vakit öldürüyor, baba parasına muhtaç gün geçiriyor, ya da kânun dışı iş yapan bir çetenin ayakçısı, tetikçisi oluyor.

Peki, seçme imtihanlarında başarısız olup açıkta kalan bu yüz binlerce genç başka ne yapabilir?

Çâre yok!

*

Bu çâresizlik âilelerden mutluluk ve huzûru da yok etti. Devamlı hır-gür, sevinçte ve tasada berâberliği bitirdi. Bireysel yaşama biçimi benimsenmeye başladı. Herkes kendi hayâtını yaşasın.

Ve,

Yaşasın özgürlük!...

Değerli Abonemiz,

Mecmuamız bu sene 41. yılına girmektedir. Bugünlere sizlerin değerli destekleri ile gelindi.

Daha nice yıllar memleketimizin irfan, kültür ve sanat hayâtına hizmet etmeye gayret edeceğiz. Atalarımız “Mârifet iltifâta tâbidir” demişler. Bunun için siz değerli okuyucularımızdan bize desteklerinizi esirgememenizi ve aboneliklerinizi yenilemenizi, yeni aboneler bulmanızı bekliyoruz.

Sizlerle daha hızlı, daha kolay iletişim kurabilmemiz, postadaki aksaklıkları tâkip edebilmemiz ve faaliyetlerimizden sizleri kısa mesaj ve e-posta ile haberdâr etmemiz için bize cep telefonu numaralarınızı, varsa e-posta ve bildirmenizi rica ederiz.

Bu vesile ile işlerinizde başarılar ve sağlıklı günler dileriz.

Saygılarımızla,

Not: e-posta adresinizi ve cep telefonu numaranızı kubbealtibilgi@gmail.com adresimize gönderebilirsiniz.